

Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa

Arviomuistio

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16

Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa

Arviomuistio

Oikeusministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf: 978-952-259-897-4

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa Arviomuistio

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16	Teema	Selvityksiä ja ohjeita	
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Jukka Siro		
Kieli	suomi	Sivumäärä	116
Tiivistelmä	<p>Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi oikeusturvan saatavuus taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eräinä keinoina tähän pääsemiseksi on hallitusohjelmassa mainittu oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteiden selvittäminen muun muassa kuluriskin alentamiseksi.</p> <p>Arviomuistiossa selvitetään hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti oikeudenkäyntikulujen määräytymisperusteita ja esitetään keinoja kuluriskin alentamiseksi riita-asioissa.</p>		
Asiasanat	oikeudenkäynti, oikeudenkäyntikulut, tuomioistuimet, prosessioikeus		
ISBN PDF	978-952-259-897-4	ISSN PDF	2490-0990
Hankenumero	OM007:00/2021		
Julkaisun osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-897-4		

Rättegångskostnader i tvistemål Bedömningspromemoria

**Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar
2021:16** **Tema** Utredningar och
anvisningar

Utgivare Justitieministeriet

Författare Jukka Siro

Språk finska **Sidantal** 116

Referat I regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering har ställts som mål att trygga tillgång till rättssäkerhet oberoende av ekonomisk och samhällelig ställning. Metoder för att uppnå detta är enligt regeringsprogrammet sänkning av kostnaderna för rättegångar och utredning av grunderna för fastställande av rättegångskostnader bland annat för att minska kostnadsrisken.

I bedömningspromemorian utreds i enlighet med regeringsprogrammet grunderna för fastställande av rättegångskostnader och presenteras metoder för att minska kostnadsrisken i tvistemål.

Nyckelord rättegång, rättegångskostnader, domstolar, processrätt

ISBN PDF 978-952-259-897-4 **ISSN PDF** 2490-0990

Projektnr. OM007:00/2021

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-897-4>

Sisältö

1	Johdanto	7
1.1	Aluksi.....	7
1.2	Peruskäsitteitä.....	8
2	Nykytila	12
2.1	Riita-asian asianosaisen oikeudenkäyntikulut.....	12
2.1.1	Oikeudenkäyntikulujen lajit.....	12
2.1.2	Riita-asian asianosaisen vastuu omista oikeudenkäyntikuluistaan	15
2.2	Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen oikeudenkäynnissä	17
2.2.1	Kulukorvaussäätelyn tausta.....	17
2.2.2	Oikeudenkäymiskaaren 21 luku	20
2.2.3	Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti.....	30
2.3	Oikeudenkäyntikulujen määrän kehitys.....	33
2.4	Riita-asiat tuomioistuimissa.....	37
2.5	Nykytilan arviointi	39
3	Kansainvälinen vertailu	43
3.1	Ruotsi	43
3.2	Norja.....	47
3.3	Tanska	52
3.4	Viro.....	56
3.5	Saksa	59
3.6	Alankomaat	63
3.7	Englanti ja Wales	67
3.8	Euroopan unionin oikeus.....	72

4	Ratkaisuvaihtoehtoja.....	76
4.1	Johdanto	76
4.2	Keinoja alentaa oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa.....	77
	Keino 1: Oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien kelpoisuusvaatimusten alentaminen	77
	Keino 2: Juristien koulutusmäärien lisääminen	78
	Keino 3: Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen.....	79
	Keino 4: Hinnoittelun läpinäkyvyyden lisääminen.....	81
	Keino 5: Asianajopalveluiden vapauttaminen arvonlisäverosta.....	81
	Keino 6: Oikeudenkäyntimaksun alentaminen	82
	Keino 7: Asianajopalkkioiden hintasääntely	83
	Keino 8: Oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen.....	88
	Keino 9: Preklusiosääntelyn lieventäminen	91
	Keino 10: Asian ratkaiseminen pääkäsitteilyä toimittamatta.....	93
	Keino 11: Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen.....	95
	Keino 12: Vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely.....	98
	Keino 13: Täyden korvauksen periaatteen lieventäminen	103
	Keino 14: Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta.....	104
	Keino 15: Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen	105
	Keino 16: Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä säättäminen	107
	Keino 17: Korvattavan vastapuolen tuntiveloituksen rajoittaminen	109
	Keino 18: Korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen valmistelussa.....	109
	Keino 19: Kuluttajariitalautakunnan toimivallan laajentaminen.....	111
	Keino 20: Sovittelun edistäminen	112
	Keino 21: Oikeusavun ja oikeusturvavakuutusten kehittäminen.....	113
4.3	Arviointia	114

1 Johdanto

1.1 Aluksi

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi oikeusturvan saatavuus taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eräinä keinoina tähän pääsemiseksi on hallitusohjelmassa mainittu oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja oikeudenkäyntikulujen määrätymisperusteiden selvittäminen muun muassa kulluriskin alentamiseksi (Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta, Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31, s. 87–88).

Hallitusohjelmakirjauksen toteuttaminen on aloitettu oikeusministeriössä tilaamalla Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilta selvitys siitä, miten vaadittujen ja tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrät laajoissa riita-asioissa ovat viime aikoina kehittyneet. OTM, tohtorikoulutettava Laura Sarasoja ja VTM Chris Carlingin laatima selvitys on julkaistu syyskuussa 2020 lakitietopalvelu Edilexissä, jossa se on vapaasti saatavilla. Se pohjautuu käräjäoikeuksissa alkuvuonna 2019 pääkäsittelyssä ratkaistuihin riita-asioihin (Laura Sarasoja – Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019, Edilex 2020/36).

Tässä arviomuistiossa selvitetään hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti oikeudenkäyntikulujen määrätymisperusteita ja esitetään keinoja kulluriskin alentamiseksi riita-asioissa. Käsittely aloitetaan selittämällä keskeisiä riita-asian oikeudenkäyntiin liittyviä käsitteitä. Toisessa pääjaksossa kuvataan nykytilaa ja arvioidaan sitä. Kolmas pääjako sisältää vertailun oikeudenkäyntikuluja koskevaan sääntelyyn eräissä Euroopan valtioissa ja Euroopan unionissa. Neljännessä pääjaksossa esitellään keinoja, joilla oikeudenkäyntikuluriskiä voitaisiin pyrkiä vaikuttamaan.

Tarkastelun päähuomio on yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävissä dispositiivisissa riita-asioissa eli niissä, joissa sovinto on sallittu. Kokonaan käsittelyn ulkopuolelle on rajattu niin sanotut summaariset riita-asiat (käsitteistä ks. tarkemmin jakso 1.2).

1.2 Peruskäsitteitä

Riidanratkaisu Suomessa. Yksityisten asianosaisten välisiä riita-asioita voidaan käsitellä Suomessa useissa eri toimielimissä.

Keskeisin riidanratkaisumenettely on oikeudenkäynti yleisessä tuomioistuimessa. Yleisiä tuomioistuinta ovat kärjäoikeudet, hovioikeudet ja korkein oikeus. Niistä säädetään perustuslain 3 §:ssä ja 9 luvussa.

Riita-asia ratkaistaan yleisessä tuomioistuimessa oikeudenkäymiskaassa säännellyä menettelyä noudattaen. Yleisten tuomioistuinten riita-asioissa antamat ratkaisut ovat täytäntöönpanokelpoisia eli niiden sisältämät velvoitteet voidaan toteuttaa viime kädessä siten kuin ulosottokaassa (705/2007) säädetään.

Riita-asioita voidaan ratkaista myös muualla kuin yleisessä tuomioistuimessa. Näistä niin sanotuista vaihtoehtoisen riidanratkaisun muodoista tässä yhteydessä tärkeimmät ovat välimiesmenettely, kuluttajariita-asioiden käsittely kuluttajariitalautakunnassa ja sovittelu.

Välimiesmenettelyssä voidaan asianosaisten sopimuksella ratkaista yksityisoikeudellinen riitakysymys, josta voidaan tehdä sovinto. Asian käsittelyyn välimiesoikeudessa sovelletaan välimiesmenettelylakia (967/1992). Välimiesmenettelyssä asianosaiset maksavat oikeudenkäyntikulujensa lisäksi korvauksen välimiehen tai välimiesten työstä ja kustannuksista. Välitystuomion täytäntöönpano edellyttää kärjäoikeuden sitä koskevaa määräystä.

Kuluttajariitalautakunnan tehtävänä on antaa ratkaisusuosituksia kuluttajariita-asioissa. Kuluttajariita-asian käsittely kuluttajariitalautakunnassa on kirjallista ja asianosaisille maksutonta, mutta kuluttajariita-asiassa annettu lautakunnan päätös ei ole täytäntöönpanokelpoinen, eikä sillä ole tuomion oikeusvaikutuksia. Lautakuntakäsittely ei estä asian viemistä yleisen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Sovittelussa riidan osapuolet pyrkivät sovittelijan johdolla löytämään riitaansa ratkaisun, johon he voivat olla tyytyväisiä. Sovinnot perustuvat osapuolten tarpeisiin ja intresseihin, eivät aina niinkään siihen, miten asia tulisi aineellisen oikeuden mukaan

ratkaista. Sovittelu on osapuolille yleensä oikeudenkäyntiä joustavampi, nopeampi ja edullisempi riidanratkaisukeino.

Tuomioistuimessa riita-asia voidaan sovittaa asian valmistelussa osana tuomioistuimen sovinnon aikaansaamiseen pyrkivää toimintaa (OK 5:26) tai kärjätuomarin johdolla tapahtuvassa tuomioistuinsovittelessa, josta säädetään riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (394/2011). Tuomioistuinten ulkopuolella sovittelua järjestävät esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005) ja Suomen Asianajajaliitto.

Sovinto voidaan vahvistaa tuomioistuimessa täytäntöönpanokelpoiseksi. Tuomioistuimessa vireillä olevien asioiden osalta siitä säädetään oikeudenkäymiskaaren 20 luvussa ja tuomioistuimen ulkopuolisessa sovittelussa tehtyjen sovintojen osalta riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 luvussa.

Tämä arviomuistio koskee oikeudenkäyntikuluja yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävissä riita-asioissa.

Laajat ja summaariset riita-asiat. Yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävät riita-asiat voidaan jakaa summaarisiin riita-asioihin ja laajoihin riita-asioihin.

Summaarisella riita-asialla tarkoitetaan selviä ja riidattomia, yleensä saamista koskevia asioita, joissa velallinen ei vastusta velkojan vaatimusta. Niissä ei ole kysymys aidoista oikeusriidoista, vaan siitä, että vastaaja ei syystä tai toisesta kykene suorittamaan kantajan riidatonta saatavaa, ja kantaja tarvitsee kärjäoikeudesta ulosottoperusteen saatavan pakkotäytäntöönpanoa varten. Summaariset riita-asiat ratkaistaan kirjallisesti yksipuolisella tuomiolla kärjäoikeuden kansliassa. Ratkaisuun ei saa hakea muutosta, mutta se, jota vastaan yksipuolinen tuomio on annettu, voi hakea takaisinsaintia. Jos se myönnetään, asian käsittely kärjäoikeudessa jatkuu. Vuonna 2020 kärjäoikeudet ratkaisivat yhteensä noin 406 000 summaarista riita-asiaa (Tuomioistuinvirasto: Tuomioistuinten tilinpäätös 2020, s. 74).

Laajat riita-asiat ovat asioita, joita yleensä pidetään varsinaisina riita-asioina. Laajoissa riita-asioissa tuomioistuin antaa ratkaisun kantajan ja vastaajan väliseen todelliseen riitaan joko kirjallisesti tai pääkäsittelyssä. Ratkaisusta voi valittaa hovioikeuteen ja hovioikeudesta edelleen korkeimpaan oikeuteen. Laajoja riita-asioita ratkaistaan tuomioistuimissa huomattavasti vähemmän kuin summaarisia riita-asioita, alle 10 000 juttua vuodessa.

Tämä arviomuistio koskee oikeudenkäyntikuluja laajoissa riita-asioissa.

Hakemusasiat. Hakemusasiat ovat asioita, jotka pannaan kärjäoikeudessa vireille hakemuksella. Niissä vaaditaan usein jonkin asian merkitsemistä julkiseen rekisteriin. Hakemusasioita ovat muun muassa avioero, lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat, edunvalvojan määrääminen, pesänjakajan määräys, konkurssi ja yksityishenkilön velkajärjestely.

Menettelyä hakemusasioissa koskee oikeudenkäymiskaaren 8 luku. Jos hakemusasia riitautuu, se käsitellään kärjäoikeudessa laajan riita-asian tapaan.

Dispositiiviset ja indispositiiviset asiat. Riita- ja hakemusasiat voidaan jakaa dispositiivisiin ja indispositiivisiin asioihin.

Dispositiivisen asian asianosaiset voivat sopia jutun lopputuloksesta haluamallaan tavalla. Jotkin prosessitoimet tuomioistuimessa suorittaa vain jommankumman asianosaisen tai molempien asianosaisten vaatimuksesta. Dispositiivisia asioita ovat yksityisoikeudelliset riidat esimerkiksi irtisanomisesta taikka asunnon tai kiinteistön kaupasta.

Sen sijaan indispositiivisissa asioissa, jotka koskevat esimerkiksi juridista isyyttä taikka lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai elatusapua, oikeusseuraamusta ei voida saada pätevästi aikaan pelkästään asianosaisten välisellä sopimuksella. Hakemusasiat ovat yleensä indispositiivisia.

Siinä missä dispositiivisen asian hävinnyt asianosainen velvoitetaan lähtökohtaisesti korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti, indispositiivisissa asioissa pääsääntönä on, että molemmat asianosaiset vastaavat itse omista oikeudenkäyntikuluistaan.

Dispositiivisista riita-asioista käytetään ilmaisua asia, jossa sovinto on sallittu, ja indispositiivisista riita-asioista vastaavasti ilmaisua asia, jossa sovinto ei ole sallittu.

Oikeudenkäyntiasiamies ja -avustaja. Riita-asian oikeudenkäynnin asianosainen voi ajaa asiaansa itse. Asianosaisella on kuitenkin halutessaan oikeus turvautua juristin apuun.

Asianosaisen juristia oikeudenkäynnissä kutsutaan oikeudenkäymiskaaren 15 luvussa oikeudenkäyntiasiamieheksi tai -avustajaksi. Ensin mainittu hoitaa asianosaisen asiaa tämän puolesta, kun taas oikeudenkäyntiavustaja avustaa oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti saapunutta päämiestään.

Oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan kelpoisuudesta säädetään oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:ssä, jonka mukaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana saa eräin vähäisin poikkeuksin toimia ainoastaan asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetussa laissa (715/2011) tarkoitettu luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja.

Asianajaja on asianajajayhdistyksen jäsenenä asianajajaluetteloon merkitty juristi, käytännössä Suomen Asianajajaliiton jäsen. Asianajajaksi voidaan asianajajista annetun lain (496/1958) 3 §:n nojalla hyväksyä juristi, joka on suorittanut asianajajatutkinnon ja joka täyttää muut pykälässä säädetyt edellytykset. Asianajajan tulee toiminnassaan noudattaa hyvää asianajajatapaa ja alistua asianajajayhdistyksen valvontaan.

Julkinen oikeusavustaja on valtion oikeusaputoimistossa työskentelevä juristi. Valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain (477/2016) 7 §:n mukaan julkisen oikeusavustajan viran kelpoisuusvaatimuksena on oikeustieteen muu ylempi korkeakoulututkinto kuin kansainvälisen ja vertailevan oikeustieteen maisterin tutkinto sekä riittävä kokemus oikeudenkäyntiavustajan työstä tai tuomarin tehtävien hoitamisesta. Julkinen oikeusavustaja voi olla myös asianajaja, mutta vaikka hän ei olisi, hänen on lain 8 §:n nojalla noudatettava kaikissa toimeksiannoissaan hyvää asianajajatapaa ja alistuttava asianajajayhdistyksen valvontaan.

Luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja tarkoittaa juristia, jolle on myönnetty lupa toimia oikeudenkäyntiavustajana. Luvan myöntämisen edellytyksistä säädetään luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetun lain 2 §:ssä. Luvan myöntäminen edellyttää muun muassa sitä, että juristi on saavuttanut riittävän perehtyneisyyden oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan tehtävään. Luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan velvollisuuksista säädetään lain 8 §:ssä.

Päämies. Päämies on henkilö tai yhteisö, joka on valtuuttanut toisen henkilön toimimaan hänen puolestaan tai avustamaan häntä tietyssä asiassa. Oikeudenkäynnissä kysymys on henkilöstä tai yhteisöstä, jota asia koskee ja jonka asiaa oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja ajaa. Terminä päämies perustuu oikeudenkäymiskaaren 15 lukuun, mutta usein on mahdollista puhua myös oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan asiakkaasta.

2 Nykytila

2.1 Riita-asian asianosaisen oikeudenkäyntikulut

2.1.1 Oikeudenkäyntikulujen lajit

Oikeudenkäynnistä asianosaiselle aiheutuvia kustannuksia sanotaan oikeudenkäyntikuluisi. Tärkeimmät oikeudenkäyntikulujen lajit ovat oikeudenkäyntimaksu, korvaukset asianosaisen nimeämille todistajille ja asiantuntijoille, asianosaisen omat kulut ja asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkio.

Oikeudenkäyntimaksu. Riita-asian käsittelystä tuomioistuimessa peritään oikeudenkäyntimaksu. Oikeudenkäyntimaksusta säädetään tuomioistuinmaksulaissa (1455/2015) ja sen nojalla annettussa oikeusministeriön asetuksessa tuomioistuinmaksulain 2 §:ssä tarkoitettujen maksujen tarkistamisesta (1383/2018).

Oikeudenkäyntimaksun tarkoitus on vähentää tuomioistuinten palvelujen ilmeisen perusteetonta käyttämistä ja saada asianosaiset punnitsemaan asian tuomioistuimeen tai muutoksenhakuasteeseen viemistä silloin, kun se ei ole välttämätöntä. Lisäksi sillä pyritään vahvistamaan oikeusturvaa lisäämällä tuomioistuintuloja (HE 29/2015 vp s. 19).

Oikeudenkäyntimaksut ovat oikeuden saatavuuden varmistamiseksi selvästi matalampia kuin asioiden käsittelyn omakustannusarvot. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan liian suuri oikeudenkäyntimaksu voi joissain olosuhteissa merkitä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa kiellettyä tosiasiallista estettä saada riita-asia tuomioistuimen käsiteltäväksi (esim. Kreuz v. Puola 19.6.2001, kohdat 59–60 sekä Georgel ja Georgeta Stoicescu v. Romania 26.7.2011, kohdat 69–70).

Tällä hetkellä oikeudenkäyntimaksu sellaisen riita-asian, jossa sovinto on sallittu, käsittelystä kärjäoikeudessa, hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa on kussakin 510 euroa. Oikeudenkäyntimaksu riita-asian, jossa sovinto ei ole sallittu, käsittelystä kärjäoikeudessa ja hovioikeudessa on molemmista 260 euroa ja korkeimmassa oikeudessa 510 euroa. Summaaristen riita-asioiden oikeudenkäyntimaksut ovat alempia. Oikeudenkäyntimaksun maksaa asian vireillepanija tai hänen sijaansa tullut, riita-asiaassa käytännössä kantaja.

Oikeudenkäyntimaksu muodostaa tavallisesti vain pienen osan riita-asian asianosaisen oikeudenkäyntikuluista. Huomionarvoista on silti, että vireille tulleiden riita-asioiden määrä on vähentynyt noin 10 000 jutusta runsaaseen 8 000 riita-asiaan vuodessa sen jälkeen, kun oikeudenkäyntimaksu riita-asian käsittelystä kärjäoikeudessa vuonna 2016 korotettiin 86–196 eurosta 500 euroksi (Jukka Siro – Mikko Aaltonen, Riita-asiat tuomioistuimissa 2000-luvulla, Lakimies 6/2019, s. 763–767).

Todistelukustannukset. Riita-asian asianosainen voi kutsua tuomioistuimeen todistajia ja asiantuntijoita esittämään suullista todistelua vaatimuksensa tueksi. Todistajalla on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 65 §:n nojalla oikeus saada kohtuullinen korvaus tarpeellisista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä. Vastaavasti asiantuntijalla on luvun 66 §:n nojalla eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta oikeus saada kohtuullinen palkkio työstään ja ajanhukasta sekä korvaus tarpeellisista kuluistaan.

Todistajan ja asiantuntijan nimennyt yksityinen asianosainen vastaa todistajan korvauksesta sekä asiantuntijan palkkiosta ja korvauksesta.

Asianosaiskulut. Asianosaiskuluilla tarkoitetaan asianosaiselle itselleen oikeudenkäynnistä aiheutuneita kuluja, työtä ja ajanhukkaa. Asianosaiskuluista voidaan puhua suppeassa tai laajassa merkityksessä. Jaottelulla on merkitystä asianosaiskulujen korvattavuuden kannalta.

Suppeassa merkityksessä asianosaiskuluina pidetään oikeudenkäynnistä välittömästi johtuvia menetyksiä. Niitä ovat esimerkiksi matkakulut tai työansion menetys, joiden perusteena on se, että tuomioistuin on velvoittanut asianosaisen osallistumaan oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti. Vuonna 2019 pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen asianosaiskulujen mediaani oli 365 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 73).

Laajassa mielessä asianosaiskuluja ovat kaikki oikeudenkäynnistä asianosaiselle aiheutuvat kustannukset, jotka ovat syy-yhteydessä oikeudenkäyntiin. Tällainen voi olla esimerkiksi asianosaiselta oikeudenkäynnin takia saamatta jäänyt voitto. Nämä kulut eivät ole korvattavia oikeudenkäynnin asianosaiskuluina.

Asianaajopalkkio. Asianosaisen oikeudenkäyntikulujen selvästi merkittävin osa on tavallisesti hänen oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa palkkio tämän tarjoamasta oikeudellisesta avusta asian hoitamisessa.

Oikeudenkäynnin asianosaisen ja hänen asiamiehensä tai avustajansa välisestä toimeksiantosuhteesta ei ole laissa erillisiä säännöksiä, vaan palkkio määräytyy yleisten

sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan. Käytännössä palkkiosta voidaan sopia varsin vapaasti.

Kauppakaaren 18 luvun 5 §:ssä säädetään asiamiehen palkkion kohtuullisuudesta. Pykälän mukaan asiamies saakoon kohtuullisen palkan vaivastansa sekä korvauksen toisen asioihin oikeutta myöten menneistä kuluistansa.

Jos päämies on kuluttaja, sovellettavaksi tulevat myös kuluttajansuojalain (38/1978) säännökset. Kuluttajansuojalain 3 luvun 1 §:n mukaan elinkeinonharjoittaja ei saa käyttää kulutushyödykkeitä tarjotessaan sopimusehtoa, jota kulutushyödykkeen hinta ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen on pidettävä kuluttajien kannalta kohtuuttomana. Lain 4 luvun 1 §:n mukaan silloin, jos kuluttajansuojalaissa tarkoitettun sopimuksen ehto on kuluttajan kannalta kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan sovitella tai se voidaan jättää huomioon ottamatta.

Asianajajien tulee lisäksi noudattaa hyvää asianajajatapaa koskevia ohjeita. Ohjeiden kohdan 5.12 mukaan asianajajan asiakkaaltaan maksettavaksi vaatiman palkkion on oltava kohtuullinen sekä säädösten ja asianajajaliiton ohjeiden mukainen. Ohjeiden kommentaarin (s. 29–30) mukaan palkkion kohtuullisuusarviointiin vaikuttavat monet seikat. Arviointiperusteita voivat olla muun muassa kyseisen paikkakunnan yleinen palkkiotaso, tehtävän vaikeus, siihen tavanomaisesti tarvittava aika ja vastaavat seikat.

Suomen Asianajajaliitto on antanut ohjeen palkkion määräytymisestä ja laskutuksesta asianajajan tai hänen toimistonsa ja asiakkaan välillä. Palkkio-ohjeen kohdan 1.1 mukaan asianajajalla on oikeus saada tehtävän hoitamisesta palkkio. Palkkio voidaan veloittaa myös matkan aiheuttamasta ajanhukasta sekä erikseen siitä työstä, jonka asianajajan lainopillinen avustaja tai toimiston henkilökunta tekee asianajajan sijasta. Palkkion on oltava oikeassa suhteessa tehtävän laatuun ja sen vaatimaan työn määrään sekä muutoinkin kohtuullinen. Palkkion kohtuullisuutta arvioitaessa on otettava huomioon, että asianajaja voi käyttää vuotuisesta työajastaan vain osan suoranaisesti tehtävien hoitamiseen. Hänen on käytettävä osa ajastaan toimistonsa työn järjestykseen ja valvontaan, ammattitaitonsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen sekä muihin asianajajan työn edellyttämiin toimiin ja kohtuulliseen vuosilomaan.

Jos asianosainen ja hänen oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa eivät pääse sovintoon asianajopalkkion suuruudesta, asiakas voi saattaa asian Suomen Asianajajaliiton yhteydessä toimivan valvontalautakunnan käsittelyyn. Valvontalautakunta antaa suosituksia riidoissa, jotka koskevat asianajajan ja eräissä tapauksissa myös luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan palkkiota. Asiakas voi riitauttaa asianajopalkkion myös kuluttajariitalautakunnassa ja käräjäoikeudessa.

2.1.2 Riita-asian asianosaisen vastuu omista oikeudenkäyntikuluistaan

Asianosainen vastaa lähtökohtaisesti itse omista oikeudenkäyntikuluistaan. Hänen vastuutaan rajoittavat kuitenkin mahdollinen oikeusturvavakuutus ja oikeusapulainsäädäntö. Lisäksi oikeudenkäynnin voittaneella asianosaisella voi olla oikeus saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus oikeudenkäyntikuluistaan siten kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään.

Oikeusturvavakuutus. Jos asianosaisella on oikeusturvavakuutus, vakuutusyhtiö voi korvata osan hänen oikeudenkäyntikuluistaan riita-asiassa.

Oikeusturvavakuutukset ovat vapaaehtoisia vakuutuksia. Vuonna 2013 arvioitiin, että tästä huolimatta yli neljällä miljoonalla suomalaisella olisi oikeusturvavakuutus (Marjukka Lasola – Antti Rissanen, Oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapu, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 119, s. 27). Vakuutettujen suuri määrä johtuu siitä, että oikeusturvavakuutus liittyy useimpiin kotivakuutuksiin ja joihinkin muihin vakuutuksiin. Tutkimuksen mukaan tosin vain puolet suomalaisista on sitä mieltä, että heillä on voimassa oleva oikeusturvavakuutus (Taloustutkimus Oy: Suomen Lakimiesliitto ry, Oikeusturvavakuutuksen tunnettuus. Helmikuu 2019).

Oikeusturvavakuutusten ehdot vaihtelevat vakuutuksittain. Tavanomainen oikeusturvavakuutusten vakuutusmäärä – eli vakuutusyhtiön maksettava enimmäiskorvausmäärä – on ollut pitkään 8 500 euroa, joskin markkinoilla on myös laajennettuja vakuutuksia, joissa enimmäiskorvausmäärä on 17 000 euroa. Omavastuu on tyypillisesti 15–25 prosenttia, vähintään kuitenkin 150–340 euroa. Oikeusturvavakuutuksesta korvataan lähes poikkeuksetta vain asianosaisen omia oikeudenkäyntikuluja, ei sen sijaan vakuutetun maksettavaksi tuomittuja tai sovittuja vastapuolen oikeudenkäyntikuluja.

Oikeusturvavakuutukset eivät yleensä kata esimerkiksi lasten huoltoon, elatukseen ja tapaamisoikeuteen liittyviä asioita. Samoin avio- tai avoliiton päättymiseen tai sijoitustoimintaan liittyvät riidat on usein rajattu niiden ulkopuolelle. Myöskään työsuhdeasiat eivät yleensä kuulu oikeusturvavakuutuksen piiriin, mutta monet ammattiliitot tarjoavat ne kattavan oikeusturvavakuutuksen jäsenilleen.

Oikeusturvavakuutuksia koskevat vakuutussopimuslaki (543/1995) ja laki oikeusturvavakuutusten sopimusehdoista (1060/1993).

Oikeusapu. Oikeusapua voidaan myöntää oikeusapulain (257/2002) nojalla sille, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa eikä taloudellisen asemansa vuoksi kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja.

Jos oikeusapu myönnetään, asianosainen vapautetaan velvollisuudesta suorittaa palkkiota ja korvausta oikeusapulain nojalla määrätylle tai hyväksytylle avustajalle kokonaan tai osittain sen mukaan kuin oikeusapupäätöksessä todetaan. Lisäksi hänet vapautetaan velvollisuudesta suorittaa tuomioistuinmaksuja sekä palkkiota ja korvausta asian käsittelyssä tarvitsemastaan tulkkaus- ja käännösavusta. Valtion varoista suoritetaan myös hänen nimeämilleen todistajille maksettavat korvaukset.

Oikeusavun myöntäminen merkitsee käytännössä sitä, että valtio maksaa oikeusapua saavan asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain. Se ei kuitenkaan vapauta asianosaista korvaamasta vastapuolensa oikeudenkäyntikuluja, jos hän häviää asian.

Oikeusavun tulorajoista säädetään valtioneuvoston asetuksessa oikeusavusta (388/2002). Oikeusapua ei asetuksen 6 §:n mukaan myönnetä, jos yksinäisen henkilön käyttövara on yli 1 300 euroa tai puolisoiden käyttövara yli 1 200 euroa henkilöltä; summaa tarkistettiin viimeksi vuonna 2009. Käyttövara lasketaan vähentämällä kuukausittaisista tuloista ennakonpidätyksen tai ennakonkannon mukainen vero ja työntekijän lakisääteiset maksut sekä tekemällä eräitä muita asetuksen 2 §:ssä tarkemmin määriteltyjä vähennyksiä. Jos yksinäisen henkilön käyttövara yli 600 euroa tai puolisoiden 550 euroa henkilöltä, oikeusapuun liittyy omavastuu.

Oikeusapua ei anneta, jos asianosaisella on kysymyksessä olevan asian kattava oikeusturvavakuutus. Silloin hänelle voidaan kuitenkin myöntää oikeusapu oikeusturvavakuutuksen omavastuuosuuteen.

Oikeusapua voivat pääsääntöisesti saada vain luonnolliset henkilöt. Oikeusapua ei anneta yhtiölle tai yhteisölle. Oikeusapua annetaan elinkeinonharjoittajan elinkeinotoimintaa koskevassa muussa kuin tuomioistuinasiassa vain, jos siihen on erityistä syytä huomioon ottaen toiminnan laatu ja laajuus, elinkeinonharjoittajan taloudellinen ja henkilökohtainen tilanne ja olosuhteet kokonaisuudessaan

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa ei ole taattu riita-asian asianosaiselle oikeutta oikeusapuun. Jokaiselle kuuluva oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi saattaa ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kuitenkin, ollakseen ihmisoikeustuomioistuimen edellyttämällä tavalla tehokas, jossain tilanteissa vaatia, että valtio tarjoaa oikeusapua myös riita-asian asianosaiselle (*Airey v. Irlanti* 9.10.1979, kohta 26).

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklan 3 kohdan mukaan maksutonta oikeusapua annetaan vähävaraisille, jos tällainen apu on tarpeen, jotta asianomainen voisi tehokkaasti käyttää oikeutta saattaa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toisin kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, perusoikeuskirjassa oikeusapua ei ole rajattu yksinomaan rikosasian asianosaisille.

Vuonna 2019 oikeusapua sai noin kolmannes riita-asioiden asianosaisina olleista yksityishenkilöistä (Sarasoja – Carling 2020, s. 76).

Oikeusapulain nojalla määrätyle yksityiselle avustajalle maksetaan palkkio oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen (290/2008) mukaan. Asetuksen mukainen avustajan tuntipalkkio on ollut vuodesta 2014 lähtien 110 euroa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luku. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun sääntelyä siitä, milloin ja missä laajuudessa riita-asian voittaneella asianosaisella on oikeus saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus oikeudenkäyntikuluistaan, tarkastellaan seuraavassa jaksossa.

2.2 Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen oikeudenkäynnissä

2.2.1 Kulukorvaussääntelyn tausta

Oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisen oikeudesta saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus oikeudenkäyntikuluistaan säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa.

Ennen vuotta 1993 oikeudenkäymiskaaren 21 luvun sääntely perustui monin kohdin vuoden 1734 lakiin. Sääntely oli puutteellista, tulkinnanvaraista ja vanhentunutta, minkä lisäksi oikeuskäytäntö kuluasioissa oli epäyhtenäistä. Keskeisenä epäkohtana oli se, että asianosaiset saivat varsin yleisesti vastata itse omista oikeudenkäyntikuluistaan, vaikka lain mukaan pääsääntönä oli hävinneen asianosaisen täysimääräinen korvausvelvollisuus (HE 191/1993 vp s. 3–5).

Oikeudenkäyntikulusääntely uudistettiin vuonna 1993 samalla, kun oikeudenkäyntimenettelyä riita-asioissa muutoinkin nykyaikaistettiin. Selkeäksi pääsäännöksi uudistuksessa oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa asetettiin hävinneen asianosaisen velvollisuus korvata voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti. Luvun

1 §:n mukaan asianosainen, joka häviää asian, oli velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei muuta ole säädetty. Luvun uuden 8 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäyntikulujen korvauksen tuli täysimääräisesti vastata oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneita kustannuksia, mikäli ne kohtuuden mukaan ovat olleet aiheellisia asianosaisen oikeuden valvomiseksi.

Uudistuksen seurauksena hävinnyt asianosainen tuomittiin aikaisempaa useammin korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut täysimääräisesti. Vuonna 1995 voittanut asianosainen sai täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan noin 80 prosentissa oikeudenkäynneistä (Kaijus Ervasti, Käräjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 93, s. 29).

Lainmuutosten arveltiin johtavan oikeudenkäyntikulujen määrän laskuun (HE 191/1993 vp s. 9). Pian kuitenkin havaittiin, että tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrä oli päinvastoin kasvanut huomattavasti. Lainvalmisteluasiakirjojen mukaan tähän olivat vaikuttaneet vuoden 1993 uudistuksen ohella asianajopalveluiden siirtyminen arvonlisäveron piiriin, oikeusturvavakuutusehtojen muuttuminen ja uusien riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyä koskevien säännösten soveltaminen (HE 107/1998 vp s. 12, LaVM 26/1998 vp s. 2–3).

Oikeudenkäyntikulujen kasvamisen vuoksi täyden korvauksen periaatteen katsottiin johtaneen hävinneen asianosaisen kannalta entistä useammin kohtuuttomaan lopputulokseen. Oikeudenkäynnin hävinneelle asianosaiselle oli muodostunut liian raskas kuluvastuu silloinkin, kun oikeudenkäynnin aloittamiseen olisi ollut hyväksyttävä peruste. Tämän arvioitiin johtaneen siihen, ettei kannetta haluttu nostaa vähänkään epäselvässä asiassa, koska oikeudenkäynnin merkitsemä taloudellinen riski olisi voinut olla liian suuri (HE 107/1998 vp s. 1 ja 12, LaVM 26/1998 vp s. 2–3).

Näistä syistä oikeudenkäymiskaaren 21 lukua tarkistettiin vuonna 1999. Keskeisimpänä tavoitteena oli alentaa perustellusta syystä käynnistyneen oikeudenkäynnin osallisen kuluriskiä. Luvun 1 §:ää selkiytettiin niin, että siinä nimenomaisesti ilmaistiin hävinneen osapuolen olevan velvollinen korvaamaan vastapuolen tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuneet kohtuulliset kulut. Lisäksi mahdollistettiin määrältään sinänsä kohtuuden rajoissa pysyvän oikeudenkäyntikuluvaatimuksen alentaminen kahdessa poikkeustilanteessa. Tuomioistuimien sai alentaa täyttä kulukorvausvelvollisuutta ensinnäkin silloin, jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että oikeudenkäyntiin on ollut perusteltu aihe (OK 21:8a). Toiseksi kuluvaatimusta voitiin alentaa viran puolesta, jos kulujen tuomitseminen täysimääräisenä olisi ilmeisen kohtuutonta (OK 21:8b).

Oikeudenkäymiskaaren 21 lukua ei ole vuoden 1999 jälkeen muutettu. Oikeudenkäyntikuluihin on kuitenkin pyritty vaikuttamaan eräillä muilla uudistuksilla, joista keskeisimmät ovat oikeusapulain säätäminen vuonna 2002 ja oikeudenkäyntimenettelyä koskeva uudistus vuonna 2003.

Vuonna 2002 säädetyllä oikeusapulailla laajennettiin oikeusapuun oikeutettuja kansalaispiirejä. Lailla luotiin yhtenäinen, periaatteessa kaikkia oikeudellisia asioita koskeva oikeusapujärjestelmä. Sen puitteissa valtion varoin kustannetaan oikeusapupalveluita kaikille sellaisille kansalaisille, jotka tarvitsevat oikeusavustajan palveluita mutta joiden ei voida olettaa taloudellisen asemansa vuoksi kykenevän itse kokonaisuudessaan vastaamaan tarvitsemansa oikeusavun kustannuksista.

Oikeusapulain esitöissä katsottiin yleisenä käsityksenä olevan, että erityisesti riita-asioiden oikeudenkäynnit aiheuttavat asianosaisille nykyisin niin paljon kustannuksia, ettei varsinkaan sellaisilla kansalaisilla, jotka joutuvat kustantamaan tarvitsemansa oikeusavun itse, useinkaan ole käytännössä taloudellisia mahdollisuuksia viedä asiansa tuomioistuimeen. Kansalaisten yhdenvertaisuuden lain edessä on epäilty vaarantuneen, kun kynnys ryhtyä oikeuksiensa toteutumisen kannalta välttämättömään oikeudenkäyntiin on oikeudenkäyntikulujen kasvun vuoksi noussut. Oikeudenmukainen oikeusjärjestelmä sekä oikeuksien tosiasiallinen ja tehokas saavutettavuus edellyttävät sitä, että kansalaiset eivät joudu oikeuksiaan toteuttaessaan ottamaan resursseihinsa nähden suhteettomia taloudellisia riskejä ja että heillä on taloudellisesta asemastaan riippumatta mahdollisimman yhdenvertainen oikeus pätevään oikeudelliseen apuun (HE 82/2001 vp s. 5).

Vuonna 2003 tehtiin eräitä tarkistuksia oikeudenkäymiskaareen vuoden 1993 riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen toteutumisen seurannan perusteella. Tällöin muun muassa monipuolistettiin menettelyvaihtoehtoja, joudutettiin ja kevennettiin valmistelua sekä karsittiin eri käsittelyvaiheiden tarpeetonta päällekkäisyyttä. Tarkoitus oli, että riita-asiain oikeudenkäynnistä tulisi aikaisempaa tehokkaampi, valmistelu ja pääkäsittely vaiheistuisivat paremmin ja oikeudenkäynnit halpenisivat (HE 32/2001 vp s. 1).

Tässä yhteydessä mahdollistettiin riitaisen asian ratkaiseminen yksin kirjallisen valmistelun perusteella, jos asia on laadultaan sellainen, ettei sen ratkaiseminen edellytä pääkäsittelyn toimittamista eikä kukaan asianosaisista vastusta asian ratkaisemista kirjallisessa menettelyssä (OK 5:27a). Pykälää perusteltiin sillä, että pääkäsittely on yleensä kärjäoikeudessa paljon kustannuksia aiheuttava vaihe, eikä sen järjestäminen ole itsetarkoitus eikä perusteltua silloin, kun ratkaisu on yhtä hyvin tehtävissä yksinkertaisempaa menettelymuotoa noudattaen (HE 32/2001 vp s. 54).

2.2.2 Oikeudenkäymiskaaren 21 luku

Täyden korvauksen periaate. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta koskeva sääntely oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa rakentuu niin sanotulle täyden korvauksen periaatteelle. Sen mukaan oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen tulee lähtökohtaisesti maksaa voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut kokonaisuudessaan. Tällaista kulusääntelyä voidaan kutsua myös häviöjä maksaa -periaatteeksi.

Täyden korvauksen periaatteella tavoitellaan kahta päämäärää. Yhtäältä sillä pyritään ohjaamaan ihmisten ja yhteisöjen käyttäytymistä, ja toisaalta korjaamaan vahingot, joita oikeuksiin pääseminen tai niiden puolustaminen aiheuttavat.

Sääntelyn käyttäytymistä ohjaavalla vaikutuksella tavoitellaan sitä, että velallinen tai muu suoritusvelvollinen täyttäisi veloitteensa vapaaehtoisesti, esimerkiksi maksamalla velkansa eräpäivänä. Tähän velallista kannustaa tieto siitä, että mahdollisessa oikeudenkäynnissä hänet veloitettaisiin suorittamaan täysimääräisesti kustannukset, joita velkojalle aiheutuisi saatavan perimisestä oikeudenkäyntiteitse. Lisäksi vastuu voittajan oikeudenkäyntikuluista ohjaa olemaan nostamatta perusteettomia kanteita ja esittämättä oikeudenkäynnissä perusteettomia vaatimuksia.

Täyden korvauksen periaatteen korjaava vaikutus merkitsee puolestaan sitä, että asianosainen, joka päästäkseen oikeuksiinsa on joutunut nostamaan kanteen tuomioistuimessa, saa korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan. Vastaavasti sen, jota vastaan on nostettu perusteeton kanne, saa täyden korvauksen siitä, että joutui puolustamaan oikeuksiaan oikeudenkäynnissä.

Tältä osin sääntelyn taustalla on ajatus siitä, että oikeusjärjestyksen tulee suojata ensi sijassa oikeassa olevaa asianosaista ja säilyttää oikeudenkäynnin kustannukset sille, joka on asiassa väärässä. Näin oikeudenkäynnin voittanut asianosainen pääsee siihen asemaan, jossa hän olisi ollut ilman perusteetonta oikeudenkäyntiä. Asianosaisen ei voi sanoa saavan täysimääräisesti oikeusturvaa, jos hän joutuu maksamaan sen saamisesta. Täyden korvauksen periaate helpottaa siten myös oikeassa olevan asianosaisen mahdollisuuksia kääntyä tuomioistuimen puoleen.

Oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen näkökulmasta täyden korvauksen periaate on ankara. Käytännössä se merkitsee lähtökohtaisesti sitä, että hän joutuu maksamaan oman oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa palkkion lisäksi oikeudenkäynnin voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut siten kuin tuomioistuin ratkaisussaan tuomitsee. Oikeudenkäynnin häviäminen merkitsee luonnollisesti myös sitä, että asianosaiselle koituu pääasian ratkaisusta kielteisiä seurauksia.

Oikeudenkäyntikulussääntelyssä tulee kuitenkin ottaa huomioon myös hävinneen asianosaisen oikeusturva ja oikeudet odotukset. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään tilanteista, joissa asian hävinnyt asianosainen ei pääsäännöstä huolimatta joudu korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja ainakaan täysimääräisinä.

Hävinneen asianosaisen korvausvelvollisuus ei ensinnäkään ulotu kuin tarpeellisista toimenpiteistä aiheutuneisiin kohtuullisiin kustannuksiin. Lisäksi periaatteen ulkopuolelle on rajattu niin sanotut indispositiiviset asiat eli asiat, joissa sovinto ei ole sallittu. Niissä voi olla kysymys esimerkiksi juridisesta isyydestä. Näissä asioissa asianosaiset vastaavat itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa hävinnyttä asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut.

Hävinneen asianosaisen täydestä korvausvelvollisuudesta voidaan poiketa myös esimerkiksi silloin, kun asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin, tai kun asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta.

Poikkeuksista huolimatta täyden korvauksen periaate voi johtaa oikeudenkäyntikulujen kasvuun. Asiassa vahvoilla oleva asianosainen saattaa suhtautua omien oikeudenkäyntikulujensa kasvuun huolettomasti, koska hän voi laskea sen varaan, ettei hän joudu itse maksamaan niitä.

Täyden korvauksen periaate voi kasvattaa oikeudenkäyntikuluja myös lisäämällä riita-asian lopputuloksen merkitystä. Koska jutun häviäminen johtaa muun ohella siihen, että asianosainen joutuu vastaamaan kaikista asiassa syntyneistä oikeudenkäyntikuluista, asianosaisen kannattaa pyrkiä välttämään tappiota viimeiseen asti. Asianosainen voi arvioida, että tappion todennäköisyyden pienentäminen jollakin huonostikin perustellulla toimenpiteellä kannattaa, vaikka se lisäisi selvästi hänen oikeudenkäyntikulujaan.

Periaatteen ongelmana voidaan pitää myös sen mahdollisuutta, että taloudellisesti vahvempi asianosainen voi helpommin painostaa taloudellisesti heikommassa asemassa olevaa asianosaista sopimaan asian.

Näistä syistä täyden korvauksen periaate voi vähentää asianosaisen halukkuutta saattaa asiansa tuomioistuimen tutkittavaksi, vaikka hän arvioisi olevansa asiassa todennäköisesti oikeassa. Siten periaate voi heikentää oikeuden tosiasiallista saatavuutta.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 § sisältää oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevan pääsäännön. Sen mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä. Säännös ilmentää täyden korvauksen periaatetta.

Asianosaisella, joka häviää asian, tarkoitetaan asianosaista, jonka esittämät vaatimukset oikeudenkäynnissä hylätään ja jolle ratkaisu siten on vastainen. Oikeudenkäyntiin saattaa kuitenkin osallistua sellaisiakin osapuolia, joita ei voida pitää asianosaisten vastapuolina ja jotka eivät siksi ole velvollisia korvaamaan jutun voittaneen oikeudenkäyntikuluja. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1998:118 kantaja haastoi palkkaturvalain 7 §:n 1 momentin 1 kohdan nojalla vireille panemassaan jutussa vastaajiksi entisen työnantajansa ja valtion, mutta kohdisti valtioon vain oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevan vaatimuksen. Kantaja voitti jutun työnantajaa vastaan. Kun tuomio ei kohdistunut valtioon, valtio ei ollut hävinnyt asiassa eikä siten velvollinen korvaamaan kantajan oikeudenkäyntikuluja.

Häviämiseen rinnastetaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 7 §:n nojalla tilanne, jossa asianosaisen kanteen jää tutkimatta. Täyden korvauksen periaate soveltuu myös silloin, jos asian käsittely jätetään sillensä sen vuoksi, että asianosainen on peruuttanut kantteensa tai jäänyt saapumatta tuomioistuimeen, jollei ole erityistä syytä määrätä korvausvelvollisuudesta toisin.

Korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 §:n 1 momentin mukaan oikeudenkäynnin valmistelusta ja asian tuomioistuimessa ajamisesta sekä asiamiehen tai avustajan palkkiosta aiheutuneet kustannukset. Korvausta suoritetaan myös oikeudenkäynnin asianosaiselle aiheuttamasta työstä ja oikeudenkäyntiin välittömästi liittyvästä menetyksestä. Korvattavissa ovat siten asianosaiskulut vain käsitteen suppeassa merkityksessä.

Korvausvelvollisuutta rajoittavat lisäksi vaatimukset toimenpiteiden tarpeellisuudesta ja kulujen kohtuullisuudesta.

Tarpeellisina voidaan pitää vain toimenpiteitä, jotka ovat olleet aiheellisia kanteen ajamiseen tai siihen vastaamiseen. Toimenpiteen tarpeellisuuden arvioinnissa on lähdettävä kysymyksestä, onko toimenpiteen suorittamisen ajankohtana ollut objektiivisesti arvioiden perusteltu syy pitää sitä aiheellisena. Eräänä lähtökohtana tulee olla kulloisenkin asian laatu ja tarpeellisten toimenpiteiden vaatima työn määrä. Vaikuttavia voivat olla myös asian vaikeus sekä riidanalaisen etuuden arvo ja muu merkitys. Esimerkiksi yli pitkien kirjoitusten laatimista ja siihen käytettyä aikaa ei voida hyväksyä vastaapuolen korvattavaksi tulevaksi tarpeelliseksi toimenpiteeksi (HE 107/1998 vp s. 16).

Toiseksi korvattaviksi voivat tulla vain kohtuulliset oikeudenkäyntikulut. Hävinnyt asianosainen ei ole velvollinen korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikuluja tarpeettomista tai kohtuuttomia kustannuksia aiheuttaneista toimenpiteistä pelkästään ylimoitettujen vaatimusten perusteella. Tarpeellistenkin toimenpiteiden palkkiolaskutuksen tulee olla kohtuullinen (LaVM 26/1998 vp s. 3). Asiamiehen kulujen ja palkkion osalta tarpeellisten toimenpiteiden ja kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen arvioinnin tulee suhteutua kulloisenkin yksittäisen asian erityispiirteisiin, mutta yleensä myös asian vaikeuteen, asiamiehen suorittaman työn määrään ja laatuun sekä samanlaisissa asioissa yleensä käytettyyn laskutukseen (HE 107/1998 vp s. 16).

Toisinaan osa kantajan vaatimuksista hyväksytään ja osa hylätään. Tällaisesta niin sanotusta osavoittotilanteesta säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 3 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan silloin, kun samassa asiassa on esitetty useita vaatimuksia, joista osa ratkaistaan toisen ja osa toisen hyväksi, he saavat pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan, jollei ole syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan niitä osaksi vastapuolelle. Jos sillä, minkä asianosainen on hävinnyt, on vain vähäinen merkitys asiassa, hänen tulee saada täysi korvaus kuluistaan. Pykälän 2 momentin mukaan tätä periaatetta on vastaavasti sovellettava, milloin asianosaisen vaatimus hyväksytään ainoastaan osaksi. Tällöin voidaan asianosaiselle kuitenkin tuomita täysi korvaus kuluistaan myös siinä tapauksessa, että hänen vaatimuksensa hyväksymättä jäänyt osa koskee ainoastaan harkinnanvaraista seikkaa, jolla ei ole sanottavaa vaikutusta asianosaisten oikeudenkäyntikulujen määrään.

Oikeudenkäyntikuluvaatimus on luonteeltaan dispositiivinen eli sovinto on siltä osin sallittu. Siitä seuraa, että asian hävinneen asianosaisen myöntäessä vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen, oikeudenkäyntikulut on tuomittava vaaditun suuruisina, eikä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ssä tarkoitettua arviota tehdä. Pelkkää vaikenemista vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrästä ei sen sijaan voida pitää niiden myöntämisenä (KKO 1997:26).

Poikkeukset täyden korvauksen periaatteesta. Oikeudenkäyntikulusääntelyssä tulee ottaa huomioon myös hävinneen asianosaisen oikeusturva ja oikeutetut odotukset. Sen vuoksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään tilanteista, joissa asian hävinnyt asianosainen ei pääsäännöstä huolimatta joudu korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja ainakaan täysimääräisinä.

Indispositiiviset asiat. Indispositiivisella asialla tarkoitetaan asiaa, jossa sovinto ei ole sallittu. Niissä oikeusseuraamusta, kuten juridista isyyttä juridista isyyttä taikka lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai elatusapua, ei voida saada pätevästi aikaan pelkästään asianosaisten välisellä sopimuksella. Indispositiivisesta asiasta voi olla kysymys, jos asian ratkaiseminen vaatii viranomaisen myötävaikutusta tai kun ratkaisua ei voida perustaa vain asianosaisten tahtoon.

Indispositiivisissa asioissa asianosaiset vastaavat oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:n nojalla itse oikeudenkäyntikuluistaan, jollei ole erityistä syytä velvoittaa asianosaista korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Pykälässä tarkoitettu erityinen syy voi olla käsillä, jos asia on riitainen. Se ei korkeimman oikeuden mukaan kuitenkaan yksin riitä, vaan asiaa on arvioitava sen nojalla, millaiset perusteet asianosaisilla on ollut asian riittauttamiseen ja miten asia noihin asianosaisen esiintuomiin perusteisiin nähden on ratkaistu (KKO 2005:41, kohta 5).

Tarpeeton oikeudenkäynti. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan silloin, jos voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin ilman, että vastapuoli on antanut siihen aiheita, taikka muutoin tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut tarpeettoman oikeudenkäynnin, hän on velvollinen korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei asiassa ilmenneisiin seikkoihin nähden ole aiheita määrätä, että kumpikin asianosainen saa pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan.

Oikeudenkäynnin aloittamisesta ilman vastapuolen antamaa aiheita saattaa olla kysymys esimerkiksi silloin, kun asia olisi järjestynyt ilman oikeudenkäyntiäkin kantajan haluamalla tavalla. Oikeudenkäyntiä voidaan pitää lainkohdassa tarkoitettulla tavalla tarpeettomasti aiheutettuna esimerkiksi silloin, jos vastaaja on laiminlyönyt ilmoittaa vastapuolelleen seikasta, johon hänen oikeutensa kiistatta perustuu ja josta vastapuoli ei ole tiennyt eikä hänen ole pitänytkään tietää. Jos tällöin on ilmeistä, että kantaja ei olisi nostanut kannetta, jos hän olisi saanut tiedon mainitusta seikasta, lainkohta tulee sovellettavaksi (HE 191/1993 vp s. 12–13).

Tuntematon seikka. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan silloin, jos seikka, josta asian lopputulos aiheutui, ei ennen oikeudenkäyntiä ollut hävinneen asianosaisen tiedossa eikä hänen olisi pitänytkään olla siitä tietoinen, tuomioistuimen voi määrätä, että asianosaisten on pidettävä oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Lainkohta voidaan soveltaa esimerkiksi tapauksessa, jossa kuolinpesä vaatii maksua suorituksesta ja velallinen vasta oikeudessa esittää kuitenkin suoritetusta maksusta, josta ei ole merkintöjä vainajan tileissä (HE 191/1993 vp s. 13).

Oikeudenkäynnin pitkittäminen. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 §:n mukaan silloin, jos asianosainen on jäämällä pois tuomioistuimesta, jättämällä noudattamatta tuomioistuimen antamia määräyksiä tai esittämällä väitteen, jonka hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää aiheettomaksi, taikka muutoin oikeudenkäyntiä pitkittämällä velvollisuuden vastaisella menettelyllään tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut toiselle asianosaiselle kustannuksia, hän on velvollinen korvaamaan sellaiset kustannukset riippumatta siitä, kuinka oikeudenkäyntikulut muutoin on korvattava. Vaikka lainkohdassa puhutaan ainoastaan asianosaisen menettelystä tai laiminlyönnistä, hän vastaa myös edustajansa, asiamiehensä tai avustajansa toimista (HE 191/1993 vp s. 14).

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2004:13 kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat kirjallisen valmistelun päätyttyä pyytäneet 15.3.2001 pidetyssä suullisessa valmisteluistunnossa lisäaikaa laatiakseen vastaselvityksen kantajan kanteen liitteeseen, joka heille on toimitettu jo 28.6.2000 tiedoksi annetun haastehakemuksen yhteydessä. Kommandiittiyhtiön ja yhtiömiehen pyynnön johdosta asiassa ei voitu saattaa valmistelua loppuun ja toimittaa pääkäsittelyä, vaan suullista valmistelua oli jouduttu jatkaamaan myöhemmin. Kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat siten haastehakemuksen saatuaan ja vielä kirjallisen valmistelun päätyttyäkin laiminlyöneet perehtyä asiaan riittävästi. Näin ollen kommandiittiyhtiö ja yhtiömies ovat laiminlyönnillään aiheuttaneet oikeudenkäynnin pitkittymisen, ja pykälää sovellettiin.

Asiamiehen ja avustajan kuluvastuu. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 § täydentää 4 ja 5 §:ää. Sen mukaan asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja, joka 4 tai 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla tahallisesti tai huolimattomuudesta on aiheuttanut toiselle asianosaiselle tässä luvussa tarkoitettuja oikeudenkäyntikuluja, voidaan velvoittaa, sen jälkeen kun hänelle on varattu tilaisuus tulla kuulluksi, yhteisvastuullisesti asianosaisen kanssa korvaamaan kyseiset kulut.

Korkeimman oikeuden mukaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:n säännöstä tulee soveltaa pidättyvämmän kuin asianosaisen omaa kuluvastuuta koskevaa saman luvun 5 §:ää. Tämä johtuu siitä, että asiamiehen tehtävänä ja velvollisuutena on valvoa ja ajaa päämiehensä etua eikä henkilökohtaisen kuluvastuun pelko saa muodostua tosiasialliseksi esteeksi päämiehen oikeuksien edistämiseksi. Kuluvastuun voikin syntyä vain, jos asiamiehen oikeudellinen arvio on ollut ilmeisen virheellinen. Tämä koskee myös avustajan arviota valituksen menestymismahdollisuuksista hovioikeudessa ja samoin muutoksenhaussa noudatettavia menettelytapoja. Luvun 6 §:ään perustuva kuluvastuu tulee siten kysymykseen muutoksenhakuasteenkin osalta vain poikkeuksellisesti (KKO 2001:65, KKO 2003:46 ja KKO 2005:9).

Pykälässä tarkoitettua menettelystä on kysymys esimerkiksi silloin, kun asiamies aiheuttaa toiselle asianosaiselle tarpeettomia kustannuksia toimimalla päämiehensä toimiohjeiden vastaisesti taikka kun asiamies esittää perusteettomiksi tietämiään väitteitä tai sellaista todistelua, jolla ei voi olla merkitystä asiassa taikka silloin, kun asiamies tai avustaja on unohtanut saapua tuomioistuimeen tai noudattaa tuomioistuimen antamia määräyksiä (HE 191/1993 vp s. 15).

Asian oikeudellinen epäselvyys. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä, että asianosaiset osaksi tai kokonaan vastaavat itse oikeudenkäyntikuluista, jos asia on ollut oikeudellisesti niin epäselvä, että hävinneellä asianosaisella on ollut perusteltu syy oikeudenkäyntiin.

Säännös on tarkoitettu poikkeukseksi, ja kuluvastuun alentamiselle riittävän oikeudellisen epäselvyyden kynnyksen pitää olla suhteellisen korkea. Perusteltu syy oikeudenkäyntiin voi esiintyä esimerkiksi tilanteessa, jossa oikeuskysymys on objektiivisesti arvioiden vaikea ja jossa ratkaisun lopputulosta ei ole etukäteen ennustettavissa. Säännöksen soveltaminen pitää perustaa oikeudenkäynnin kohteena olevaan riita-asian kokonaisarviointiin. Säännöstä ei saa soveltaa niin laajasti, että se johtaa pääsäännön eli hävinneen asianosaisen täysimääräisen kuluvastuun vesittymiseen. Säännöstä tulee ensisijaisesti soveltaa siten, että hävinneen asianosaisen vastapuolelle maksettavia kuluja alennetaan (HE 107/1998 vp s. 19–20).

Korkein oikeus on soveltanut oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a §:ää esimerkiksi ratkaisussa KKO 2020:9. Asiassa pidettiin oikeudellisesti epäselvänä kysymystä siitä, voivatko kuolinpesän osakkaat ajaa vahingonkorvauskannetta kolmansia vastaan omilla nimissään pesän hyväksi tilanteessa, jossa kuolinpesä on pesänselvittäjän hallinnossa ja jossa pesänselvittäjä on hyväksynyt kanteen nostamisen. Ratkaisussa KKO 2002:89 taas oikeudellisesti epäselväksi katsottiin kysymys vajaan lapsen, joka oli vakuutettu, ja hänen isänsä, joka oli vahingonaiheuttaja, samastamisesta vakuutustapahtuman aiheuttamisesta.

Korvausvelvollisuuden ilmeinen kohtuuttomuus. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n mukaan tuomioistuin voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää, jos asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta.

Säännöksen soveltaminen tulee kysymykseen vain harvoin, koska se edellyttää korvausvelvollisuudelta ilmeistä kohtuuttomuutta ja kaikkien pykälässä mainittujen seikkojen huomioon ottamista. Usein myös selvityksen esittäminen molempien asianosaisten asemasta ja asian merkityksestä heille on vaikeaa. Toisaalta pykälä oikeuttaa tuomioistuimen kohtuullistamaan oikeudenkäyntikuluvastuuta viran puolesta eli myös silloin, kun asianosainen ei sitä vaadi.

Säännös eroaa 8 a §:ssä tarkoitetusta alentamisesta periaatteellisesti myös siinä, että siinä on kyse enemmän asianosaisiin liittyvistä seikoista kuin itse jutun oikeudellisesta sisällöstä. Pykälän edellytyksiä tarkasteltaessa olisi kiinnitettävä huomiota myös itse riita-asian sisältöön (HE 107/1998 vp s. 20). Säännöstä voidaan soveltaa esimerkiksi silloin, kun asianosaisella on ollut perusteltu kanta, jonka hän lopulta häviää, oikeudenkäynnin vastapuolet eivät ole tasavertaisia keskenään ja asialla on todellista merkitystä hävinneelle osapuolelle (LaVM 26/1998 vp s. 5).

Harvoin sovelletusta säännöksestä on annettu ennakkoratkaisu KKO 2004:23. Asiassa ravintolan kokki oli työssään saanut sähköiskun yleiskoneesta, jonka pistotulppa oli kytketty virheellisesti. Kokille oli aiheutunut vaikea-asteinen traumaperäinen stressireaktio. Kytkennän suorittanut elinkeinonharjoittaja velvoitettiin suorittamaan kokille korvausta kipuun ja särkyyn rinnastettavasta kärsimyksestä.

Korkein oikeus katsoi, että kokilla oli ollut työsuojeluviranomaisen kannanoton perusteella aihetta olettaa, että myös hänen työnantajansa olisi vastuussa hänelle työssä aiheutuneesta vammautumisesta. Kokin kanne työnantajaansa vastaan oli kuitenkin hylätty. Korkein oikeus otti huomioon oikeudenkäyntiin johtaneet seikat sekä asian taloudellisen merkityksen kokille ja katsoi, että olisi ilmeisen kohtuutonta velvoittaa hänet työntekijänä korvaamaan hänen työnantajayhtiönsä oikeudenkäyntikulut asiassa.

Oikeudenkäyntikulut riidattomissa velkomusasioissa. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:ssä säädetään oikeudenkäyntikuluista velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla yksipuolisella tuomiolla. Tällaisessa asiassa tuomioistuimen tulee viran puolesta arvioida vastapuolen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä ottaen huomioon haastehakemuksen edellyttämä tarpeellisen työn määrä, saatavan suuruus ja välttämättömät kulut.

Pykälä soveltuu riippumatta siitä, onko kantaja pannut asian vireille oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 2 §:n mukaisella tavallisella vai luvun 3 §:ssä tarkoitetulla suppealla haastehakemuksella. Ensin mainitussa tilanteessa oikeudenkäyntikulujen määrä tulee arvioitavaksi haastehakemuksessa ilmoitettujen siihenastisten oikeudenkäyntikuluvaatimusten pohjalta (HE 107/1998 vp s. 22).

Oikeusministeriö on antanut asetuksen perusteista, joiden mukaan vastapuolen maksettavaksi tuomittavia oikeudenkäyntikuluja pykälässä tarkoitetuissa tilanteissa arvioidaan (oikeusministeriön asetus vastapuolen maksettavaksi tuomittavista oikeudenkäyntikuluista oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:ssä tarkoitetuissa asioissa 1311/2001). Asetuksen mukaan vastaajan maksettavaksi vaaditut oikeudenkäyntikulut tuomitaan korkeintaan velan pääoman mukaan määräytyvän taksan määräisinä ja eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta oikeudenkäyntikulujen tosiasiallisesta määrästä riippumatta. Tällä hetkellä taksat vaihtelevat 50 euron ja 160 euron välillä lisätynä oikeudenkäyntimaksulla.

Sääntelyllä on pyritty siihen, että riidattomissa velkomusasioissa tuomittavien kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen määrä eri tuomioistuimissa samankaltaisissa asioissa olisi mahdollisimman yhdenmukainen. Lähtökohtana siten on, että kantajalle maksettavaksi tuomittavat oikeudenkäyntikulut määrätään asetuksen taksojen mukaisesti.

Tuomioistuin voi kuitenkin viran puolesta arvioida vastaajan maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää ja poikkeuksellisissa tapauksissa hylätä kantajan esittämän kuluvaatimuksen kokonaan tai osaksi (KKO 2016:55, kohta 11).

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 d §:n nojalla oikeudenkäyntikulut tuomitaan 8 c §:n mukaisesti myös asuinhuoneistoa koskevassa huoneenvuokra-asiassa. Jos siihen kuitenkin on painavia syitä, eikä asiaa ratkaista 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, asianosainen voidaan näissä asioissa velvoittaa suorittamaan vastapuolen oikeudenkäyntikuluja 8 c §:ssä säädettyä enemmän.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 9–19 § sisältävät eräitä erityistilanteita koskevaa sääntelyä.

Muu lainsäädäntö. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä noudatetaan viittauksen perusteella myös muissa kuin riita-asioissa. Siitä säädetään esimerkiksi seuraavissa laeissa:

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 9 luvun 8 §:n mukaan oikeudenkäyntikuluista asianomistajan yksin ajamassa rikosasiassa on soveltuvin osin voimassa, mitä riita-asioista säädetään. Syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan velvollisuudesta korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut ja hänen oikeudestaan saada vastaajalta korvaus sellaisista kuluista on soveltuvin osin voimassa, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään. Asianomistajan on kuitenkin vastattava ainoastaan puhevallan käyttämisestä aiheutuneista erityisistä kuluista. Syyttäjän syytteeseen yhtyneen asianomistajan edustajan, asiamiehen tai avustajan velvoittamisesta korvaamaan kulut yhteisvastuullisesti asianomistajan kanssa sovelletaan soveltuvin osin, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 6 §:ssä säädetään.

Luvun 9 §:n mukaan sitä, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8, 12 ja 13 §:ssä, 14 §:n 2 momentissa sekä 16 §:ssä säädetään riita-asioista, on soveltuvilta kohdin voimassa myös rikosasioissa.

Luvun 11 §:n mukaan jos syyttäjän ajaman rikosasian yhteydessä käsitellään asianomistajan kannetta asianosaista vastaan, jolle ei ole vaadittu rangaitusta tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta, tai muu kuin asianomistaja esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia syytettyä vastaan, on näiltä osin aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen osalta noudatettava riita-asioista voimassa olevia säännöksiä.

Välimiesmenettelystä annetun lain (967/1992) 49 §:n mukaan silloin, jos asianosaiset eivät ole toisin sopineet, välimiehet voivat tuomiossaan tai muussa välimiesmenettelyn lopettamisesta tarkoittavassa päätöksessään velvoittaa asianosaisen osaksi tai kokonaan korvaamaan vastapuolen välimiesmenettelystä aiheutuneet kulut noudattaen soveltuvin osin mitä oikeudenkäymiskaaressa oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään.

Ryhmäkannelain (444/2007) 17 §:n mukaan oikeudenkäyntikuluista ryhmäkanteissa on voimassa, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään. Ryhmän jäsen ei vastaa oikeudenkäyntikuluista. Ryhmän jäsen on kuitenkin velvollinen korvaamaan vastaajalle oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 5 §:ssä tarkoitetulla menettelyllä aiheuttamansa kustannukset.

Oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annetun lain (100/2013) 4 luvun 17 §:n mukaan eräiden markkinaoikeuden toimivaltaan kuuluvien riita- ja hakemusasioiden käsittelyyn markkinaoikeudessa sovelletaan, mitä oikeudenkäymiskaaressa säädetään riita- ja hakemusasioiden käsittelystä käräjäoikeudessa. Viittaus kattaa myös oikeudenkäyntikulukysymyksen. Lisäksi lain 5 luvun 16 §:n mukaan sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain (1061/1978) 6 §:ssä tarkoitetun kiellon määräämistä koskevissa asioissa sovelletaan oikeudenkäymiskaaren oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevia säännöksiä.

Ulosottokaaren (705/2007) 10 luvun 18 §:n mukaan täytäntöönpanoriidassa tuomioistuin voi erityisestä syystä velvoittaa sen, jolle tuomioistuimen päätös on vastainen, osittain tai kokonaan korvaamaan vastapuolelleen aiheutuneet kulut noudattaen soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä. Jos täytäntöönpanoriitakanne on nostettu ilman osoitusta, noudatetaan, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään.

Ulosottokaaren 11 luvun 20 §:n mukaan ulosottovalitusasiassa tuomioistuin voi erityisestä syystä velvoittaa sen, jolle tuomioistuimen päätös on vastainen, osittain tai kokonaan korvaamaan vastapuolelleen muutoksen hakemisesta aiheutuneet kulut noudattaen soveltuvin osin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä.

Konkurssilain (120/2004) 7 luvun 14 §:n mukaan oikeudenkäyntikulujen korvaamisessa konkurssiin asettamista ja muussa konkurssia koskevassa asiassa noudatetaan, mitä oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa säädetään.

Yrityksen saneerauksesta annetun lain (47/1993) 89 §:n mukaan lain 75 §:n 1 momentissa tarkoitettussa väitteiden käsittelyssä ja 87 §:n 4 momentissa tarkoitettuna moiteasian käsittelyssä sovelletaan vastaavasti, mitä oikeudenkäymiskuluista riita-asiassa säädetään.

Yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (57/1993) 62 §:n mukaan lain 57 §:n 1 momentissa tarkoitettussa väitteiden käsittelyssä ja jos erityistä syytä on, maksuohjelman raukeamista ja lisäsuoritusten vahvistamista koskevan hakemuksen käsittelyssä, sovelletaan vastaavasti, mitä oikeudenkäyntikuluista riita-asiassa säädetään.

2.2.3 Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Oikeusturvasta säädetään perustuslain 21 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentin mukaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet turvataan lailla.

Perustuslain esitöiden mukaan vaille erillistä mainintaa lainkäytön oikeussuojatakeiden joukossa on jätetty muun muassa oikeus saada – tarvittaessa julkisen vallan kustannuksella – oikeudellista apua. Sen on kuitenkin katsottu sinänsä sisältyvän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitteen piiriin. Oikeuden konkreettiset järjestelyt ja mahdolliset rajoitukset jäisivät lailla lähemmin säädeltäviksi, mutta näiltäkään osin lainsäädäntö ei saa vaarantaa kenenkään oikeusturvaa (HE 309/1993 vp s. 74).

Perustuslain 21 §:n lähimmät vastineet ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ja kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artikla. Myös Euroopan unionin perusoikeuskirjassa on määräyksiä oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan sisältöä on huomattavasti täsmennetty ja kehitetty Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä. Ihmisoikeustuomioistuin on muun ohella katsonut, että artiklan takaamaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältyy myös oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (täysistunnon ratkaisu *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta* 21.2.1975, kohta 35).

Oikeutta saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi voidaan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan rajoittaa. Oikeuden tulee silti tällöinkin olla tehokas ja käytännöllinen, ei teoreettinen ja illusorinen (esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen suuren jaoston ratkaisu *Zubac v. Kroatia* 5.4.2018, kohdat 77–78, *Bellet v. Ranska* 4.12.1995, kohta 36 ja täysistunnon ratkaisu *Golder v. Yhdistynyt kuningaskunta* 21.2.1975, kohta 38).

Käytännössä tuomioistuimeen pääsyn tehokas varmistaminen saattaa joissain olosuhteissa edellyttää esimerkiksi sitä, että valtio tarjoaa oikeusapua myös riita-asian asianosaiselle, vaikka siitä ei säädetäkään ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdassa (*Airey v. Irlanti* 9.10.1979, kohta 26).

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että sääntöä, jonka mukaan hävinneen asianosaisen tulee korvata voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut, on mahdollista pitää tuomioistuimeen pääsyn rajoituksena. Tämä johtuu siitä, että tämä niin sanottu häviö maksaa -periaate vaikuttaa asianosaisten tosiasiallisiin mahdollisuuksiin esittää vaatimuksia oikeudenkäynnissä. Säännön arvioinnissa 6 artiklan kannalta on silloin kiinnitettävä huomiota siihen, pyritäänkö sillä hyväksyttävään päämäärään ja onko se oikeassa suhteessa päämäärään nähden.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että häviö maksaa -periaatteen taustalla on pyrkimys välttyä turhilta oikeudenkäynneiltä ja kohtuuttoman korkeilta oikeudenkäyntikuluilta. Näin voidaan varmistua siitä, että perusteettomien kanteiden nostamisella ja liioiteltujen vaatimusten esittämisellä on seurauksia. Siten periaate osaltaan takaa hyvän oikeudenhoidon ja suojelee toisten asianosaisten oikeuksia. Näitä voidaan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pitää hyväksyttävä tarkoituksena rajoittaa pääsyä oikeuteen.

Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrä on kuitenkin tekijä, joka tulee ottaa huomioon arvioitaessa, onko periaatteen soveltaminen suhteellisuusperiaatteen mukaista. Liian suuret kustannukset voivat siten merkitä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa kiellettyä estettä saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (esim. *Stankov v. Bulgaria* 12.7.2007, kohdat 50–52, *Klauz v. Kroatia* 18.7.2013, kohdat 81–84 sekä *Cindrić ja Bešlić v. Kroatia* 6.9.2016, kohdat 94–97).

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on turvattu myös *kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklassa*. Sen 1 kappaleen mukaan päätettäessä henkilön oikeuksistaan tai velvoituksiaan riita-asiassa jokaisella on oikeus rehelliseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetun toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen edessä.

Yleissopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on pitänyt yleissopimuksen 14 artiklan 1 kappaleen kannalta ongelmallisena, jos tuomioistuin tai muu viranomaisen asetaksi yksilölle sellaisen kuluvaluun, että hänen pääsönsä tuomioistuimeen voisi tosi-asiassa estyä (Leonard John Lindon v. Australia 20.10.1998, Communication nro 646/1995, kohta 6.4).

Ihmisoikeuskomitea on katsonut Suomen rikkoneen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohtaa saamelaisten oikeuksiin liittyvässä asiassa, jossa hovioikeus oli velvoittanut kantajat korvaamaan valtion viranomaisen oikeudenkäyntikuluja (Ämmälä ja Näkkäläjärvi v. Suomi 2.11.2001, Communication nro 779/1997).

Asiassa poronhoitoa harjoittavat saamelaiset olivat vaatineet kanteessaan poronhoitoalueelle suunniteltujen hakkuiden kieltämistä. Kanne oli osittain menestynyt käräjäoikeudessa, mutta hovioikeus oli hylännyt sen kokonaan ja velvoittanut kantajat korvaamaan vastapuolensa Metsähallituksen oikeudenkäyntikuluja yhteisvastuullisesti noin 74 000 markalla. Vaikka Metsähallitus vaati kuluja lopulta vain 20 000 markkaa, sek in vastasi valtaosaa kantajien verotettavista vuosituloista. Kantajat katsoivat tämän rikkoneen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohtaa, koska ankara kuluvaluun käytännössä esti saamelaisia turvautumasta oikeussuojakeinoihin yleissopimuksessa turvattujen oikeuksiensa saamiseksi.

Ihmisoikeuskomitea totesi, että joustamaton sääntely, jonka mukaan jutun hävinnyt asianosainen tulee velvoittaa korvaamaan voitaneen asianosaisen kulut, voi vaikuttaa kielteisesti ihmisten kykyyn vaatia tuomioistuimissa yleissopimuksessa turvattuja oikeuksiaan. Tässä tapauksessa kantajat olivat yksityishenkilöitä, joiden vaatimukset perustuivat vähemmistöjen oikeutta nauttia omasta kulttuuristaan koskevaan yleissopimuksen 27 artiklaan. Näissä olosuhteissa hovioikeuden ratkaisu velvoittaa kantajat korvaamaan Metsähallituksen oikeudenkäyntikulut huomattavalla summalla merkitsi yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan loukkausta, koska hovioikeus ei ollut ottanut huomioon kuluvaluun merkitystä kantajille eikä tällaisen ratkaisun vaikutusta vastaavassa asemassa olevien muiden mahdollisten kantajien pääsyyn tuomioistuimeen.

Ihmisoikeuskomitean ratkaisun arvioinnissa tulee huomata, että se liittyy vähemmistöjen oikeuksiin ja valtiota vastaan nostettuun kanteeseen. Lisäksi laki on sittemmin muuttunut. Ihmisoikeuskomiteakin lausui ratkaisussaan, että oikeudenkäymiskaaren

21 lukuun vuonna 1999 tehtyjen muutosten ansiosta kulukysymystä on mahdollista arvioida tapauskohtaisemmin kuin hovioikeuden tehdessä ratkaisunsa.

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 14 artiklassa turvataan oikeus oikeusapuun vain rikosasian vastaajalle. Ihmisoikeuskomitea on kuitenkin kannustanut sopimusvaltioita tarjoamaan ilmaista oikeusapua myös muissa asioissa niille, joilla ei ole varaa itse maksaa siitä. Ihmisoikeuskomitea on katsonut, että poikkeuksellisissa tilanteissa sopimusvaltioilla olisi siihen yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan perusteella jopa velvollisuus (YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentti 32, kohta 10).

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella, jonka unionin oikeudessa taattuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava tässä artiklassa määrättyjen edellytysten mukaisesti käytettävissään tehokkaat oikeussuojakeinot tuomioistuimessa.

Perusoikeuskirjan 47 artiklan 3 kohdan mukaan maksutonta oikeusapua annetaan vähävaraisille, jos tällainen apu on tarpeen, jotta asianomainen voisi tehokkaasti käyttää oikeutta saattaa asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toisin kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, Euroopan unionin peruskirjassa ei siten ole rajattu riita-asian asianosaisia oikeusavun ulkopuolelle.

2.3 Oikeudenkäyntikulujen määrän kehitys

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa ja sittemmin Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa on selvitetty oikeudenkäyntikulujen määrän kehitystä kärjäoikeudessa pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa vuodesta 1995 alkaen. Uusin tutkimus koskee vuotta 2019 (Laura Sarasoja – Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2020, Edilex 2020/36).

Tutkimukset osoittavat ensinnäkin, että asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimukset ovat 24 vuodessa selvästi kasvaneet. Vuonna 1995 kantajien oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani kärjäoikeudessa oli elinkustannusindeksillä korjattuna 3 663 euroa ja vastaajien 3 518 euroa, mutta vuonna 2019 kantajien osalta 9 213 euroa ja vastaajien osalta 10 246 euroa. Kuluvaatimusten keskiarvot olivat kantajien osalta 14 884 euroa ja vastaajien osalta 17 513 euroa. Kuluvaatimukset ovat nousseet viime vuosinakin: kantajan kuluvaatimusten mediaani kärjäoikeudessa kasvoi vuosien 2008 ja 2019 välillä 22 prosenttia ja vastaajan 61 prosenttia. Kuluvaatimusten nousu on viime vuosina painottunut yksityishenkilöiden nostamiin juttuihin, kun taas yhteisöjen alulle

panemissa riidoissa vastaavaa nousua ei ole havaittu. (Sarasoja – Carling 2020, s. 35–37, 60 ja 87).

Vuonna 2019 asianosaisten yhteenlasketut oikeudenkäyntikulut käräjäoikeudessa olivat noin 41 prosentissa asioita suuremmat kuin riidan intressi (Sarasoja – Carling 2020, s. 35).

Edellä mainitut summat sisältävät myös tapaukset, joissa asianosaisella oli oikeusapu. Silloin noudatetaan valtioneuvoston asetusta oikeusavun palkkioperusteista, ja oikeudenkäyntikulut jäävät pienemmiksi kuin asianosaisen maksaessa oikeudenkäyntikulunsa itse. Oikeusapua saaneiden asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaanit olivatkin selvästi pienempiä (kantajilla 3 383 euroa ja vastaajilla 2 128 euroa) kuin niillä asianosaisilla, jotka eivät saaneet oikeusapua (kantajilla 10 824 euroa ja vastaajilla 12 028 euroa) (Sarasoja – Carling 2020, s. 37 ja 77).

Oikeudenkäyntikuluvaatimusten lisäksi ovat kasvaneet määrät, jotka käräjäoikeus velvoittaa hävinneen asianosaisen suorittamaan voittaneelle asianosaiselle korvauksena tämän oikeudenkäyntikulusta. Vuonna 1995 hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani oli elinkustannusindeksillä korjattuna 3 281 euroa, mutta vuonna 2019 jo 7 235 euroa. Tuomittujen oikeudenkäyntikulujen elinkustannusindeksillä korjattu määrä on siis noussut 24 vuodessa enemmän kuin kaksinkertaiseksi ja vuoden 2008 jälkeenkin noin viidenneksellä (Sarasoja – Carling 2020, s. 59–60 ja 87).

Jos tarkastellaan vain yksityishenkilöiden välisiä riitoja, joissa kummallakaan asianosaisella ei ole oikeusapua, hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomitut oikeudenkäyntikulut ovat kasvaneet vielä enemmän. Vuonna 2008 tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani oli tässä tilanteessa 6 346 euroa, mutta vuonna 2019 jo 10 553 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 63).

Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrä käräjäoikeudessa vaihtelee suuresti asian laadusta riippuen. Suurimmillaan maksettavaksi tuomitut oikeudenkäyntikulut olivat vuonna 2019 kiinteää omaisuutta koskevissa asioissa, joissa niiden mediaani oli yli 20 000 euroa, ja pienimmillään perheoikeudellisissa asioissa, joissa niiden mediaani oli noin 4 000 euroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 62–63).

Tutkimustulokset koskevat käräjäoikeusvaihetta. Muutoksenhaun kustannuksista ei ole tutkimusta, mutta on syytä olettaa, että kehitys olisi tältä osin ollut samanlainen. Tyypillisesti suurin osa riita-asian oikeudenkäyntikulusta aiheutuu kuitenkin ennen käräjäoikeuden ratkaisua tehdyistä toimenpiteistä.

Etsittäessä syitä oikeudenkäyntikulujen kasvuun voidaan ensiksi kiinnittää huomiota neljään tapahtumaan 1990-luvun alkupuolella.

Vuonna 1992 tuli voimaan laki kilpailurajoituksista (480/1992). Sen vuoksi Suomen Asianajajaliitto luopui asianajopalveluiden suositushinnoista.

Vuonna 1993 oikeudenkäymiskaaren 21 lukua uudistettiin vahvistamalla täyden korvauksen periaatteen asemaa pääsääntönä. Edellä jaksossa 2.2.2 on kerrottu, millä tavalla täyden korvauksen periaate voi johtaa oikeudenkäyntikulujen kasvamiseen.

Vuonna 1993 nykyaikaistettiin riita-asian käsittelyä kärjäoikeudessa koskevaa lainsäädäntöä. Uudistuksen voidaan arvioida kohentaneen lainkäytön laatua, mutta siirtyminen suullis-pöytäkirjallisesta menettelystä suulliseen, välittömään ja keskitettyyn oikeudenkäyntiin on tehnyt oikeudenkäynnistä myös työläämmän ja siten kalliimman.

Vuonna 1994 asianajopalveluista tehtiin arvonlisäverollisia. Arvonlisäverokantaa on sittemmin nostettu muutamaan kertaan.

Näiden lähes 30 vuotta sitten tapahtuneiden muutosten lisäksi voidaan arvioida ainakin seuraavien tekijöiden myötävaikuttaneen oikeudenkäyntikulujen kasvuun.

Riita-asiat ovat voineet muuttua aikaisempaa vaikeammiksi ja laajemmiksi. Oikeusapulakia 20 vuotta sitten uudistettaessa arvioitiin, että oikeudellisen sääntelyn lisääntyminen ja sen ulottaminen yhä uusille yhteiskuntaelämän aloille on ollut viime aikaisen yhteiskuntakehityksen tyypillisiä piirteitä. Samalla kun yhteiskunnalliset ongelmat olivat monimutkaistuneet, niitä on enenevästi pyritty ratkaisemaan oikeudellisen sääntelyn keinoin. Tämän kehityksen seurauksena kansalaisten oikeusongelmat ovat monimutkaistuneet ja oikeudellisen asiantuntemuksen tarve vastaavasti lisääntynyt (HE 81/2001 vp s. 5).

Ei ole syytä olettaa, että edellä kuvattu kehitys olisi pysähtynyt. Riita-asiat voivat olla nykyään vaikeampia kuin aikaisemmin. Tätä voi osoittaa se, että kärjäoikeuksien ratkaisut ovat pidentyneet sivumääriltään ja niissä viitataan aikaisempaa useampiin oikeuslähteisiin (Sarasoja – Carling 2020, s. 34).

Samaan suuntaan voi viitata myös se, että oikeudenkäynneissä on riideltä rahanarvon muutos huomioon ottaen jatkuvasti isommista summista. Esimerkiksi vuosien 2008 ja 2019 välillä kärjäoikeudessa pääkäsitellyssä ratkaistujen riita-asioiden mediaani-intressi kasvoi rahan arvon muutos huomioiden 43 prosenttia (Sarasoja – Carling 2020, s. 23 ja 84–86; intressin kasvusta aikaisemmin ks. Kaijus Ervasti: Kärjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 93, 2009, s.

13 ja Kaijus Ervasti: Riidat kärjäoikeuksissa. Empiirinen tutkimus riita-asioista ja oikeudenkäyntikuluista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 217, 2005, s. 46).

Riita-asian hoitamiseen käytetään nykyään enemmän aikaa kuin aikaisemmin. Vuonna 2019 noin 29 prosenttia asianosaisten oikeudenkäyntikuluvaatimuksista perustui yli 60 tunnin työmäärään, kun vuonna 2004 näin oli vain noin 17 prosentissa vaatimuksista (Sarasoja – Carling 2020, s. 53). Lisäksi pääkäsittelyt, jotka ovat riita-asian oikeudenkäynnin kalleimpia vaiheita, ovat pidentyneet kärjäoikeuksissa ainakin vuodesta 2007 lukien (Siro – Aaltonen 2019, s. 772).

Kuten seuraavasta jaksosta ilmenee, muiden kuin perheoikeudellisten riita-asioiden määrä kärjäoikeuksissa on vähentynyt 2000-luvulla. Onkin luultavaa, että kärjäoikeuksista ovat karsiutuneet nimenomaan pienimmät asiat, joissa oikeudenkäyntikulutkin ovat keskimääräistä pienemmät.

Oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkiovaatimus perustuu lähes 90 prosentissa tapauksista toimeksiantoon käytettyyn aikaan (Sarasoja – Carling 2020, s. 52). Aikaperusteinen palkkio saattaa kannustaa oikeudenkäyntiasiamiestä tai -avustajaa ajamaan asiaa tarpeettoman perinpohjaisesti. Päämiehellä ei puolestaan ole yleensä kykyä arvioida tehtyjen toimenpiteiden tarpeellisuutta.

Oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien mediaanituntiveloitus pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa vuonna 2019 oli 220 euroa, jos oikeusapua saaneita asianosaisia ei huomioida. Se on noussut vuoden 2008 jälkeen elinkustannusindeksillä korjattuna 36 eurolla (Sarasoja – Carling 2020, s. 52).

Kärjäoikeudet eivät ole juuri soveltaneet oikeudenkäymiskaaren 21 lukuun vuonna 1999 otettuja säännöksiä hävinneen asianosaisten kulukorvausvelvollisuuden poikkeuksellisesta alentamisesta. Korvausvelvollisuutta on vuosina 2004, 2008 ja 2019 alennettu oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 a §:n nojalla asian oikeudellisen epäselvyyden perusteella noin kolmessa prosentissa riita-asioista. Yhtä yleistä on tarkastelu-vuosina ollut oikeudenkäyntikuluvastuun kohtuullistaminen viran puolesta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n nojalla (Sarasoja – Carling 2020, s. 70).

Kilpailu ei toimi asianajopalveluissa optimaalisesti. Hintainformaatiota on huonosti saatavilla johtuen jo siitä, että oikeudenkäynnin kustannuksia on vaikea arvioida etukäteen. Maallikon edellytykset arvioida asianajopalveluiden tarjoajien laatutasoa ovat niin ikään yleensä heikot.

Voidaan myös arvioida, ettei hinta olisi asianajopalveluissa yhtä merkityksellinen valintaperuste kuin monissa muissa palveluissa. Asianajopalveluille on tunnusomaista

luottamussuhde päämiehen ja avustajan välillä. Vaikka laatuvertailu on vaikeaa, päämiehelle on tärkeää löytää edullisen sijaan hyvä oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja, koska se pienentää riskiä siitä, että hän joutuu maksamaan omiensa lisäksi myös vastapuolensa oikeudenkäyntikulut. Toisaalta päämies kykenee jutun voittaessaan säilyttämään oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa palkkion vastapuolensa maksettavaksi.

Kilpailutilanteeseen vaikuttaa myös se, että Suomessa on eurooppalaisessa vertailussa vähän juristeja, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimissa. Euroopan neuvoston pysyvän Cepej-komitean (European Commission for the Efficiency of Justice) raportin mukaan tällaisten juristien väkilukuun suhteutettu määrä on Suomessa kaikista tutkituista 50 oikeusjärjestyksestä seitsemänneksi pienin. Euroopan unionin jäsenvaltioista Suomea vähemmän tällaisia juristeja on vain Ruotsissa ja Latviassa (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70). Erityisesti monilla pienemmillä paikkakunnilla asianajopalveluita on huonosti tarjolla.

2.4 Riita-asiat tuomioistuimissa

Suomessa yleiset tuomioistuimet käsittelevät poikkeuksellisen vähän riita-asioita muihin Euroopan valtioihin verrattuna, kun riidattomat summaariset riita-asiat jätetään pois laskuista (summaarisista riita-asioista ks. jakso 1.2).

Euroopan neuvoston pysyvän Cepej-komitean (European Commission for the Efficiency of Justice) raportin mukaan Suomessa saatetaan ensimmäisen asteen tuomioistuimissa vireille vähemmän riitaisia siviili- ja kauppaoikeudellisia asioita kuin yhdessäkään muussa 50 tutkitusta oikeusjärjestyksestä. Tällaisten asioiden määrä sataa asukasta kohti oli Suomessa ainoastaan 0,1, kun kaikkien tutkittujen oikeusjärjestysten keskiarvo oli 2,4.

Cepej-komitean mukaan riitaisia siviili- ja kauppaoikeudellisia asioita tuli myös Ruotsiin, Norjan ja Tanskan tuomioistuimissa vireille vähän, mutta niissä juttuja oli silti moninkertaisesti Suomeen verrattuna. Tällaisia asioita saatettiin ensimmäisen asteen tuomioistuihin Norjassa 0,3, Ruotsissa 0,6 ja Tanskassa 0,7 kappaletta sataa asukasta kohti (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Riita-asioiden vähäinen määrä on havaittu myös Euroopan unionin vuosittaisissa oikeusalan tulostauluissa. Niiden mukaan Suomessa ensimmäisen asteen tuomioistuihin saapuneiden riitaisten siviili- ja kauppaoikeudellisten asioiden määrä on selvästi

pienempi kuin muissa jäsenvaltioissa (The 2020 EU Justice Scoreboard, s. 7). Tulostauluja on tehty vuodesta 2010 alkaen, ja tulos on ollut jokaisessa tutkimuksessa sama.

World Justice Project -järjestön Rule of Law -indeksissä, jossa arvioidaan kaikkia maailman valtioita useilla oikeusvaltion toimintaa koskevilla mittareilla, Suomi on ollut kärkisijoilla. Heikoimman indeksiluvun Suomi saa siviililainkäytöstä. Syynä ovat järjestön arviot riita-asian oikeudenkäynnin kustannuksista ja kestosta. Kuitenkin myös siviililainkäytön osalta Suomen indeksiluku on maailman parhaiden joukossa (World Justice Project: Rule of Law Index 2020, s. 73).

Tuomioistuimiin saatettujen riita-asioiden määrä Suomessa ei ole pysynyt vakiona. Riita-asioita oli tuomioistuimissa varsin paljon 1990-luvun puolivälissä alioikeusuudistuksen ja riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyn nykyaikaistamisen jälkeen, mutta juttujen määrä väheni vuosikymmenen loppuun mennessä siitä noin puoleen.

Tällä vuosituhannella riita-asioiden määrä kärjäoikeuksissa nousi pitkään maltillisesti, kunnes vuonna 2016 niiden määrä laski kerralla selvästi. Viime vuosina vireille on tullut suunnilleen yhtä monta riita-asiaa kuin vuosituhannen alussa, runsaat 8 000 juttua vuodessa (Jukka Siro – Mikko Aaltonen, Riita-asiat tuomioistuimissa 2000-luvulla, Lakimies 6/2019, s. 763–767).

Kärjäoikeuksissa käsiteltävien riita-asioiden laatu on muuttunut 2000-luvulla, kun perheoikeudellisten riita-asioiden osuus kaikista asioista on kasvanut 13 prosentista 21 prosenttiin. On merkillepantavaa, että erityisesti on kasvanut lapsen elatusta koskevien riita-asioiden osuus kaikista riita-asioista, sillä niissä oikeudenkäyntikurssi on muita riita-asioita pienempi. Tämä johtuu siitä, että näissä asioissa kantajana on tyypillisesti lapsi, joka on oikeutettu oikeusapuun. Lasta, joka häviää elatustaan koskevan asian, ei myöskään yleensä veloiteta korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja (KKO 2003:104 ja KKO 2003:105) (Siro – Aaltonen 2019, s. 767–770 ja 780–781).

Kun vireille tulevien riita-asioiden kokonaismäärä on nykyään jotakuinkin samalla tasolla kuin vuosituhannen alussa, merkitsee perheoikeudellisten asioiden osuuden lisääntyminen sitä, että muunlaisia riita-asioita on yleisissä tuomioistuimissa aiempaa vähemmän.

Koronaviruspandemian vaikutuksista riita-asioiden määrään ei ole vielä tutkimustietoa.

Käräjäoikeudet antavat riita-asioissa entistä harvemmin pääasialliskausu. Vuosina 2015–2018 noin 32 prosenttia laajoista riita-asioista ratkaistiin käräjäoikeuksissa kanne kokonaan tai osittain hyväksyen taikka hyläten ja noin 22 prosentissa toimitettiin pääkäsittely. Vuosituhannen alussa lukemat olivat noin 40 ja noin 33 prosenttia. Riita-asioita ratkaistaan siten käräjäoikeuksissa nykyään entistä enemmän valmisteluvaiheessa ja tyypillisesti sovinnollisesti (Siro – Aaltonen 2019, s. 773–777).

Muutoksenhaku riita-asioissa on tullut 2000-luvulla aikaisempaa harvinaisemmaksi. Sen seurauksena hovioikeuksiin saapuneiden riita-asioiden määrä on vähentynyt noin 3 000 jutusta noin 2 200 riita-asiaan vuodessa. Vastaavasti korkeimpaan oikeuteen saatetaan aiempaa vähemmän riita-asioita: valituslupahakemuksia tehtiin vuosituhannen alussa vuosittain noin 1 100 riita-asiassa, mutta vuonna 2020 enää 682 jutussa (Siro – Aaltonen 2019, s. 777–779, Korkeimman oikeuden vuosikertomus 2020, s. 66).

2.5 Nykytilan arviointi

Oikeudenkäyntikuluja koskevaa oikeudenkäymiskaaren 21 lukua uudistettiin viimeksi vuonna 1999. Taustalla oli havainto siitä, että oikeudenkäyntikulut olivat voimakkaasti nousseet. Sen arvioitiin johtaneen siihen, että riita-asian oikeudenkäynnistä aiheutui usein niin suuri taloudellinen riski, että siihen ei uskallettu ryhtyä. Uudistuksen keskeisimpänä tavoitteena olikin alentaa perustellusta syystä käynnistyneen oikeudenkäynnin osallisen kuluriskiä (HE 107/1998 vp s. 1 ja 13).

Arvioitaessa vuoden 1999 uudistusta nyt voidaan todeta, etteivät sen tavoitteet ole toteutuneet. Tutkimukset osoittavat, että oikeudenkäyntikulujen määrä on jatkanut kasvuaan. Hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrä elinkustannusindeksillä korjattuna on vuoden 1995 jälkeen yli kaksinkertaistunut. Vuonna 2019 riita-asian oikeudenkäynnin hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen mediaani käräjäoikeudessa oli 7 235 euroa. Yksityshenkilöiden välisissä riidoissa, joissa asianosaisilla ei ollut oikeutta oikeusapuun, mediaani oli 10 553 euroa.

Arvioitaessa kuluvastuun merkitystä hävinneen asianosaisen kannalta tulee ottaa huomioon, että hänen tulee vastapuolensa oikeudenkäyntikulujen lisäksi maksaa oman oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa palkkio, jollei hän ole oikeutettu oikeusapuun. Asianosaisten, jotka eivät ole oikeutettuja oikeusapuun, oikeudenkäyntikuluvaatimusten mediaani käräjäoikeusvaiheessa oli vuonna 2019 yli 11 000 euroa.

Asianosaisen omiin oikeudenkäyntikuluihin ei sovelleta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännöksiä esimerkiksi kohtuullistamisesta, mutta jos asianosaisella on oikeusturvavakuutus, joka kattaa riidan, vakuutusyhtiö voi korvata niistä osan.

On syytä huomata, että edellä mainitut summat ovat mediaaneja ja koskevat vain kärjäoikeutta. Jos asia on tavanomaista vaikeampi tai laajempi tai jos se etenee hovioikeuteen, oikeudenkäyntikulut ovat tyypillisesti suurempia.

Oikeudenkäynnin häviäminen voikin johtaa hävinneen asianosaisen näkökulmasta kohtuuttomaan lopputulokseen. Hän ei ainoastaan häviä pääasiaa ja joudu kantaamaan siitä johtuvia seurauksia, vaan hänen tulee korvata sekä omansa että vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, joiden yhteismäärä voi nousta huomattavaksi.

Oikeudenkäyntikulujen kasvamisen ongelma koskee nimenomaan dispositiivisia riita-asioita eli sellaisia yksityisoikeudellisia riita-asioita, joissa sovinto on sallittu. Indispositiivissa asioissa kohtuuttoman kuluvastuun riskiä vähentää se, että hävinnyttä asianosaista ei tavallisesti veloiteta korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja (dispositiivisista ja indispositiivisista riita-asioista ks. jakso 1.2).

Lisäksi tulee ottaa huomioon, että asianosaisen vaikutusmahdollisuudet oikeudenkäyntikulujen määrään ovat pienet. Hän ei yleensä kykene arvioimaan oman oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa suorittamien toimenpiteiden tarpeellisuutta. Vastapuolensa oikeudenkäyntikulujen määrään hän ei pysty vaikuttamaan lainkaan, vaikka hän voi joutua ne korvaamaan. Lisäksi asianosaisen kyky ennakoida riita-asian oikeudenkäynnin hänelle aiheuttaman taloudellisen riskin suuruutta on rajallinen siinä hyvin yleisessä tilanteessa, että kummallakaan asianosaisella ei ole oikeusapua.

Edellä kerrottu vaikuttaa ihmisten ja yhteisöjen halukkuuteen saattaa riita-asioitaan yleisten tuomioistuinten käsiteltäväksi. Lakimiesliiton Taloustutkimuksella vuonna 2019 teettämän kyselyn mukaan 45 prosenttia suomalaisista on sitä mieltä, että heitä pelottaisi lähteä puolustamaan oikeuksiaan oikeudenkäynnissä siitä aiheutuvan kulu-riskin vuoksi; lisäksi 21 prosenttia ei osannut sanoa (Taloustutkimus Oy: Suomen Lakimiesliitto ry, Oikeusturvavakuutuksen tunnettuus. Helmikuu 2019).

Tällä vuosituhannella muiden kuin perheoikeudellisten riita-asioden määrä yleisissä tuomioistuimissa onkin vähentynyt. Koska perheoikeudellisissa asioissa oikeudenkäyntikuluriskin merkitys on muita riita-asioita pienempi (ks. jakso 2.4), on syytä olettaa, että riita-asioden vähentyminen johtuisi keskeisesti kasvaneista oikeudenkäyntikulusta. Samaan voi viitata se, että kärjäoikeuksiin viedyt riita-asiat päättyvät aikaisempaa harvemmin pääkäsitelyssä annettuun pääasiantarkaisuun. Suomessa yleisiin

tuomioistuimiin saatetaan selvästi vähemmän riita-asioita kuin muissa Euroopan valtioissa.

Riita-asioiden vähentymisen vuoksi korkea oikeudenkäyntikuluriski ei ole ongelma yksin hävinneen asianosaisen näkökulmasta. Prosessikynnyksen nouseminen on myös laajemmin ongelmallista.

Jos prosessikynnys on liian korkea, tuomioistuimet eivät kykene täysimääräisesti täyttämään tehtävänsä oikeussuojan takaajana ja konfliktinratkaisijana. Se heikentää tuomioistuinlaitoksen ja oikeusvaltion legitimitettä. Luottamus tuomioistuinlaitokseen kärsii, jos sen palvelut ovat monien ulottumattomissa.

Ihmisten pääsy oikeuksiinsa vaarantuu, jos he eivät uskalla saattaa asioitaan tuomioistuimen ratkaistavaksi silloinkaan, kun heidän vaatimuksensa olisivat todennäköisesti perusteltuja. Oikeusvaltiossa kaikilla täytyy olla tosiasiallisesti käytettävissään keino, jolla he saavat selvitettyä oikeusasemansa ja toteutettua oikeutensa viime kädessä pakkotäytäntöönpanon keinoin.

Eräs riita-asian oikeudenkäynnin tarkoituksista on ohjata ihmisiä käyttäytymään aineellisen oikeuden mukaan. Ihmiset toimivat sovitulla tai laissa säädetyllä tavalla, kun he tietävät, että heidät voidaan viime kädessä velvoittaa siihen tuomioistuimen ratkaisulla. Näin ei kuitenkaan tapahdu, jos toinen osapuoli voi arvioida, ettei oikeassa oleva osapuoli vaadi oikeuksiaan tuomioistuimessa.

Asiointila ei kohtele riidan osapuolia yhdenvertaisesti. Korkea oikeudenkäyntikuluriski suosii riidan taloudellisesti vahvempaa osapuolta, koska hänellä on riitatilanteessa vähävaraista paremmat edellytykset harkita asian saattamista tuomioistuimen ratkaistavaksi. Taloudellisesti vahvemmallalla osapuolella on myös mahdollisuus painostaa oikeudenkäyntikuluriskin avulla vastapuoltaan sovintoon silloinkin, kun hän saattaisi hävitä asian tuomioistuimessa.

Riitojen osapuolten haluttomuus saattaa asioitaan tuomioistuinten käsiteltäväksi haittaa oikeusjärjestelmän kehitystä. Riitajuttujen vähentyminen heikentää korkeimman oikeuden edellytyksiä antaa ennakkoratkaisuja epäselvistä oikeuskysymyksistä yksityisoikeuden alalla.

Oikeudenkäyntikulujen määrän kasvaminen merkitsee myös sitä, että kysymys niiden korvaamisesta on noussut aikaisempaa keskeisemmäksi osaksi oikeudenkäyntiä. Tällä hetkellä kahdessa viidestä riita-asian oikeudenkäynnistä asianosaisten yhteen-

lasketut oikeudenkäyntikulut ovat suuremmat kuin riidan intressi. Monessa oikeudenkäynnissä ei siten lopulta riidellä niinkään pääasiasta, vaan siitä, kenen on korvattava sen käsittelyssä syntyneet oikeudenkäyntikulut.

Voitaisiin ajatella, että edellä kuvattu kehitys ei olisi ongelma sen vuoksi, että asianosaiset voivat käräjäoikeuden sijaan turvautua vaihtoehtoihin riidanratkaisukeinoihin. Sen sijaan, että riita-asia saatettaisiin käräjäoikeuden ratkaistavaksi, se voidaan esimerkiksi sovittaa tai saattaa kuluttajariitalautakunnan käsiteltäväksi. Näissä menettelyissä oikeudenkäyntikuluriski on tavallisesti paljon pienempi kuin riita-asian oikeudenkäynnissä käräjäoikeudessa.

Riita-asian oikeudenkäyntikuluihin yleisessä tuomioistuimessa ei kuitenkaan vaikuta se, että asioita voidaan ratkaista myös muissa menettelyissä. Vaihtoehtoisista riidanratkaisumenettelyistä huolimatta on aina riita-asioita, joita käsitellään yleisissä tuomioistuimissa.

Myöskään riidan osapuolen näkökulmasta vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot eivät aina voi täysin korvata riita-asian oikeudenkäyntiä käräjäoikeudessa. Esimerkiksi kuluttajariitalautakunnan toimivalta rajoittuu kuluttaja-asioihin, eivätkä sen ratkaisut ole täytäntöönpanokelpoisia. Kaikkia asioita ei myöskään voida sovittaa. Kysymys ei ole pelkästään siitä, että joitain riitoja ei laatunsa vuoksi voida ratkaista sovinnolla, vaan myös siitä, että onnistunut sovittelu edellyttää riidan osapuolten aitoa halua ratkaista riitansa sovinnollisesti. Jos sovitteluun ryhdytään vain täysimittaisen oikeudenkäynnin aiheuttamien kustannusten pelossa, sovittelu ei ole riidan osapuolten todellinen valinta. Silloin sovittelun tavoitteet kestävän ja kohtuullisen ratkaisun aikaansaamisesta tuskin toteutuvat.

Vaikka vaihtoehtoisilla riidanratkaisukeinoilla on tärkeä sija oikeudenhoidon järjestelmässä, riidan osapuolilla tulee aina olla tosiasiallinen mahdollisuus saattaa asiansa käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Se on tärkeää myös yhteiskunnan ja oikeusvaltion kannalta yleisemmin, kuten edellä on kerrottu (ks. myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 304–305).

Näistä syistä olisi aiheellista pyrkiä pienentämään riita-asioiden oikeudenkäyntikuluriskiä yleisissä tuomioistuimissa.

3 Kansainvälinen vertailu

3.1 Ruotsi

Riita-asian oikeudenkäynti Ruotsissa. Ruotsissa riita-asioiden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään Ruotsin oikeudenkäymiskaassa (*rättegångsbalken, RB, 1942:740*).

Riita-asia käsitellään ensimmäisenä asteena käräjäoikeudessa (*tingsrätt*), jonka ratkaisusta voi valittaa hovioikeuteen (*hovrätt*). Ylin oikeusaste on korkein oikeus (*högsta domstolen*). Vuokraa, maanvuokraa ja omistusoikeusasuntoja (*bostadsrätt*) koskevat riidat käsitellään käräjäoikeuden sijaan vuokra- ja maanvuokralautakunnassa (*hyres- och arrendenämnd*).

Riita-asioille on yleisissä tuomioistuimissa kaksi oikeudenkäyntimenettelyä. Jos riidan kohteen taloudellinen arvo on pieni, juttu voidaan käsitellä käräjäoikeudessa yksinkertaistettuna riita-asiana (*förenklat tvistemål*). Asiat, jotka Suomessa käsiteltäisiin summarisina riita-asioina, kuuluvat Ruotsissa ulosottoviranomaiselle (*kronofogdemyndighet*).

Riitaisten kaupp- ja siviilioikeudellisten asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa on Ruotsissa pienempi kuin yhdessäkin muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa Suomea lukuun ottamatta, 0,6 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1). Ruotsissa sellaisten juristien määrä, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimissa, on Euroopan unionin jäsenvaltioista pienin, 59 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70 ja 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien palkkioita ei ole Ruotsissa säännelty muutoin kuin siinä tilanteessa, että valtio esimerkiksi oikeusavun perusteella maksaa tämän palkkion. Oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja ja päämies voivat siis muutoin sopia palkkiosta hyvin vapaasti.

Ruotsin Asianajajaliiton (*Advokatsamfundet*) hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (*vägledande regler om god advokatsed*) 4 luvun mukaan asianajajan palkkion tulee olla kohtuullinen. Kohtuullisuuden arvioinnissa otetaan huomioon se, mitä päämiehen kanssa on sovittu, toimeksiannon kattavuus, laatu, vaikeusaste ja merkitys sekä asianajajan taitavuus, työn tulos ja muut vastaavat olosuhteet.

Vuonna 2007 tehdyn arvion mukaan asianosaisen omien oikeudenkäyntikulujen karkea keskiarvo tavanomaisessa riita-asiassa oli noin 16 000 euroa. Eräissä yleisissä asiaryhmissä, kuten kauppaja- ja siviilioikeuden alalla, karkea oikeudenkäyntikuluarvio oli sen sijaan noin 26 700 euroa (Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union. Country Report: Sweden, 30.12.2007).

Asianosainen voi Ruotsissakin välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus oikeusapuun, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Ruotsissa oikeusavusta säädetään oikeusapulaissa (*rättshjälpslagen 1996:1619*). Oikeusapua voidaan myöntää, jos hakija tarvitsee oikeudellista apua ja jos on asian laatu ja merkitys, riidan kohteen arvo ja muut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullista, että valtio osallistuu kustannuksiin. Oikeusapua myönnetään vain luonnollisille henkilöille ja eräissä tapauksissa yksityisille elinkeinonharjoittajille, jos hakijan vuositulot eivät ylitä 260 000 kruunua eli noin 25 650 euroa. Jos oikeusapua myönnetään, valtio maksaa oikeudenkäyntiavustajan palkkion ja asianosaisen muut omat oikeudenkäyntikulut tiettyihin rajoihin saakka.

Oikeusapua ei myönnetä sille, jolla on asian kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusturvavakuutus sisältyy Ruotsissa lähes kaikkiin kotivakuutuksiin ja eräisiin muihin vakuutuksiin. On arvioitu, että 95 prosentilla ruotsalaisista on oikeusturvavakuutus (International Bar Association: Legal Expenses, Insurance and Access to Justice 2019, s. 21). Oikeusturvavakuutuksen kattavuus ja ehdot kuitenkin vaihtelevat, eikä vakuutus yleensä kata esimerkiksi perheoikeudellisia riita-asioita. Oikeusturvavakuutuksissa on tyypillisesti 20–25 prosentin omavastuuosuus ja korvauskatto, joka useissa vakuutuksissa vastaa viittä hintasidonnaista perusmäärää (*prisbasbelopp*) eli on vuonna 2021 noin 23 500 euroa. Lisäksi oikeusturvavakuutuksesta korvataan avustajan tuntipalkkio vain tiettyyn rajaan saakka. Toisaalta oikeusturvavakuutuksesta korvataan korvauskaton puitteissa yleensä myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jotka vakuutuksensaaja tuomitaan maksamaan.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta riita-asiassa säädetään rättegångsbalkenin 18 luvussa. Kulukorvausvelvollisuutta koskeva pääsääntö sisältyy luvun 1 §:ään. Pykälän mukaan sen, joka häviää riita-asian, tulee korvata vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jollei muuta ole säädetty.

Rättegångsbalkenin 18 luvun 8 §:n mukaan oikeudenkäyntikulujen korvauksen tulee täysin vastata oikeudenkäynnistä aiheutuneita tarpeellisia kuluja. Korvattavia kuluja ovat oikeudenkäynnin valmistelusta ja kanteen ajamisesta aiheutuneet kulut, asiamiehen ja avustajan palkkio sekä asianosaisen omasta työstä ja ajanhukasta aiheutuneet

kulut. Oikeudenkäynnin valmisteluun luetaan myös asianosaisten käymät sovintoneuvottelut. Riita-asian oikeudenkäyntimaksu on Ruotsissa 2 800 kruunua eli noin 276 euroa, ja se kattaa kaikki oikeusasteet.

Rättegångsbalkenin 18 luku sisältää kuitenkin useita poikkeuksia täyden korvauksen pääsäännöstä. Asianosaiset voidaan ensinnäkin määrätä vastaamaan omista kuluistaan, jos kysymyksessä on asia, josta ei voida määrätä muutoin kuin tuomioistuimen ratkaisulla (RB 18:2).

Jos jutun voittanut asianosainen on aloittanut oikeudenkäynnin, vaikka vastapuoli ei ole antanut siihen aiheita, tai jos voittanut asianosainen on aiheuttanut turhan oikeudenkäynnin, hänet voidaan velvoittaa korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut tai asianosaiset voidaan määrätä vastaamaan omista kuluistaan. Asianosaiset voidaan määrätä pitämään oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan myös silloin, jos hävinnyt asianosainen ei ole ennen oikeudenkäyntiä tiennyt eikä hänen ole pitänytään tietää jostakin jutun lopputulokseen vaikuttaneesta seikasta. Ratkaisevaa on tietoisuus tosiseikoista, eikä jutun oikeudellisella epäselvyydellä ole merkitystä (RB 18:3).

Kantajan oikeus saada oikeudenkäyntikulut korvatuksi niissä riita-asioissa, jotka olisi voitu käsitellä summaarisessa menettelyssä, on rajoitettu siihen määrään, jonka hän olisi saanut summaarisessa menettelyssä. Tämä tulee kysymykseen silloin, kun kantaja on nostanut kanteen tuomioistuimessa, vaikka hän olisi voinut yhtä hyvin hakea virka-apua tai maksamismääräystä kruununvoudilta, joka on Ruotsissa tavanomainen oikeudellinen perintätapa (RB 18:3a).

Huolimattomalla oikeudenkäyntimenettelyllä vastapuolelle aiheutetut lisäkustannukset on korvattava riippumatta siitä, miten kuluvastuu muuten jakautuu (RB 18:6). Asianosaisen edustaja, asiamies tai avustaja voidaan samoilla edellytyksillä asianosaisen ohella velvoittaa kuluvastuuseen, vaikka sitä ei olisi vaadittukaan (RB 18:7).

Tuomioistuin soveltaa edellä mainittuja pykäläiä viran puolesta, jollei se ole erityisistä syistä tarpeetonta (RB 18:14).

Yksinkertaistettu riita-asia. Riita-asia voidaan Ruotsissa käsitellä myös niin sanottuna yksinkertaistettuna riita-asiana (*förenklat tvistemål*). Vuonna 1974 voimaan tulleella sääntelyn tarkoitus on parantaa ihmisten oikeusturvaa vähentämällä oikeudenkäyntikuluja asioissa, joissa intressi on vähäinen. On katsottu, että niin asianosaisten kuin valtionkin kustannusten tulisi pysyä tasolla, joka on kohtuullisessa suhteessa riidan intressiin (Prop. 1973:87, s. 1 ja 128–132, Prop. 1986/87:89 s. 74).

Yksinkertaistettuna riita-asiana voidaan käsitellä riita-asia, jossa sovinto on sallittu, jos se, mitä vaaditaan, ei ilmeisesti ylitä puolta hintasidonnaisesta perusmäärästä (*prisbasbelopp*). Sosiaalivakuutuslainsäädäntöön perustuvan hintasidonnaisen perusmäärän suuruus tarkistetaan vuosittain. Vuonna 2021 se on 47 600 kruunua eli noin 4 700 euroa, mistä puolet on 2 350 euroa.

Menettelystä yksinkertaistetussa riita-asiassa ei ole erityissäännöksiä, vaan tällainen juttu käsitellään samassa järjestyksessä kuin tavallinen riita-asia. Yksinkertaistetun riita-asian voi kuitenkin ratkaista tavanomaisen kolmen sijaan vain yksi tuomari (RB 1:3d), käytännössä usein käräjänotaari (*tingsnotarie*). Yksinkertaistetut riita-asiat pyritään käsittelemään käräjäoikeuksissa tavallisia riita-asioita nopeammin ja niissä pyritään voimakkaasti sovintoon. Tuomioistuin johtaa prosessia tavallista aktiivisemmin, koska tarkoitus on, että asianosaiset pystyisivät ajamaan asiaansa itse. Asiat ovat usein laadultaan sellaisia, että ne voidaan ratkaista kirjallisesti.

Yksinkertaistetun riita-asian hävinneen asianosaisen kuluvastuuta on voimakkaasti rajoitettu (RB 18:8a). Hävinnyt asianosainen voidaan velvoittaa maksamaan voittaneelle asianosaiselle korvausta oikeudellisesta avusta enintään yhdeltä tunnilta oikeusasetetta kohti summalla, joka vastaa enintään oikeusapulain nojalla määrätylle avustajalle tunnin työstä maksettavaa määrää. Tuo määrä on tällä hetkellä 1 425 kruunua eli noin 141 euroa sisältäen arvonlisäveron. Lisäksi korvausta voidaan tuomita maksettavaksi oikeudenkäyntimaksusta, joka näissä asioissa on vain 900 kruunua eli noin 89 euroa, sekä matka-, todistelu- ja käännöskuluista.

Jos kuitenkin 18 luvun 3 § turhan oikeudenkäynnin aiheuttamisesta tai 6 § huolimattomasta menettelystä oikeudenkäynnissä soveltuu, voittajalla on oikeus täysimääräiseen korvaukseen oikeudenkäyntikuluistaan siten kuin tavallisessa riita-asiassa.

Maksettavaksi voidaan kuitenkin aina tuomita vain ne oikeudenkäyntikulut, jotka ovat olleet tarpeellisia asianosaisen asian ajamiseksi. Ruotsin korkein oikeus on esimerkiksi katsonut, ettei yksinkertaistetun riita-asian voittaneen perintäyhtiön ollut tarpeen saada vastapuoleltaan lainkaan korvausta oikeudellisesta avusta, koska pysäköintivirhemaksua koskevan jutun riitakysymykset olivat olleet yksinkertaisia ja kuuluneet yhtiön liiketoiminnan ydinalueelle (NJA 2007 s. 579).

Yksinkertaistetun riita-asian menettely on varsin suosittu. Tällaisia asioita on tullut vuosina 2015–2020 vireille noin 20 000 kappaletta vuodessa. Se vastaa hieman alle neljännestä kaikista riita- ja perheoikeudellisista asioista käräjäoikeuksissa (Sveriges Domstolar: Domstolsstatistik 2019, s. 9 ja Sveriges Domstolar: Målutveckling 2020, s. 3).

Yksinkertaistettujen riita-asioiden ongelmana on pidetty vastaajan asemaa. Kun korvausta oikeudenkäyntikuluista on voimakkaasti rajoitettu, vastaajan voi joskus olla kanteen vastustamista taloudellisempaa suostua sovintoon, vaikka hän pitäisi kanteen vääränä. Ongelmallista on myös se, että kantaja on tyypillisesti yhteisö, jonka asiaa ajaa sen palveluksessa oleva juristi, kun taas vastaaja on usein yksityishenkilö, jolla on voittaessaankin oikeus korvaukseen vain tunnin mittaisesta oikeudellisesta konsultaatiosta. Toisaalta sääntely voi aiheuttaa tarpeettomia oikeudenkäyntikuluja kantajalle, sillä vastaaja voi pienen kuluriskinsä vuoksi kiistää kantajan vaatimukset huonoillakin perusteilla (Gustaf Almkvist ja Niklas Elofsson, *Rättegångskostnader i förenklade tvistemål*, Svensk Juristtidning 2/2013 s. 150–168).

Vuokra- ja maanvuokralautakunnat. Vuokra- ja maanvuokralautakunnissa (*hyres- och arrendenämnd*) asianosaiset vastaavat lähtökohtaisesti itse oikeudenkäyntikuluistaan (Lag (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder 19 c §), eikä myöskään oikeudenkäyntimaksua peritä. Tarkoitus on, että asianosaiset voisivat ajaa asiaansa vuokra- ja maanvuokralautakunnassa ilman oikeudellista apua.

3.2 Norja

Riita-asian oikeudenkäynti Norjassa. Norjassa riita-asioiden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään laissa sovittelusta ja oikeudenkäynnistä riita-asioissa (*lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven, TVL), LOV-2005-06-17-90*). Vuonna 2008 voimaan tulleella lailla uudistettiin merkittävästi Norjan siviiliprosessioikeutta.

Norjassa riita-asiaa tulee ensin yrittää sovittelulla (TVL 5-4). Riitaa-asian saattamista yleiseen tuomioistuimeen edeltää lisäksi asian käsittely kolmesta maallikkotuomarista koostuvassa kunnallisessa sovintolautakunnassa (*forliksrådet*). Sovintolautakuntakäsittely on rahaa koskevissa riita-asioissa lähtökohtaisesti pakollinen. Riita-asia voidaan saattaa kuitenkin suoraan yleiseen tuomioistuimeen esimerkiksi silloin, jos sen intressi on vähintään 200 000 Norjan kruunua eli noin 19 760 euroa ja molemmilla asianosaisilla on asianajaja (TVL 6-2).

Sovintolautakunnassa pyritään sovintoon, mutta sovintolautakunta voi myös ratkaista asian tuomiolla, jos asianosaiset sitä haluavat tai jos toinen asianosainen sitä haluaa ja riidan intressi on alle 200 000 Norjan kruunua eli noin 19 760 euroa. Lisäksi sovintolautakunta voi kantajan vaatimuksesta ratkaista asian yksipuolisella tuomiolla (*fraværdsdom*) sen edellytysten täytyessä (TVL 6-10). Sovintolautakunnat hoitavat siis tältä osin vastaavaa tehtävää kuin Suomessa käräjäoikeudet hyväksyessään riidattomia vaatimuksia kirjallisessa valmistelussa.

Jos asia ratkaistaan sovintolautakunnassa tuomiolla, hävinnyt asianosainen voidaan velvoittaa korvaamaan voittajan oikeudenkäyntikulut. Oikeudellisesta avusta, kuten avustajan palkkiosta, voi kuitenkin lähtökohtaisesti saada korvausta vain viittä sovintolautakunnan käsittelymaksua vastaavan määrän (TVL 6-13). Yksi käsittelymaksu on tällä hetkellä 1 378 Norjan kruunua eli noin 136 euroa (*lov om rettsgebyr, LOV-1982-12-17-86, 1 ja 7 §*).

Sovintolautakunnan ratkaisuun tyytymätön voi valittaa kärjäoikeuteen (*tingsrett*). Kärjäoikeudessa asia voidaan käsitellä tavanomaisessa menettelyssä (*allmennprosess*) tai vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä (*småkravprosess*). Kärjäoikeuden ratkaisusta voi valittaa laamannioikeuteen (*lagmannsrett*) ja edelleen korkeimpaan oikeuteen (*Høyesterett*).

Riitaisten kauppaja- ja siviilioikeudellisten asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa, jollaisiksi myös sovintolautakunnat lasketaan, on Norjassa Suomen tavoin pieni, 0,3 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1). Norjassa sellaisten juristien määrä, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimissa, on sitä vastoin selvästi suurempi kuin Suomessa, 152 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70 ja 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien palkkioita ei ole Norjassa säännelty muutoin kuin siinä tilanteessa, että valtio esimerkiksi oikeusavun perusteella maksaa tämän palkkion. Tvistelovenia säädettäessä pohdittiin, olisiko aiheellista säätää kiinteistä taksoista tai tuntihinnoista. Lainvalmistelussa päädyttiin kuitenkin katsomaan, että oikeudenkäyntikuluihin oli tarkoituksenmukaisempaa puuttua antamalla tuomioistuimille aikaisempaa tehokkaammat keinot puuttua oikeudenkäyntikuluihin yksittäistapauksissa (Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven), s. 55–57).

Oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja ja päämies voivat siis sopia palkkiosta hyvin vapaasti. Norjan Asianajajaliiton (*Advokatforeningen*) hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (*Regler for god advokatskikk*) 3.3 kohdan mukaan asianajajan palkkion tulee olla kohtuullisessa suhteessa toimeksiantoon ja asianajajan tekemään työhön.

Asianosainen voi Norjassakin välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus oikeusapuun, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Lisäksi asianosainen ja tämän avustaja voivat tvistelovenin 3 luvun 8 §:n nojalla pyytää oikeudenkäynnin jälkeen tuomioistuinta vahvistamaan viimeksi mainitun palkkion. Palkkiota vahvistettaessa otetaan huomioon kustannukset, jotka on toimeksiannon

perusteella kohtuullista sälyttää asianosaiselle, asian merkitys sekä asianosaisen ja avustajan välinen suhde.

Oikeusavusta säädetään oikeusapulaissa (*Lov om fri rettshjelp (rettshjelploven) LOV-1980-06-13-35*) ja oikeusapuasetuksessa (*Forskrift til lov om fri rettshjelp, FOR-2005-12-12-1443*). Oikeusapua voidaan myöntää luonnollisille henkilöille ja voittoa tavoittelemattomille järjestöille, joilla itsellään ei ole taloudellisia resursseja huolehtia hyvinvointinsa kannalta merkittävistä oikeudellisista asioistaan. Oikeusavun bruttovuositulo-rajana on 246 000 Norjan kruunua yksin (noin 24 300 euroa) ja 369 000 Norjan kruunua (noin 36 460 euroa) yhteistaloudessa asuville. Varallisuusraja on 100 000 Norjan kruunua (noin 9 880 euroa).

Oikeusapu on toissijainen oikeusturvavakuutukseen nähden (*rettshjelploven* 5 §). Oikeusturvavakuutus sisältyy Norjassa moniin vakuutuksiin, kuten kotivakuutukseen, ja niiden ehdot vaihtelevat vakuutusyhtiöittäin. Oikeusturvavakuutukset eivät yleensä kata perhe- ja työoikeudellisia riitoja. Enimmäiskorvaus on usein riidan intressin arvo, ja on joka tapauksessa tavallisesti 80 000–100 000 Norjan kruunua eli noin 7 900–9 880 euroa. Omavastuu on tyypillisesti 3 000–4 000 Norjan kruunua eli 295–395 euroa ja 20 prosenttia palkkiosta. Oikeusturvavakuutuksesta ei korvata vastapuolen oikeudenkäyntikuluja.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen tavanomaisessa menettelyssä. Tavanomaisesta oikeudenkäyntimenettelystä säädetään tvistelovenin 9 luvussa. Oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskee tvistelovenin 20 luku.

Pääsäännön mukaan asianosaisella, joka voittaa asian, on oikeus täyteen korvaukseen oikeudenkäyntikuluistaan vastapuolelta. Vastapuoli voidaan kuitenkin kokonaan tai osittain vapauttaa korvausvelvollisuudesta, jos se on painavista syistä kohtuullista. Tässä arvioinnissa tulee ottaa erityisesti huomioon kolme seikkaa: oliko oikeudenkäynnille hyvä peruste esimerkiksi asian tosiasioihin liittyvän epäselvyyden takia; johduko oikeudenkäynti voittavasta asianosaisesta tai oliko tämä hylännyt kohtuullisen sovintotarjouksen; puoltavatko asian taloudellinen merkitys hävinneelle asianosaiselle ja asianosaisten välinen voimatasapaino hävinneen asianosaisen vapauttamista korvausvelvollisuudesta (TVL 20-2).

Täysi korvaus oikeudenkäyntikuluista pitää sisällään kaikki asianosaisen tarpeelliset kustannukset asian hoitamisesta. Kustannusten tarpeellisuuden arvioinnissa annetaan painoa sille, onko niiden aiheuttaminen ollut kohtuullista asian merkityksen kannalta. Tuomioistuin voi arvioida eri kustannusten tarpeellisuuden myös viran puolesta (TVL 20-5).

Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely. Vähäisiä vaatimuksia koskevasta menettelystä (*småkravprocess*) säädettiin vuonna 2008. Menettely on tarkoitettu ensi sijassa asioille, joita ei sovitella sovintolautakunnissa. Menettely vastaa lähtökohdiltaan tavanomaista oikeudenkäyntimenettelyä, mutta menettelyä on eräin osin yksinkertaistettu, jotta asianosaiset voisivat ajaa asiaansa itse. Asia käsitellään nopeasti ja suullisesti, ja tuomioistuimen prosessinjohto on aktiivista. Tarkoitus on näin myös pitää oikeudenkäynnin kustannukset matalina (Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven), s. 197–198).

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä käsitellään riita-asiat, joiden intressi on alle 250 000 Norjan kruunua eli noin 24 700 euroa. Tuomioistuin voi päättää myös intressiltään suuremman asian käsittelystä tässä menettelyssä, jos asianosaiset suostuvat siihen. Muuta kuin omaisuutta koskevia riita-asioita voidaan käsitellä vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä, jos tuomioistuin pitää sitä puolustettavana ja tarkoituksenmukaisena, eivätkä asianosaiset sitä vastusta.

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä ei kuitenkaan voida käsitellä ryhmäkanneasioita (*gruppesøksmål*) eikä asioita, joissa sovinto ei ole sallittu tai joiden käsittelystä on säädetty erikseen. Menettelyä ei voida käyttää silloinkaan, jos asialla on erityinen ja yksittäistä riitaa laajempi merkitys asianosaiselle tai jos jutun asianmukainen käsittely edellyttää tavanomaista menettelyä (TVL 10-1).

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä pidetään aluksi kirjallinen valmistelu, jossa tuomioistuimen tulee opastaa asianosaisia riittävästi ja kiinnittäen erityistä huomiota käsittelyn nopeuteen. Suullista valmistelua ei toimiteta. Pääkäsittelyn sijaan asia ratkaistaan yhden tuomarin johdolla suullisessa loppukäsittelyssä (*mundtlig sluttbehandling*), jonka pituutta tuomioistuin voi ennalta rajoittaa. Asianosaisten tulee ilmoittaa todistelu viikkoa ennen loppukäsittelyä. Menettely suullisessa loppukäsittelyssä pohjautuu tavanomaiseen oikeudenkäyntijärjestykseen, mutta tuomioistuin voi yksinkertaistaa menettelyä keskittämisperiaatteen turvaamiseksi. Todistelua esitetään vain siinä määrin kuin on tarpeen ottaen huomioon menettelyn asianmukaisuus ja prosessiekonomiset näkökohdat. Tuomio tulee antaa mahdollisuuksien mukaan välittömästi, mutta joka tapauksessa kolmessa kuukaudessa haastehakemuksen saapumisesta käräjäoikeuteen. Tuomiosta voi valittaa normaalisti. Vähäistä vaatimusta koskeva asia voidaan ratkaista myös kirjallisesti, jos asianosaiset prosessiekonomisista syistä niin sopivat (TVL 10 luku).

Riita-asian voittaneella asianosaisella on myös vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä oikeus saada hävinneeltä asianosaiselta korvaus oikeudenkäyntikuluisaan. Korvausta voi kuitenkin saada vain matkakustannuksista, käsittelymaksusta ja muista kuin tarpeettomista ja suhteettomista todistelukustannuksista. Lisäksi korvausta voi saada oikeudellisesta avusta, mutta koska tarkoitus on, että asianosaiset

ajaisivat itse asiaansa, korvauksen enimmäismäärä on 20 prosenttia riidan kohteen arvosta, kuitenkin aina vähintään 2 500 ja enintään 50 000 Norjan kruunua (247–4940 euroa). Rajoituksia ei ole, jos vastapuoli on esittänyt ilmeisen perusteettomia vaatimuksia tai aiheuttanut kustannuksia huolimattomalla menettelyllä (TVL 10-5).

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa asiassa annetusta ratkaisusta voi valittaa laamanninoikeuteen (TVL 10-6). Jos kysymys on omaisuutta koskevasta asiasta, muutoksenhaku edellyttää Suomessa käytössä olevaan jatkokäsittelylupaannastuvaa suostumusta (*samtykke*) laamanninoikeudelta (TVL 29-13). Näissä asioissa laamanninoikeus voi jo valmistelun perusteella palauttaa asian kärjääoikeuteen, jos asiassa on sovellettu lakia väärin tai asian käsittelyssä on tapahtunut olennainen menettelyvirhe (TVL 29-12).

Kun vuonna 2008 voimaan tullutta vähäisiä vaatimuksia koskevaa menettelyä arvioitiin vuonna 2013, menettelyä pidettiin onnistuneena. Erityisesti kiinnitettiin huomiota siihen, että se oli suuresti laskenut riita-asioiden prosessikynnystä, minkä seurauksena aikaisempaa useampia riitoja oli käsitelty tuomioistuimissa. Toisaalta noin 40 prosentissa jutuista voittanut asianosainen oli joutunut maksamaan itse osan oikeudenkäyntikuluisaan, joskin kyse oli yleensä enimmillään 10 prosentin lisäosuudesta korvattuihin oikeudenkäyntikuluihin nähden. Joka toisessa jutussa syy oli se, että jutun asianmukainen hoitaminen oli edellyttänyt enemmän työtä kuin vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä oli voinut saada korvausta (Justis- og beredskapsdepartementet: Evaluering av tvisteloven, s. 97 ja 119–122 ja 126–128).

Vähäisiä vaatimuksia koskevaan menettelyyn soveltuvien riita-asioiden enimmäisintressin suuruus nostettiin alkuperäisestä 125 000 Norjan kruunusta eli noin 12 350 eurosta nykyiseen 250 000 Norjan kruunuun vuonna 2020. Lainmuutosta perusteltiin menettelystä saaduilla hyvillä kokemuksilla sekä tavoitteella edelleen laskea riita-asioiden käsittelystä valtiolle ja asianosaisille aiheutuvia kustannuksia ja siten alentaa prosessikynnystä (Prop. 133 L (2018–2019) Endringer i tvisteloven (verdigrensene), s. 5 ja 14–23).

Vuonna 2018, jolloin intressiraja oli vielä 125 000 Norjan kruunua, vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä käsiteltiin 1 443 riita-asiaa. Se vastasi noin kymmentä prosenttia kaikista riita-asioista kärjääoikeuksissa (Prop. 133 L (2018–2019) Endringer i tvisteloven (verdigrensene), s. 31).

3.3 Tanska

Riita-asian oikeudenkäynti Tanskassa. Tanskassa riita-asioiden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään oikeudenhoitolaissa (*lov om rettens pleje (retsplejeloven, RPL)*).

Riita-asia käsitellään ensimmäisenä asteena kaupunginoikeudessa (*byret*), jonka ratkaisusta voi valittaa maaoikeuteen (*landsret*). Ylin oikeusaste on korkein oikeus (*Højesteret*). Meri- ja kauppaoikeus (*Sø- og Handelsretten*) käsittelee ensi asteena toimialaansa kuuluvia riita-asioita. Riidattomat riita-asiat, jotka Suomessa käsiteltäisiin summaarisina riita-asioina, käsitellään Tanskassa voutioikeuksissa (*fogedret*), jos riidan intressi on enintään 100 000 Tanskan kruunua eli noin 13 450 euroa.

Riita-asioille on säädetty kaksi oikeudenkäyntimenettelyä. Jos riidan kohteen taloudellinen arvo on pieni, juttu voidaan käsitellä kaupunginoikeudessa vähäistä vaatimusta koskevana asiana.

Riitaisten kauppaja siviilioikeudellisten asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa on Tanskassa pienempi kuin yhdessäkään muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa Suomea ja Ruotsia lukuun ottamatta, 0,7 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Tanskassa vain asianajajilla on eräin vähäisin poikkeuksin oikeus ajaa toisen asiaa oikeudessa (RPL 260 §). Toisen asiaa tuomioistuimessa ajamaan oikeutettujen juristien määrä on Tanskassa Euroopan unionin jäsenvaltioiden joukossa keskitasoa, 113 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70).

Tanskassa asianajajien palkkioita ei ole säännelty muutoin kuin siinä tilanteessa, että valtio esimerkiksi oikeusavun perusteella maksaa tämän palkkion. Tanskan Asianajajaliiton (*Advokatsamfundet*) hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (*de advokate-tiske regler*) 16.1 kohdan mukaan asianajaja ei kuitenkaan saa vaatia korkeampaa palkkiota työstään kuin mitä voidaan pitää kohtuullisena. Ohjeiden 16.8 kohdan mukaan asianajajan on pyrittävä ratkaisemaan asiakkaan asia mahdollisimman pienin kuluin asiakkaan toiveet ja ohjeet huomioon ottaen.

Asianosainen voi Tanskassakin välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Tanskassa oikeusavusta ja maksuttomasta oikeudenkäynnistä (*fri proces*) säädetään retsplejelovenin 31 luvussa. Maksuton oikeudenkäynti myönnetään, jos hakijalla on perusteltu aihe oikeudenkäynnille ja hän täyttää sen myöntämisen taloudelliset edellytykset. Oikeusavun tuloraja on yksin eläville 344 000 Tanskan kruunua eli noin 46 300 euroa ja yhteistaloudessa eläville 437 000 Tanskan kruunua eli noin 58 750 euroa; lisäksi on lapsikorotuksia (*bekendtgørelse om fri proces*). Erityisestä syystä oikeusapua voidaan myöntää muulloinkin. Jos maksuton oikeudenkäynti myönnetään, valtio maksaa asianajajan palkkion ja asianosaisen muut omat oikeudenkäyntikulut. Valtio korvaa myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut siinä tapauksessa, että maksuttoman oikeudenkäynnin saaja häviää asian ja veloitetaan korvaamaan ne (RPL 331 §).

Maksutonta oikeudenkäyntiä ei myönnetä sille, jolla asian kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusturvavakuutus sisältyy Tanskassa yleensä kotivakuutuksiin ja eräisiin muihin vakuutuksiin. Tanskan vakuutusyhtiöiden etujärjestö Forsikring & Pension on laatinut oikeusturvavakuutusten vakioehdot, joiden mukaan vakuutus ei kata esimerkiksi työ- ja perheoikeudellisia riita-asioita. Toisaalta oikeusturvavakuutuksesta korvataan korvauskaton puitteissa yleensä myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jotka vakuutusensaaja tuomitaan maksamaan (Forsikring & Pension: *Vilkår for retshjælpsforsikring* 2016). Oikeusturvavakuutuksen omavastuu ja enimmäiskorvaus vaihtelevat vakuutuksittain; yleensä omavastuu on 10 prosenttia korvauksesta, kuitenkin vähintään 2 500 Tanskan kruunua eli noin 335 euroa. Enimmäiskorvaus on ollut tyypillisesti 110 000–130 000 Tanskan kruunua eli noin 14 800–17 500 euroa, mutta Forsikring & Pension on suositellut, että se nostettaisiin ainakin 175 000 Tanskan kruunuksi eli noin 23 500 euroksi (Forsikring & Pension: *Højere dækning på retshjælpsforsikringen* 11.9.2018).

Maksuttomaan oikeudenkäyntiin oikeutettu voi saada valtiolta korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan, jota oikeusturvavakuutus ei kata (RPL 336 §).

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään retsplejelovenin 30 luvussa. Lain 312 §:n mukaan riita-asian hävinneen asianosaisen tulee korvata vastapuolelleen ne kustannukset, joita oikeudenkäynti on tälle aiheuttanut, jolleivät asianosaiset ole sopineet toisin. Tuomioistuin voi kuitenkin vapauttaa hävinneen asianosaisen tästä velvollisuudesta kokonaan tai osittain, jos siihen on erityistä syytä. Jos hävinnyt asianosainen olisi vapaaehtoisesti suostunut suorittamaan voittaneelle sen, minkä tämä oikeudenkäynnissä lopulta voittaa, voittanut asianosainen on velvollinen korvaamaan hävinneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut tarjouksen esittämisen jälkeiseltä ajalta.

Oikeudenkäyntikuluina korvataan kulut, jotka ovat olleet tarpeen asian asianmukselliseksi ajamiseksi. Asianajajan palkkio korvataan kuitenkin vain asianmukaiseksi

katsottavalla määrällä (*passende beløb*). Muut kustannukset korvataan täysimääräisesti (RPL 316 §). Asianosainen, joka on epäasianmukaisilla toimillaan oikeudenkäynnissä aiheuttanut vastapuolelleen kustannuksia, on velvollinen korvaamaan nämä kustannukset, vaikka hän voittaisikin asian (RPL 318 §). Tuomioistuin ratkaisee oikeudenkäyntikulukysymyksen riippumatta asianosaisten vaatimuksista (RPL 322 §).

Tanskassa on annettu ohjeelliset taksat siitä, mitä määriä tulisi pitää riita-asioissa asianajajan palkkiosta korvattavina asianmukaisina määrinä. Taksan ovat antaneet lainsäätäjän sijaan Tanskan kaksi maa-oikeutta yhdessä eli Suomen hovioikeuksia vastaavat muutoksenhakutuomioistuimet. Taksaa päivitetään aika ajoin.

Taksassa on kuusi kategoriaa. Esimerkiksi silloin, jos riidan taloudellinen arvo on enemmän kuin 230 000 mutta vähemmän kuin 575 000 Tanskan kruunua (noin 30 930–77 325 euroa), asianmukaisen määrän tulisi olla 25 000–63 000 Tanskan kruunua (noin 3 360–8 470 euroa) ilman arvonlisäveroa.

Alimman kategorian yläraja on 58 000 Tanskan kruunua (noin 7 800 euroa). Jos riidan taloudellinen arvo alittaa sen, asianmukaisen määrän tulisi olla 11 500–21 000 Tanskan kruunua (noin 1 550–2 825 euroa) ilman arvonlisäveroa.

Ylimmän kategorian yläraja on 5,75 miljoonaa Tanskan kruunua (noin 775 000 euroa). Jos riidan taloudellinen arvo ylittää sen, asianmukainen määrä tulisi arvioida kohtuuden mukaan ottaen huomioon asian laatu ja laajuus, avustajan työn määrä ja vastuu, jonka asian hoitamiseen liittyy.

Korvaussuosituksset voi alittaa tai ylittää, jos asia on ollut poikkeuksellisen helppo tai vaikea. Esimerkkinä vaikeasta asiasta on mainittu juttu, jossa on tehty ennakkoratkaisupyyntö Euroopan unionin tuomioistuimelle. Taksaa ei sovelleta asioissa, joissa ei ole taloudellista arvoa, mutta esimerkiksi perheoikeudellisille asioille on oma taksansa (Notat om sagsomkostninger i civile sager, 12.10.2019).

Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely. Retsplejelovenin vuonna 2008 voimaan tullut 39 luku koskee menettelyä vähäisiä vaatimuksia koskevissa asioissa (*sager om mindre krav*).

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä voidaan käsitellä vaatimus, jolla ei ole taloudellista arvoa tai jonka taloudellinen arvo on enintään 50 000 Tanskan kruunua eli noin 6 725 euroa ja asia, jonka käsittelystä tässä menettelyssä asianosaiset sopivat. Toisaalta on joukko asioita, joita ei voida käsitellä 39 luvun säännösten mukaan. Niitä ovat esimerkiksi ryhmäkanteet (*gruppesøgsmål*) ja monet perheoikeudelliset

asiat (RPL 400 §). Lisäksi tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta tai omasta aloitteestaan siirtää asian täysimittaiseen oikeudenkäyntiin, jos asia koskee erityisen vaikeita näyttö- tai oikeuskysymyksiä tai jos asialla on erityinen ja käsillä olevaa riitaa laajempi merkitys asianosaiselle (RPL 402 §).

Valmistelu vähäistä vaatimusta koskevassa asiassa on yksinkertaisempi ja tuomioistuimen rooli aktiivisempi kuin täysimittaisessa riitaprosessissa. Tuomioistuin pyrkii saamaan asianosaiset sopimaan asian. Asianosaisten sijaan tuomioistuin valmistelee asian ja selventää asianosaisten kannat riitaisiin seikkoihin ja todisteluun (RPL 406 §). Todistelun esittäminen edellyttää tuomioistuimen antamaa lupaa, joka myönnetään, jos voidaan pitää todennäköisenä, että todistelulla on merkitystä asiassa (RPL 403 §). Pääkäsittely sen sijaan ei juuri eroa normaalista, mutta asiaesittelyitä ei pidetä (RPL 407 §). Jos asianosainen ajaa asiaansa itse, tuomioistuin voi kuulustella hänen nimeämänsä todistajat.

Oikeudenkäyntikulujen suhteen vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä noudatetaan muuten samoja retplejelovenin 30 luvun säännöksiä kuin muissakin asioissa, mutta jutuissa, joissa riidan kohteen arvo on alle 10 000 euroa eli noin 1 340 euroa, hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää on rajoitettu. Sääntely perustuu ajatukselle, että asianosaiset voivat ajaa itse asiaansa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä.

Retsplejelovenin 408 §:n mukaan silloin, jos riidan kohteen arvo on enintään 5 000 Tanskan kruunua eli noin 670 euroa, hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomitava arvonnlisäveroton enimmäiskorvaus voittajan käyttämästä oikeudellisesta avusta on 1 500 Tanskan kruunua eli noin 200 euroa. Jos riidan kohteen arvo on 5 000–10 000 Tanskan kruunua eli noin 670–1 340 euroa, arvonnlisäveroton enimmäiskorvaus on 2 500 Tanskan kruunua eli noin 335 euroa. Riidan syntymisen jälkeen asianosaiset voivat kuitenkin sopia siitä, ettei näitä enimmäismääriä sovelleta.

Jos vähäistä vaatimusta koskevan asian taloudellinen arvo ylittää 10 000 Tanskan kruunua eli noin 1 340 euroa ja asiassa on toimitettu pääkäsittely, noudatetaan maa-oikeuksien antamaa ohjeellista taksaa, joka sisältää suositukset oikeudellisesta avusta korvattavista asianmukaisista määristä (Præsidenterne for Vestre og Østre Landsret: Notat om dækning af udgift til advokat m.fl. i hovedforhandlede småsager 15.12.2020).

Taksassa on neljä kategoriaa. Jos pääkäsittelyn kesto on ollut alle kaksi tuntia, asianmukaisen määrän tulisi olla 3 580–5 370 Tanskan kruunua (noin 480–720 euroa) ilman arvonnlisäveroa. Jos pääkäsittelyn kesto on ollut kaksi tuntia, asianmukaisen määrän tulisi olla 5 370 Tanskan kruunua (noin 720 eu-

roa) ja jos kolme tuntia, 7 895 Tanskan kruunua (noin 1 060 euroa) ilman arvonlisäveroa. Jos pääkäsittely on poikkeuksellisesti kestänyt yli kolme tuntia, määrään tulisi lisätä jokaiselta ylimenevältä tunnilta 1 790 Tanskan kruunua (noin 240 euroa) ja arvonlisäveron määrä. Korvausmäärät sisältävät valmistelun ja pääkäsittelyn.

Kaupunginoikeuden ratkaisusta vähäisiä vaatimuksia koskevassa asiassa voi valittaa maa-oikeuteen. Jos riidan taloudellinen arvo on enintään 20 000 Tanskan kruunua eli noin 2 690 euroa, valittaminen edellyttää muutoksenhakulupalautakunnan (*Procesbevillingsnævnet*) myöntämää lupaa (RPL 368 §). Vähäistä vaatimusta koskeva asia käsitellään maa-oikeudessa kirjallisesti, jollei maa-oikeus asian laadun vuoksi katso suullista käsittelyä perustelluksi (RPL 410 §).

Vähäisiä vaatimuksia koskevia asioita on tuomioistuimissa verraten paljon. Vuonna 2019 tällaisia juttuja saatettiin kaupunginoikeuksiin 29 520 kappaletta eli selvästi enemmän kuin täysimittaisessa menettelyssä käsiteltäviä riita-asioita, joita tuli samana vuonna vireille 11 664 kappaletta (Danmarks Domstole, Statistik for civile sager 2019, Modtagne og afsluttede sager). Suurin osa vähäisiä vaatimuksia koskevista asioista ratkaistaan vastaajan passiivisuuden tai myöntämisen perusteella; usein ne myös päättyvät sovintoon. Vuonna 2019 kaupunginoikeudet ratkaisivat tuomiolla pääkäsittelyn jälkeen 2 139 ja kirjallisessa menettelyssä 941 vähäistä vaatimusta koskevaa asiaa (Danmarks Domstole, Statistik for civile sager 2019, Afgørelsestyper inden for sagskategorien småsager).

3.4 Viro

Riita-asian oikeudenkäynti Virossa. Virossa riita-asioiden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään siviilioikeudenkäyntilaissa (*tsiviilkohtumenetluse seadustik, TsMS, RT I 2005, 26, 197*).

Riita-asia käsitellään ensimmäisenä asteena maa-oikeudessa (*maakohus*), jonka ratkaisusta voi valittaa piirikunnanoikeuteen (*ringkonnakohus*). Ylin oikeusaste on korkein oikeus (*riigikohus*).

Riita-asian käsittelylle on maa-oikeudessa kolme menettelytapaa. Täysimittaisen oikeudenkäynnin lisäksi asia voidaan ratkaista yksinkertaistetuissa menettelyissä, joita ovat kirjallinen ja helpotettu käsittely sekä asiakirjakäsittely. Riidattomat riita-asiat, jotka Suomessa käsiteltäisiin summaarisina riita-asioina, käsitellään Virossa nopeuteissa maksamismääräysmenettelyssä (*maksekäsu kiirmenetlus*) Pärnun maa-oikeudessa (TsMS 108 § ja 49 luku).

Riitaisten kaupp- ja siviilioikeudellisten asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa on Virossa Euroopan unionin jäsenvaltioista seitsemänneksi pienin, 1,2 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Virossa sellaisten juristien määrä, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimessa, on pienempi kuin Euroopan unionin jäsenvaltioissa keskimäärin, 79 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70).

Virossa oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien palkkioita ei ole säännelty muutoin kuin siinä tilanteessa, että valtio esimerkiksi oikeusavun perusteella maksaa tämän palkkion. Asianajajalain (*advokatuuriseadus, RT I 2001, 36, 201*) 60 §:n ja Viron Asianajajaliiton (*Eesti Advokatuur*) hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (*Eesti Advokatuuri eetikakoodeks*) 17 §:n mukaan asianajajan palkkio määräytyy toimeksiantosopimuksen mukaan.

Asianosainen voi Virossa välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänelle myönnetään oikeusapu tai menettelyapu, hänellä on asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Virossa oikeusavusta säädetään valtion oikeusapulaisissa (*riigi õigusabi seadus, RT I 2004, 56, 403*). Oikeusapua voidaan myöntää riita-asioissa luonnollisille henkilöille ja eräille voittoja tavoittelemattomille järjestöille, joilla itsellään ei ole varaa maksaa oikeudellisesta avusta. Oikeusapua voidaan myöntää, jos avustajan palkkio ylittäisi hakijan kahden kuukauden nettotulot. Oikeusavun myöntäminen merkitsee sitä, että asianajajaliitto määrää hakijalle asianajajan, jonka palkkion valtio maksaa Viron oikeusministeriön määrittämien perusteiden mukaan kokonaan tai osittain lopun jäädessä päämiehen vastattavaksi.

Oikeusavun lisäksi tuomioistuin voi oikeudenkäynnissä myöntää asianosaiselle valtion varoista menettelyapua (*menetlusabi*), jos asianosainen ei itse kykene maksamaan kaikkia oikeudenkäynnin kustannuksia. Menettelyavulla voidaan kattaa esimerkiksi avustajan palkkio (TsMS 180 §).

Myös Virossa asianosainen voi varautua oikeudenkäyntikuluvastuuseen oikeusturvavakuutuksella.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta säädetään siviilioikeudenkäyntilain 18 luvussa. Lain 162 §:n mukaan riita-asiassa oikeuden-

käyntikuluista, mukaan lukien oikeudellisen avustajan käyttämisestä aiheutuneista kuluista, vastaa se asianosainen, joka häviää asian. Jos tällainen ratkaisu olisi kuitenkin erittäin epäoikeudenmukainen tai kohtuuton, tuomioistuin voi päättää, että oikeudenkäyntikuluista vastaa kokonaan tai osittain se asianosainen, joka ne aiheutti. Asianosainen, jonka huolimattoman menettelyn seurauksena asian käsittelyä joudutaan lykäämään, vastaa kuitenkin tästä aiheutuvista kuluista riippumatta siitä, miten asia päättyy (TsMS 169 §).

Tuomioistuin ratkaisee oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden jakautumisen asianosaisten välillä asian käsittelyn päättyessä. Ratkaisun tekeminen ei edellytä asianosaisten vaatimusta (TsMS 173 §). Tällöin ei ole välttämätöntä lausua siitä, kuinka monta euroa hävinneen asianosaisten on maksettava voittaneelle, vaan se voidaan tehdä myöhemmin erillisellä ratkaisulla (TsMS 177 §). Korvattavia ovat vain välttämättömät ja kohtuulliset oikeudenkäyntikulut (TsMS 174 §).

Aikaisemmin siviilioikeudenkäyntilaissa oli säännös, jonka nojalla hallitus sai antaa asetuksen oikeudenkäynnin voittaneelle asianosaiselle oikeudellisesta avusta korvattavista enimmäismääristä. Asetus sisälsi asian intressistä riippuvan taksan, jonka puitteissa korvaus oikeudellisesta avusta tuomittiin. Viron korkein oikeus piti tätä kuitenkin Viron perustuslain vastaisena, minkä seurauksena sääntely kumottiin vuonna 2015 (Viron korkeimman oikeuden täysistunnon ratkaisu 26.6.2014 asiassa Baltforce OÜ vs. Aktsiaselts Uvic, asianumero 3-2-1-153-13).

Yksinkertaistetut menettelyt riita-asioissa. Siviilioikeudenkäyntilain 43 luvussa säädetään yksinkertaistetuista menettelyistä riita-asioissa (*lihtsustatud menetlused*).

Kirjallinen menettely (*kirjalik menetlus*) on mahdollinen, jos asianosaiset suostuvat siihen (TsMS 403 §). Tuomioistuin voi kuitenkin päättää riita-asian käsittelystä kirjallisessa menettelyssä, vaikka asianosaiset eivät olisikaan suostuneet siihen (TsMS 404 §). Edellytyksenä on se, että kysymys on rahassa mitattavasta vaatimuksesta, eikä päävaatimus ylitä 3 200 euroa eivätkä kaikki vaatimukset yhteensä 6 400 euroa. Lisäksi edellytetään, että asianosaisten kuuleminen ei ole tarpeen kanteen perustana olevien tosiseikkojen selvittämiseksi. Jos asianosainen haluaa, tuomioistuin voi kuulla häntä henkilökohtaisesti, vaikka asia ratkaistaisiinkin kirjallisessa menettelyssä.

Helpotetussa menettelyssä (*lihtmenetlus*) voidaan tuomioistuimen harkinnan mukaan käsitellä riita-asia, jos asia koskee omaisuutta eikä riidan päävaatimus ylitä 2 000 euroa eivätkä kaikki vaatimukset yhteensä 4 000 euroa (TsMS 405 §). Helpotetussa menettelyssä tuomioistuin käsittelee asian yksinkertaistetuksi ja ottaen huomioon vain yleiset menettelylliset periaatteet. Tuomioistuin voi muun ohella sallia, että asianosaista avustaa henkilö, jolla ei muutoin olisi siihen oikeutta, hankkia todistelua omasta aloitteestaan, poiketa tiedoksiantosääntelystä muun kuin haasteen osalta

sekä jättää ratkaisunsa perustelematta ja julistaa sen välittömästi täytäntöönpantavaksi. Tuomioistuimen on kuitenkin huolehdittava siitä, että asianosaisten perusoikeudet ja -vapaudet sekä olennaiset menettelylliset oikeudet toteutuvat. Asianosaisella on myös helpotetussa menettelyssä oikeus tulla kuulluksi henkilökohtaisesti, jos hän niin haluaa.

Asiakirjamenettelystä (*dokumendimenetlus*) voidaan käsitellä kantajan vaatimus, joka perustuu vekseliin tai šekkiin, ja eräät pakkotäytäntöönpanoasiat (TsMS 406 §). Edellytyksenä on, että vaatimuksen perusteena olevat tosiseikat voidaan osoittaa haastehakemukseen liitetyillä asiakirjoilla.

Oikeudenkäyntikuluratkaisu tehdään yksinkertaistetuissa menettelyissä samalla tavalla kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä.

3.5 Saksa

Riita-asian oikeudenkäynti Saksassa. Saksassa riita-asioiden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään siviiliprosessiasetuksessa (*Zivilprozessordnung, ZPO*) ja tuomioistuinlaissa (*Gerichtsverfassungsgesetz, GVG*).

Saksassa tuomioistuimet on jaettu liittovaltion (*Bund*) ja 16 osavaltion (*Länder*) tuomioistuihin. Pääsäännön mukaan riita-asiat käsitellään ensi asteena osavaltiotasolla.

Saksassa riita-asian käsittely voi alkaa joko paikallisoikeudessa (*Amtsgericht*) tai osavaltionoikeudessa (*Landsgericht*). Paikallisoikeus on ensimmäinen oikeusaste, jos riidan intressi on enintään 5 000 euroa tai jos kysymys on eräistä laissa erikseen säädettyistä asioista, kuten huoneenvuokrasta (GVG 23 §). Muissa riita-asioissa ensimmäinen oikeusaste on osavaltionoikeus.

Paikallisoikeuden ratkaisusta voi hakea muutosta osavaltionoikeudelta. Osavaltionoikeuden ratkaisusta asiassa, jonka käsittely on alkanut paikallisoikeudessa, ei voi valittaa. Sen sijaan osavaltionoikeuden ensimmäisenä asteen antamista ratkaisusta voi valittaa osavaltionylioikeuteen (*Oberlandesgericht*) ja oikeuskysymyksestä edelleen liittovaltion tuomioistuimeen (*Bundesgerichtshof*), joka on ylin oikeusaste riita-asioissa.

Vuonna 2019 paikallisoikeuksissa ratkaistiin noin 224 800 riitaista riita-asiaa ja osavaltionoikeuksissa noin 341 500 ensi asteen riita-asiaa (Statistisches Bundesamt: Rechtspflege, Zivilgerichte 2019, s. 38–43). Eurooppalaisessa vertailussa riitaisten kauppa- ja siviilioikeudellisten asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa on Saksassa

keskitasoa, 1,5 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Saksassa oikeudenkäyntimaksut ovat korkeammat kuin Suomessa. Ne lasketaan riidan intressiin sekä asian laatuun ja asian käsittelyn vaiheeseen perustuvien kertoimien avulla (*Gerichtskostengesetz*).

Saksassa asianosaisella tulee olla oikeudenkäyntiavustaja (*Rechtsanwalt*) oikeudenkäynnissä lukuun ottamatta paikallisoikeutta, jossa asianosainen voi ajaa itse omaa asiaansa. Saksassa sellaisia juristeja, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimessa, on eurooppalaisessa vertailussa paljon, 199 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70).

Oikeudenkäyntiavustajan ja päämiehen vapautta sopia ensin mainitun palkkiosta on rajoitettu. Asiaa koskevat laki oikeudenkäyntiavustajien korvauksesta (*Gesetz über die Vergütung der Rechtsanwältinnen und Rechtsanwälte, Rechtsanwaltsvergütungsgesetz, RVG*) ja liittovaltion oikeudenkäyntiavustaja-asetus (*Bundesrechtsanwaltsverordnung, BRAO*).

Oikeudenkäyntiavustajien korvauslain liitteenä on yksityiskohtaisia määräyksiä määristä, joita avustaja voi laskuttaa eri toimenpiteistä. Osa korvauksista on kiinteitä, mutta korvaus avustamisesta oikeudenkäynnissä lasketaan kertomalla riidan intressiin pohjautuva perusmäärä asian laatuun ja käsittelyn vaiheeseen perustuvalla kertoimella.

Päämies ja hänen avustajansa voivat sopia erikseen kirjallisesti oikeudenkäyntiavustajien korvauslaissa säädettyä suuremmastakin korvauksesta (RVG 3 a §), mutta käytännössä se on harvinaista. Sen sijaan oikeudenkäyntiavustajien korvauslaissa säädettyä pienemmästä korvauksesta sopiminen ei ole sallittua. Vähimmäishintäsääntelyn tarkoitus on estää asianajopalveluiden polkumyynti ja taata näin niiden riittävä laatu. Yksittäistapauksissa oikeudenkäyntiavustaja voi kuitenkin toimeksiannon suorittamisen jälkeen alentaa palkkiotaan tai kulukorvaustaan taikka luopua niistä päämiehen erityisten olosuhteiden perusteella (BRAO 49 b §).

Oikeudenkäyntiavustajien korvauslain perusteella on mahdollista arvioida tarkkaan tulevan oikeudenkäynnin hinta. Esimerkiksi Saksan Asianajajayhdistys (*Deutscher Anwaltverein*) ylläpitää verkkosivuillaan oikeudenkäyntikululaskuria (*DAV-Prozesskostenrechner*), joka kertoo käyttäjän syöttämien esitietojen perusteella molemmille asianosaisille aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen ja oikeudenkäyntimaksun määrät.

Oikeudenkäyntikululaskurin perusteella asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut esimerkiksi 20 000 euroa koskevassa, kahden asianosaisen välisessä riita-asiassa olisivat ensimmäisessä oikeusasteessa noin 3 130 euroa, vastapuolen noin 2 470 euroa ja tuomioistuinmaksut noin 1 150 euroa. Oikeudenkäyntikuluriski tällaisessa asiassa olisi siis yhteensä noin 6 750 euroa.

Asianosainen voi Saksassa välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus oikeudenkäyntikuluapuun, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Oikeudenkäyntikuluavusta (*Prozesskostenhilfe*) säädetään siviiliprosessiasetuksen 1 kirjan 2 osan 7 luvussa. Oikeudenkäyntikuluapua myönnetään oikeudenkäynnissä asianosaiselle, joka ei henkilökohtaisten ja taloudellisten olosuhteidensa vuoksi kykene maksamaan oikeudenkäyntikuluja kokonaan tai osittain, jos asianosaisen vaatimuksella on riittävät menestymisen mahdollisuudet eikä se vaikuta kevytmieliseltä (*mutwillig*) (ZPO 114 §). Oikeudenkäyntikuluapuun oikeuttavien tulojen ja varallisuuden laskemisesta on säädetty yksityiskohtaisesti (ZPO 115 §). Lähtökohtana on, että kuukausittainen enimmäistulo saa vastata enintään sosiaaliapuun oikeuttavaa määrää (*Sozialhilfesatz*), joka on tällä hetkellä 446 euroa, eikä käytettävissä saa olla enempää kuin 5 000 euroa säästöjä tai muuta varallisuutta. Oikeudenkäyntikuluapua ei myönnetä sille, jolla asian kattava oikeusturvavakuutus.

Oikeusturvavakuutukset ovat Saksassa hyvin yleisiä, mutta niiden kattavuus ja enimmäiskorvaukset vaihtelevat vakuutuksittain. Yleistä on, etteivät ne kata perhe- ja perintöoikeudellisia riitoja. Toisaalta oikeusturvavakuutuksesta korvataan tavallisesti myös vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jotka vakuutuksenottaja veloitetaan riita-asian hävitessään korvaamaan.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen. Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta päättäminen on Saksassa kaksivaiheinen prosessi. Pääasian oikeudenkäynnissä tehdään ensin ratkaisu siitä, kenen vastuulla asiassa syntyneet oikeudenkäyntikulut ovat (*Kostengrundentscheidung*). Tuomioistuinvirkamies (*Rechtspfleger*) ratkaisee myöhemmin erillisessä prosessissa kysymyksen korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä (*Kostenfestsetzungsbeschluss*).

Kaksiosaisen järjestelmän tarkoitus on helpottaa pääasian käsittelyä siirtämällä oikeudenkäyntikulujen määrään liittyvät yksityiskohdat ratkaistavaksi erikseen alemmalla tasolla. Aina asianosaiset eivät edes vaadi erillistä päätöstä korvattavien kulujen määrästä.

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisen pääsääntö on, että riita-asian hävinnyt asianosainen on velvollinen korvaamaan asiassa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut (ZPO 91 §). Korvattavien kulujen on kuitenkin tullut olla perustellun vaatimuksen ajamiseksi välttämättömiä. Korvaus rajoittuu vain oikeudenkäyntiavustajien korvauslaissa säädettyihin määriin siinäkin tapauksessa, että päämies ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa olisivat sopineet suuremmasta korvauksesta.

Pääsäännöstä on eräitä poikkeuksia. Esimerkiksi silloin, jos vastaaja ei ole antanut aiheetta oikeudenkäynnille ja myöntää kantajan vaatimuksen heti oikeaksi, oikeudenkäyntikulusta vastaa kantaja (ZPO 93 §). Asianosainen, joka aiheuttaa kustannuksia huolimattomalla asianajolla, esimerkiksi jäämällä pois oikeuden istunnosta tai jättämällä noudattamatta tuomioistuimen kehotusta määrääjässä, vastaa tästä aiheutuvista oikeudenkäyntikulusta riippumatta siitä, miten asia päättyy (ZPO 95 §).

Jos voittanut asianosainen on sopinut avustajansa kanssa oikeudenkäyntiavustajien korvauslaissa säädettyä suuremmasta palkkiosta, hävinnyttä asianosaista ei voida velvoittaa korvaamaan säädetyn ylittämää osaa palkkiosta. Tästä tulee olla maininta sopimuksessa, jolla korkeammasta palkkiosta sovitaan (RVG 3 a §).

Menettely paikallisoikeudessa. Saksassa riita-asia, jonka intressi on enintään 5 000 euroa, käsitellään ensi asteena osavaltiooikeuden sijaan paikallisoikeudessa.

Menettely paikallisoikeuksissa vastaa menettelyä osavaltiooikeuksissa vähäisin poikkeuksin (ZPO 495 §). Merkittävin ero on se, että toisin kuin osavaltiooikeuksissa, paikallisoikeuksissa ei ole avustajapakkoa (ZPO 78 §), joskin käytännössä asianosaisilla on myös paikallisoikeudessa yleensä avustajat. Tuomareita paikallisoikeudessa on yksi siinä missä osavaltiooikeus on päätösvaltainen lähtökohtaisesti kolmen tuomarin kokoonpanossa (GVG 22 b ja 75 §).

Jos riidan intressi on enintään 600 euroa, paikallisoikeus voi käsitellä asian harkitsemallaan kohtuullisella tavalla (*Verfahren nach billigem Ermessen*). Se voi tarkoittaa esimerkiksi todistajien kertomusten vastaanottoa puhelimitse tai kirjallisesti.

Menettely on yleensä kirjallinen, mutta suullinen käsittely tulee järjestää, jos sitä vaaditaan (ZPO 495 a §). Ratkaisun perusteluille asetettuja vaatimuksia on kevennetty, ja muutosta saa hakea tosiasiakysymyksistä vain, jos paikallisoikeus itse antaa siihen luvan (ZPO 511 §). Oikeudenkäyntikuluratkaisu tehdään samojen perusteiden mukaan kuin muissakin asioissa.

Vuonna 2019 paikallisoikeuksissa ratkaistuista noin 224 800 riitaisesta riita-asiasta noin 71 800 käsiteltiin harkinnanvaraisella kohtuullisella tavalla. Ne olivat yleisimmin

kauppaoikeudellisiksi asioiksi, liikenneonnettomuusasioiksi ja valmismatka-asioiksi luokiteltuja riita-asioita (Statistisches Bundesamt: Rechtspflege, Zivilgerichte 2019, s. 38–43).

3.6 Alankomaat

Riita-asian oikeudenkäynti Alankomaissa. Alankomaissa riita-asioden käsittelystä yleisissä tuomioistuimissa säädetään laissa siviiliasioden käsittelystä (*Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, WBR*) ja laissa oikeuslaitoksen organisaatiosta (*Wet op de rechterlijke organisatie*).

Alankomaiden tuomioistuinlaitos on kolmiportainen. Riita-asian käsittely alkaa alioikeuden (*rechtbank*) riitaosastolla, jonka ratkaisusta voi valittaa muutoksenhakutuomioistuimeen (*gerechtshof*) ja edelleen korkeimpaan oikeuteen (*de Hoge Raad*).

Alioikeudessa on kolme riita-asian oikeudenkäyntimenettelyä. Eräissä erikseen säädettyissä asiaryhmissä tai jos asian intressi on pieni, asian käsittelee ja ratkaisee kantonintuomari (*kantonrechter*), joka toimii alioikeudessa yhtenä sen osastona (*sector kanton van de rechtbank*).

Lisäksi Amsterdamin alioikeudessa on toiminut vuodesta 2019 erityisosasto, Alankomaiden kauppatuomioistuin (*Netherlands Commercial Court*), jossa voidaan käsitellä kansainvälisiä siviili- tai kauppaoikeudellisia asioita. Asian käsittely tällä osastolla edellyttää asianosaisten sopimusta. Oikeudenkäyntikieli on englanti. Alankomaiden kauppatuomioistuimen ensimmäisen oikeusasteen ratkaisusta voi valittaa Alankomaiden kauppavalitustuomioistuimeen (*Netherlands Commercial Court of Appeal*), joka toimii Amsterdamin muutoksenhakutuomioistuimen yhteydessä ja jossa eräiden asioiden käsittely voi myös alkaa. Alankomaiden kauppavalitustuomioistuimen ratkaisusta voi valittaa Alankomaiden korkeimpaan oikeuteen samalla tavalla kuin tavanomaisessakin oikeudenkäynnissä.

Oikeudenkäyntimaksut ovat Alankomaissa selvästi suuremmat kuin Suomessa. Ne riippuvat oikeusasteesta, asian laadusta ja/tai intressistä sekä asianosaisesta. Vuonna 2021 oikeudenkäyntimaksu esimerkiksi alle 100 000 euroa koskevan riita-asian käsittelystä alioikeudessa täysimittaisessa oikeudenkäynnissä on 2 076 euroa oikeushenkilöille, 952 euroa luonnollisille henkilöille ja 85 euroa maksukyvyttömille oikeus- tai luonnollisille henkilöille. Muutoksenhaussa oikeudenkäyntimaksut ovat vielä korkeammat (*Wet griffierechten burgerlijke zaken, liite 1*). Alankomaiden kauppatuomioistuimessa oikeudenkäyntimaksu on noin 15 400 euroa ensimmäisessä oikeusasteessa ja noin 20 500 euroa muutoksenhakuasteessa.

Riitaisia kaupp- ja siviilioikeudellisia asioita on Alankomaissa yleisissä tuomioistuimissa vain 0,8 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1). Euroopan unionin jäsenvaltiosta tällaisia asioita on vähemmän vain Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Alankomaissa asianosaisella tulee olla oikeudenkäynnissä asianajaja (*advocaat*) paitsi jos asian käsittelee alioikeudessa kantonintuomari (WBR 79 §). Toisen asiaa tuomioistuimessa ajamaan oikeutettujen juristien määrä on Alankomaissa Euroopan unionin jäsenvaltioiden joukossa keskitasoa, 103 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70).

Alankomaissa asianajajien palkkioita ei ole säännelty muutoin kuin siinä tilanteessa, että valtio esimerkiksi oikeusavun perusteella maksaa tämän palkkion. Alankomaiden Asianajajaliiton (*Nederlandse Orde van Advocaaten*) hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (*gedragsregels advocatuur*) 17 kohdan mukaan asianajajan palkkion tulee olla asiaan nähden kohtuullinen (*redelijk*). Asianajajan tulee antaa päämiehelleen oikeudenkäyntikuluarvio. Se ei sido, mutta asianajajan tulee viipymättä tiedottaa päämiehelleen, jos hän huomaa, että oikeudenkäyntikulut tulevat ylittämään arvioidun määrän.

Jos palkkiosta ei ole sovittu, asianajajalla on yleisen siviililain (*Burgerlijk Wetboek*) 7 kirjan 405 §:n nojalla oikeus kohtuulliseen palkkioon.

Asianosainen voi Alankomaissakin välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus oikeusapuun, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Oikeusavusta (*rechtsbijstand*) säädetään oikeusapulaissa (*Wet op de rechtsbijstand*). Sen 12 §:n ja 34 §:n mukaan oikeusapua voidaan myöntää luonnollisille ja juridisille henkilöille. Tuloraja on yksin asuvilla 28 600 euroa ja perheillä 40 400 euroa; oikeusavun myöntäminen edellyttää myös sitä, ettei hakijalla ole merkittävää varallisuutta eikä asian kattavaa oikeusturvavakuutusta. Oikeusavun myöntää oikeusapuneuvosto (*Raad voor Rechtsbijstand*). Oikeusapu merkitsee sitä, että valtio maksaa oikeusapuasioita hoitamaan hyväksytyin asianajajan palkkion kokonaan tai osittain.

Myös Alankomaissa asianosainen voi varautua oikeudenkäyntikuluvastuuseen oikeusturvavakuutuksella. Oikeusturvavakuutus on usein osa kotivakuutusta. On arvioitu, että 42 prosentilla kotitalouksista on Alankomaissa oikeusturvavakuutus.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen. Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen perustuu Alankomaissakin häviöjä maksaa -periaatteelle: jutun hävinnyt asianosainen korvaa voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut. Hävinnyt asianosainen ei kuitenkaan vastaa tarpeettomista tai kohtuuttomista kustannuksista (WBR 237 ja 240 §). Voittaneen asianosaisen asianajokuluja tuomitaan kuitenkin korvattavaksi vain erityisen korvaustariffin (*liquidatietarief*) mukaan.

Joka toinen vuosi päivitettävän korvaustariffin ovat laatineet Alankomaiden asianajajaliiton ja tuomioistuinlaitoksen edustajat yhdessä. Korvaustariffi ei ole muodollisesti sitova, mutta käytännössä sitä noudatetaan. Korvaustariffin ansiosta asianosaiset usein sopivat kuluasian. Jos voittaneen asianosaisen asianajajan palkkio on suurempi kuin tariffin mukaan korvattava määrä, hän saa pitää palkkion vahinkonaan.

Korvaustariffissa eri prosessitoimet on pisteytetty, ja yhden pisteen arvo määriteltä asian laadun ja/tai intressin perusteella. Esimerkiksi silloin, kun riidan intressi on 98 000–195 000 euroa, sovelletaan korvaustariffin luokkaa V, jossa yhden pisteen arvo on 1 770 euroa. Yhden pisteen arvoisia prosessitoimia ovat esimerkiksi haastehakemuksen laatiminen ja todistajien kuuleminen.

Korvattavien pisteiden määrää on alimmissa luokissa rajoitettu. Esimerkiksi luokassa III, jota sovelletaan, kun riidan intressi on 20 000–40 000 euroa, korvausta voidaan tuomita enintään seitsemän pisteen perusteella. Kun yhden pisteen arvo luokassa III on 721 euroa, tällaisessa asiassa hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittava enimmäiskorvaus voittaneen asianosaisen asianajajan palkkiosta on 5 047 euroa.

Summaarisessa menettelyssä tuomittaville korvauksille on tariffissa omat määräyksensä.

Korvaustariffi koskee vain vastapuolen asianajajan palkkiota. Hävinneen asianosaisen tulee lisäksi korvata todistajanpalkkiot, matka- ja majoituskustannukset ja oikeudenkäyntimaksu.

Häviöjä maksaa -periaatetta sovelletaan myös Alankomaiden kauppatuomioistuimissa. Se on kuitenkin antanut oman suosituksensa korvattavista asianajajien palkkiosta käsittelemissään asioissa (Rules of Procedure, Annex III). Palkkiosuosituksessa on määriteltä hävinneen asianosaisen korvattavaksi tuomittavat määrät voittajan eri prosessitoimista. Ne riippuvat asian vaikeusasteesta ja siitä, käsitelläänkö asiaa ensimmäisessä oikeusasteessa, muutoksenhakumenettelyssä vai summaarisessa me-

nettelyssä. Palkkiosuositus esimerkiksi todistajien kuulemisesta monimutkaisessa asiassa ensimmäisessä oikeusasteessa on 8 000 euroa. Kysymys on kuitenkin vain suosituksesta, joka ei sido Alankomaiden kauppautomioistuinta.

Kantonintuomari. Kantonintuomarille kuuluvista riita-asioista on säädetty WBR 93 §:ssä. Hän voi käsitellä riita-asian, jos sen intressi on enintään 25 000 euroa tai jos se koskee työsuhdetta, agentuuria, vuokraa tai kuluttaja-asiaa riippumatta asian-intressistä. Kantonintuomari voi asianosaisten pyynnöstä käsitellä myös muun riita-asian, jonka lopputuloksesta asianosaiset voivat sopia (WBR 96 §).

Kantonintuomarin toimivaltaa riita-asioissa on lisätty hiljalleen. Vuonna 2011 intressin enimmäismäärä nostettiin 5 000 eurosta 25 000 euroksi, ja vuonna 2017 se poistettiin kokonaan lainkohdassa erikseen mainituista asiaryhmistä.

Menettelystä kantonintuomarille kuuluvissa asioissa on annettu ohje (*Landelijk procesreglement voor rolzaken kanton*). Menettely on korostetun suullinen, ja kantonintuomarin prosessijohto aktiivista. Asioissa pyritään sovintoon.

Kantonintuomari ratkaisee oikeudenkäyntikulukysymyksen samalla tavalla kuin tavallisessa alioikeusprosessissa, mutta korvaustariffia ei sovelleta. Oikeudenkäynnin kustannuksia vähentää se, että kantonintuomarille kuuluvissa asioissa ei ole asianajajapakkoa, vaan asianosaiset voivat ajaa asiaansa itse (WBR 79 §). Lisäksi oikeudenkäyntimaksu on alempi kuin muissa alioikeuksien asioissa. Summat ovat kuitenkin Suomeen verrattuna suuria: jos riidan intressi on esimerkiksi 500–12 500 euroa, oikeudenkäyntimaksu on 507 euroa oikeushenkilöille, 240 euroa luonnollisille henkilöille ja 85 euroa maksukyvyttömille oikeus- tai luonnollisille henkilöille (*Wet griffierechten burgerlijke zaken, liite 1*).

Kantonintuomarin ratkaisusta voi valittaa muutoksenhakutuomioistuimeen. Muutoksenhakua rajoittaa kuitenkin se, ettei muutoksenhaku riita-asioissa ole Alankomaissa ylipäättään sallittua, ellei riidan intressi ylitä 1 750 euroa (WBR 332 §).

Vuodesta 2014 kantonintuomari on voinut eräissä alioikeuksissa käsitellä asian digitaalisesti niin sanotussa eKantonrechter-järjestelmässä, jos molemmat asianosaiset siihen suostuvat.

Kantonintuomarit ratkaisivat vuonna 2019 noin 355 000 kauppaoikeudelliseksi luokiteltua riita-asiaa, kun alioikeudet muutoin ratkaisivat niitä noin 58 000 kappaletta (De Rechtspraak, Jaarsverslag 2019, s. 52).

3.7 Englanti ja Wales

Riita-asian oikeudenkäynti Englannissa ja Walesissa. Tärkeimmät säädännäiset oikeuslähteet riita-asioiden käsittelystä Englannissa ja Walesissa ovat riitaprosessin säännöstö (*Civil Procedure Rules, CPR*), sitä täydentävät käytännön ohjeet (*Practice Directions*) ja laki oikeuden saatavuudesta (*Access to Justice Act*). Koska Englanti ja Wales ovat niin sanottuja common law -maita, myös ennakkopäätösten asema on merkittävä.

Riita-asian oikeudenkäynnin erääksi päätavoitteeksi on asetettu niiden käsittely edullisesti (CPR 1.1). Tuomioistuimella on hyvin laajat oikeudet johtaa prosessia aktiivisesti tämän tavoitteen saavuttamiseksi (CPR 1.4 ja 3 luku).

Riita-asioille on säädetty kolme menettelytapaa (CPR 26.6). Menettelyt eroavat toisistaan muun muassa tuomioistuimen kokoonpanon, asianosaisilta vaadittavien valmistelutoimenpiteiden, käsittelyn aikataulun ja oikeudenkäyntikuluvastuun suhteen.

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä (*Small Claims Track*) käsitellään asiat, jossa vaatimuksen arvo on enintään 10 000 puntaa eli noin 11 700 euroa; riidoissa, jotka koskevat eräitä vuokrasuhteesta johtuvia vaatimuksia tai henkilövahinkoja, raja on kuitenkin 1 000 puntaa eli noin 1 170 euroa. Rajat nostettiin tälle tasolle vuonna 2013; sitä ennen yleinen raja oli 5 000 puntaa eli noin 5 800 euroa.

Toukokuussa 2021 raja nostetaan 5 000 punnaksi eli noin 5 800 euroksi asioissa, jotka koskevat liikenneonnettomuudesta johtuvia henkilövahinkoja.

Jos asiaa ei voida käsitellä vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä, mutta vaatimuksen arvo on enintään 25 000 puntaa eli noin 29 000 euroa, se voidaan käsitellä nopeutetussa menettelyssä (*Fast Track*). Lisäksi edellytetään, että asiassa ei tuomioistuimen harkinnan mukaan todennäköisesti tule toimitettavaksi yhtä päivää pidempää suullista käsittelyä, että asiantuntijatodistelua on nimetty enintään kahdesta teemasta ja että kumpikin asianosainen on nimennyt enintään yhden asiantuntijan per teema.

Tuomioistuin ei ole sidottu rahamääriin, vaan voi esimerkiksi asian monimutkaisuuden perusteella määrätä asian käsiteltäväksi täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Toisaalta asianosaiset voivat yleensä sopia, että heidän riitansa käsitellään vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä tai nopeutetussa menettelyssä, vaikka vaatimus ylittäisikin edellä kerrotut määrät (CPR 26.7).

Asiat, joita ei käsitellä vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä eikä nopeutetussa menettelyssä, käsitellään täysimittaisessa menettelyssä (*Multi-Track*).

Nopeutetun ja vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn asiat käsitellään ensi astena kreivikunnanoikeudessa (*County Court*), jonka ratkaisuihin voi hakea muutosta ylioikeudelta (*High Court*). Täysimittaiset oikeudenkäynnit voivat sen sijaan alkaa myös ylioikeudesta. Jos vaatimus koskee yli 100 000 puntaa eli noin 116 700 euroa, asian käsittely alkaa aina ylioikeudesta.

Ylioikeuden ratkaisuihin voi eräin edellytyksin valittaa valitustuomioistuimeen (*Court of Appeal*). Ylin oikeusaste riita-asioissa on Yhdistyneen kuningaskunnan korkein oikeus (*Supreme Court of the United Kingdom*).

Alkuvuonna 2020 noin 60 prosenttia rahaa koskevista vaatimuksista käsiteltiin vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä, 33 prosenttia nopeutetussa menettelyssä ja 7 prosenttia täysimittaisessa oikeudenkäynnissä (Civil Justice Statistics Quarterly, England and Wales, January to March 2020 (provisional), s. 6).

Tietoa ei ole riitaisten kauppaj- ja siviilioikeudellisten asioiden määrästä yleisissä tuomioistuimissa nimenomaan Englannissa ja Walesissa, mutta koko Yhdistyneessä kuningaskunnassa niiden määrä on länsieurooppalaista keskitasoa, 1,8 juttua sataa asukasta kohti (Suomessa 0,1) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 112).

Asianosaisen omat oikeudenkäyntikulut. Asianajajat on Englannissa ja Walesissa perinteisesti jaettu toimistoasianajajiin (*solicitor*) tai tuomioistuinasianajajiin (*barrister*), joiden toimivalta esimerkiksi tuomioistuimessa esiintymisen suhteen on poikennut toisistaan. Nykyään erot ovat madaltuneet. Toisen asiaa tuomioistuimessa ajamaan oikeutettujen juristien määrä on Englannissa ja Walesissa Euroopan kärkeä, 270 juristia sataatuhatta asukasta kohti (Suomessa 72) (European Judicial Systems, CEPEJ Evaluation Report 2020, s. 70).

Asianajaja ja päämies voivat sopia vapaasti ensin mainitun palkkiosta. Päämiehellä on kuitenkin oikeus saattaa lasku tuomioistuimen tutkittavaksi (Solicitors Act 1974, 70 artikla).

Asianosaisen asianajajan tulee tehdä oikeudenkäynnissä oikeudenkäyntikuluarvio ja toimittaa se päämiehelleen, vastapuolelle ja tuomioistuimelle, jollei tuomioistuin toisin määrää (CPR 3.13).

Asianosainen voi myös Englannissa ja Walesissa välttyä maksamasta itse omia oikeudenkäyntikulujaan, jos hänellä on oikeus oikeusapuun, asian kattava oikeusturvavakuutus tai jos hän voittaa asian.

Oikeusavusta riita-asioissa säädetään laissa oikeuden saatavuudesta (*Access to Justice Act*) ja oikeusavusta sekä rangaistuksen mittaamisesta ja rikosentekijöiden rangaistamisesta annetussa laissa (*Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act*). Oikeusaputoimisto (*Legal Aid Agency*) voi myöntää oikeusavun, jos hakijan taloudelliset olosuhteet ja asian laatuun liittyvät syyt puoltavat sitä. Hakijalla voi olla oikeus oikeusapuun taloudellisten olosuhteidensa perusteella, jos hänen kuukausittainen käyttövaransa ei ylitä 733 puntaa eli noin 855 euroa eikä hänellä ole käytettävissä olevaa varallisuutta yli 8 000 puntaa eli noin 9 340 euroa (Lord Chancellor's guidance on determining financial eligibility for Controlled Work and Family Mediation (January 2021), s. 7). Jos oikeusavun saaja voittaa jutun, hän voi joutua korvaamaan oikeusapunsa kustannuksia voittamastaan määrästä.

Myös Englannissa ja Walesissa asianosainen voi varautua oikeudenkäyntikuluvastuuseen oikeusturvavakuutuksella. Oikeusturvavakuutukset sisältyvät usein koti- tai autovakuutukseen, mutta eivät ole yhtä yleisiä kuin monissa muissa Euroopan valtioissa. Vuonna 2016 tehdyn tutkimuksen mukaan 8 prosenttia englantilaisista ja 13 prosenttia walesilaisista aikuisista ilmoitti, että heillä on oikeusturvavakuutus, joskin tulokseen on voinut vaikuttaa oikeusturvavakuutuksen heikko tunnettuus.

Korvauksen myöntäminen oikeusturvavakuutuksesta edellyttää, että vakuutetun vaatimuksella on kohtuullinen mahdollisuus menestyä. Asianajajaansa ei yleensä saa valita itse, vaan vakuutusyhtiö osoittaa vakuutetulle toimistoasianajajan. Enimmäiskorvaus on tavallisesti 50 000 puntaa eli noin 58 400 euroa. Oikeusturvavakuutukset ovat yleensä kattavampia kuin Suomessa, mutta eivät yleensä kata esimerkiksi huoneenvuokra- tai testamenttiasioita. Lisäksi tavanomaista on se, että oikeusturvavakuutuksesta korvataan vastapuolen oikeudenkäyntikulut, jotka vakuutettu tuomitaan maksamaan, jos hän häviää asian (Civil Justice Council: The Law and Practicalities of Before-the-Event (BTE) Insurance. An Information Study 2017).

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen täysimittaisessa menettelyssä. Täysimittaisessa menettelyssä hävinnyt asianosainen veloitetaan pääsäännön mukaan maksamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut tämän sitä vaatiessa, mutta tuomioistuintoimella on laaja harkintavalta kulukysymystä ratkaistessaan (CPR 44 luku).

Lähtökohta (*standard basis*) on, että korvattavia ovat vain asian laatuun nähden oikeasuhteiset kustannukset. Harkinnassa kiinnitetään huomiota kustannusten perusteena olevien toimenpiteiden ja kustannusten määrän suhteellisuuteen ja kohtuullisuuteen. Epäselvät tilanteet ratkaistaan maksuvelvollisen hyväksi.

Kuluratkaisu voidaan tehdä kuitenkin hyvityspерusteisesti (*indemnity basis*). Silloin arvioidaan vain toimenpiteiden ja kulujen kohtuullisuutta, ei niiden oikeasuhtaisuutta, ja epäselvät tilanteet ratkaistaan oikeudenkäyntikulukorvausta saavan asianosaisen hyväksi. Hyvityspерusteiset korvausratkaisut ovat harvinaisia. Hyvityspерusteiden soveltamisen edellytykset perustuvat oikeuskäytäntöön. Kysymys on lähinnä perusteettomista kanteista.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää harkittaessa huomioon otetaan muun muassa asianosaisten menettely oikeudenkäynnissä, erityisesti halukkuus sovintoon, riidan intressin suuruus, asian merkitys asianosaisille, asian vaikeusaste ja sen hoitamiseen käytetty aika tai tarvittu erityistiedot (CPR 44.5). Asianosaisen moitittava (*unreasonable or improper*) prosessikäyttäytyminen voi antaa aiheen olla tuomitsematta korvausta oikeudenkäyntikuluista (CPR 44.14).

Tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrään vaikuttaa sekin, jos voittanut asianosainen on kieltäytynyt sovinnosta. Jos voittaneelle asianosaiselle ei lopulta tuomita enempää kuin mitä hävinnyt asianosainen olisi tekemänsä sovintotarjouksen mukaan suorittanut, voittanut asianosainen vastaa hävinneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluista tarjouksen jälkeiseltä ajalta (CPR 36.20).

Tuomioistuimella on täysimittaisessa oikeudenkäynnissä laaja oikeus rajoittaa vastapuolen korvattavia määriä jo ennen niiden aiheutumista. Asianosaiset ovat eräissä tilanteissa velvollisia antamaan tuomioistuimelle arvion tulevista oikeudenkäyntikuluistaan (CPR 3.13). Tuomioistuin voi antaa määräyksen, joilla se rajoittaa asianosaisten mahdollisuuksia aiheuttaa korvattavia oikeudenkäyntikuluja, jollei se voi vakuuttua siitä, että kulut pysyvät muutoin kohtuullisina (*costs management order*) (CPR 3.15). Voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja ei aina voidakaan tuomita korvattavaksi oikeudenkäyntikuluarviosta ilmenevää enemmän, ellei siihen ole hyvää syytä (CPR 3.18). Eräissä tilanteissa tuomioistuin voi antaa ennakkollisen määräyksen myös siitä, kuinka paljon asianosainen voi joutua enimmillään korvaamaan vastapuolensa oikeudenkäyntikuluja (*costs capping order*) (CPR 3.19).

Oikeudenkäyntikuluratkaisu tehdään yleensä asian käsittelyn päättyessä niin sanottuna summaarisena arviointina (*Summary Assessment*) (Costs Practice Direction, Section 13). Laajemmissa asioissa on mahdollista, että oikeudenkäyntikulukysymys ratkaistaan pääasian jälkeen erillisessä menettelyssä niin sanottuna yksityiskohtaisena arviointina (*Detailed Assessment*) (CPR 47 luku).

Kun oikeudenkäyntikuluratkaisu tehdään summaarisen arvioinnin perusteella, asianajajan avusta aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuutta arvioidaan käyttäen apuna suositusta ohjeellisista tuntipalkkioista (*Guideline Hourly Rates*), jonka antamisesta vastaa valitustuomioistuimen riitaosaston presidentti (*Master of the Rolls*).

Se sisältää suositustuntipalkkiot, jotka perustuvat asianajajan kokemukseen ja toimiston maantieteelliseen sijaintiin.

Suosituksessa on neljä kokemusluokkaa ja kuusi aluetasoa, joista kolme ylintä koskee Lontoota ja kolme alinta muuta Englantia ja Walesia.

Esimerkiksi Newcastle upon Tynen keskustassa, enintään kahden mailin päässä St. Nicholasin katedraalista, toimintaansa harjoittavan asianajajan, joilla on yli neljä mutta alle kahdeksan vuotta työkokemusta, suositustuntipalkkio on 192 puntaa eli noin 224 euroa.

Korkein suositustuntipalkkio on 409 puntaa eli noin 477 euroa. Siihen on oikeutettu asianajaja, joka toimii Lontoon Cityssä ja jolla on yli kahdeksan vuotta työkokemusta.

Alin suositustuntipalkkio on 111 puntaa eli noin 130 euroa. Siihen ovat oikeutettuja muun muassa toimistoasianajajan harjoitteluohjelmaa suorittavat juristit (*Trainee Solicitor*), jotka työskentelevät alimman tason alueella esimerkiksi Etelä-Walesissa tai Cornwallissa.

Nykyinen suositus on vuodelta 2010, ja sitä ollaan uudistamassa. On ehdotettu muun muassa sitä, että suositusta noudatettaisiin myös ratkaistaessa oikeudenkäyntikulukysymystä yksityiskohtaisemman arvioinnin perusteella (Civil Justice Council: Guideline Hourly Rates – Working Group Report for Consultation, January 2021).

Sääntely johtaa käytännössä siihen, että asian täysimittaisessa oikeudenkäynnissä voittanut asianosainen saa harvoin täyden korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen nopeutetussa menettelyssä. Voittanut asianosainen on myös nopeutetussa menettelyssä oikeutettu saamaan hävinneeltä asianosaiselta korvausta oikeudenkäyntikuluistaan. Nopeutetussa menettelyssä sovelletaan kuitenkin kiinteitä määriä velvoitettaessa hävinnyt asianosainen korvaamaan voittaneelle asianosaiselle kuluja, jotka ovat aiheutuneet tämän asianajajan valmistautumisesta istuntoon ja esiintymisestä siinä (CPR 46.2).

Jos vaatimuksen arvo on enintään 3 000 puntaa eli noin 3 500 euroa, enimmäiskorvaus asianajajan palkkiosta on 350 puntaa eli noin 410 euroa.

Jos vaatimuksen arvo on yli 3 000 puntaa mutta enintään 10 000 puntaa eli noin 11 700 euroa, enimmäiskorvaus asianajajan palkkiosta on 500 puntaa eli noin 580 euroa.

Jos vaatimuksen arvo on yli 10 000 puntaa, enimmäiskorvaus asianajajan palkkiosta on 750 puntaa eli noin 875 euroa.

Kiinteistä määristä voidaan poiketa eräissä tilanteissa, esimerkiksi silloin, jos asianosaisten prosessikäyttäytyminen on ollut moitittavaa (*improper*) (CPR 46.3).

Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely. Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely on nopeutettua ja täysimittaista menettelyä yksinkertaisempi ja asianosaisille helpompi käsittelytapa. Tarkoitus on, että asianosaiset voivat ajaa asiaansa itse tai maallikko-asianajajan (*lay representative*) avulla.

Vähäistä vaatimusta koskevassa asiassa toimitetaan valmisteluistunto vain poikkeuksellisesti (CPR 27.6). Asiantuntijatodistelua sallitaan vain tuomioistuimen luvalla (27.5) ja muutoksenhaku on korkeamman kynnyksen takana (CPR 27.12). Asia voidaan käsitellä asianosaisten suostumuksella kirjallisesti (CPR 27.10), mutta jos suullinen käsittely toimitetaan, tuomioistuin voi johtaa prosessia millä tahansa oikeudenmukaisena pitämällään tavalla. Kuulemisen tulee olla epämuodollinen, todistelua koskevat tiukat säännöt eivät sovellu, valaa ei oteta ja tuomioistuin voi rajoittaa ristikuulustelua (CPR 27.8).

Vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä pääsääntö on, että hävinnyttä asianosaista ei velvoita korvaamaan voittaneen asianosaisten oikeudenkäyntikuluja. Säännöstä on eräitä poikkeuksia. Voittanut asianosainen voi saada muun muassa korvauksen maksamastaan oikeudenkäyntimaksusta ja eräissä tapauksissa korvauksena oikeudellisesta avusta 260 puntaa eli noin 318 euroa (CPR 27.14).

3.8 Euroopan unionin oikeus

Kansallinen oikeudenkäyntimenettely, oikeudenkäyntikulusääntely mukaan lukien, kuuluu Euroopan unionissa jäsenvaltioiden menettelyllisen autonomian piiriin. Tästä huolimatta Euroopan unionin oikeus ei ole merkityksetöntä oikeudenkäyntikulusääntelyn kannalta.

Euroopan unionin perusoikeuskirjasta on kerrottu edellä jaksossa 2.2.3.

Asianajopalveluiden vapaaseen liikkuvuuteen liittyen on jo vuonna 1977 annettu neuvoston direktiivi 77/249/ETY asianajajien palvelujen tarjoamisen vapauden tehokkaan käyttämisen helpottamisesta. Direktiivin 4 artiklan mukaan asiakkaan edustamiseen oikeudenkäynnissä tai viranomaisessa liittyvää toimintaa harjoitetaan kussakin vastaanottavassa jäsenvaltiossa noudattaen siellä sijoittautuneita asianajajia koskevia

ehtoja, lukuun ottamatta vaatimuksia asumisesta tai paikalliseen ammatilliseen järjestöön kuulumisesta. Tällaista toimintaa harjoittavan asianajajan on noudatettava vastaanottavan jäsenvaltion ammatillisia menettelytapasääntöjä, sanotun kuitenkaan rajoittamatta velvollisuuksia, joita hänellä on siinä valtiossa, josta hän tulee.

Euroopan unionin tuomioistuin on katsonut, ettei ollut direktiivin vastaista rajoittaa hävinneen asianosaisen vastuuta vastapuolensa oikeudenkäyntikuluista oikeudenkäyntivaltiossa säädettyihin määriin silloin, kun voittanut asianosainen oli käyttänyt asianajajaa, jonka sijoittautumisvaltiossa korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää oli rajoitettu vähemmän (*C-289/02 AMOK Verlags GmbH*).

Euroopan unionissa on otettu vuonna 2009 käyttöön *eurooppalainen vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely*. Menettelyä on vuodesta 2017 sovellettu jäsenvaltioiden rajat ylittävissä siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa, jos vaatimuksen arvo on enintään 5 000 euroa; aikaisemmin raja oli 2 000 euroa. Menettely on käytössä kaikissa unionin jäsenvaltioissa Tanskaa lukuun ottamatta.

Menettelystä säädetään Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa 861/2007 eurooppalaisesta vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä. Suomessa on kansallisesti annettu täydentäviä säännöksiä laissa eurooppalaisesta vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä (753/2008).

Eurooppalainen vähäisiin vaatimuksiin sovellettava menettely on vaihtoehto kansallisille oikeudenkäyntimenettelyille. Vaatimusmenettelyssä annettu tuomioistuimen tuomio tunnustetaan, ja se voidaan panna täytäntöön muissa jäsenvaltioissa. Toinen jäsenvaltio voi kieltäytyä täytäntöönpanosta ainoastaan, jos tuomio on ristiriidassa kyseisessä maassa samojen asianosaisten välillä annetun toisen tuomion kanssa.

Eurooppalainen vähäisiin vaatimuksiin sovellettava menettely on kirjallinen. Tuomioistuimen on järjestettävä suullinen käsittely ainoastaan silloin, jos se katsoo, että asiaa ei voi ratkaista kirjallisten todisteiden perusteella, tai jos asianosainen sitä pyytää. Tuomioistuin voi evätä tällaisen pyynnön, jos se katsoo asian olosuhteet huomioon ottaen, että suullinen käsittely ei ole tarpeen asian käsittelemiseksi oikeudenmukaisella tavalla.

Eurooppalaisessa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä asiaa käsittelevä tuomioistuin päättää todisteiden vastaanottamistavoista ja tuomiota varten tarvittavan todistelun laajuudesta sallittuja todisteita koskevien sääntöjen mukaisesti. Sen on käytettävä yksinkertaisinta ja vaivattominta todisteiden vastaanottamistapaa. Tuomioistuin voi hyväksyä todisteiden esittämisen todistajien, asiantuntijoiden tai asianosaisten antamina kirjallisina lausumina. Tuomioistuin voi ottaa vastaan asiantuntijalausuntoja

tai suullisia todisteita ainoastaan, jos se ei voi ratkaista asiaa muiden todisteiden perusteella.

Eurooppalaisessa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä jutun hävinnyt asianosainen vastaa oikeudenkäyntikuluista. Tuomioistuin ei kuitenkaan määrää voittaneelle asianosaiselle korvausta kuluista, jotka ovat tarpeettomia tai suhteettomia vaatimukseen nähden. Menettelyssä häviäjän maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä on omiaan jäämään matalaksi, koska menettely on lähtökohtaisesti kirjallinen ja tapahtuu vakiolomakkeiden avulla. Lisäksi vaatimus, johon tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää tulee verrata, on enintään 5 000 euroa.

Euroopan komissio teki arvioinnin eurooppalaisesta vähäisiä vaatimuksia koskevasta menettelystä vuonna 2013. Sen mukaan menettely oli tehostanut, yksinkertaistanut ja nopeuttanut rajat ylittävien vähäisten vaatimusten käsittelyä Euroopan unionissa. Menettelyn ansiosta rajat ylittävien vähäisten vaatimusten ajaminen oli jopa 40 prosenttia halvempaa kuin ennen, ja käsittelyajat olivat lyhentyneet selvästi. Eurooppalaista vähäisiä vaatimuksia koskevaa menettelyä käyttäneistä vain 13 prosenttia oli ollut tyytymättömiä. Vaikka menettelyn suosion havaittiin olevan kasvussa, sitä käytettiin yhä varsin harvoin, mikä saattoi johtua siitä, että 86 prosenttia unionimaiden kansalaisista ei ollut koskaan kuullutkaan menettelystä. Arviointikertomuksen havainnot olivat taustalla, kun menettelyn soveltamisen kynnys nostettiin 5 000 euroksi (Komission kertomus Euroopan parlamentille, neuvostolle ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle eurooppalaisesta vähäisiin vaatimuksiin sovellettavasta menettelystä annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EY) N:o 861/2007 soveltamisesta, COM(2013) 795 final, s. 2–3 ja 9–10).

Immateriaalioikeuden alalla Euroopan unionin jäsenvaltiot Espanjaa, Puolaa ja Kroatia lukuun ottamatta ovat perustamassa yhdistettyä patenttituomioistuinta, jossa käsiteltäisiin vaikutuksiltaan yhtenäisiä eurooppapatentteja ja eräitä muita patenteja koskevat riidat. Yhdistetty patenttituomioistuin ei ole vielä aloittanut toimintaansa, koska riittävän moni jäsenvaltio ei ole ratifioinut sitä koskevaa sopimusta.

Yhdistettyä patenttituomioistuinta koskevan sopimuksen 69 artikla koskee oikeudenkäyntikuluja. Sen 1 kohdan mukaan oikeudenkäynnin hävinneen osapuolen on pääsääntöisesti korvattava kohtuulliset ja oikeasuhteiset oikeudenkäyntikulut ja muut oikeudenkäynnin voittaneelle osapuolelle aiheutuneet kulut työjärjestyksen mukaiseen enimmäismäärään saakka, jollei se ole kohtuutonta. Yhdistetyn patenttituomioistui-
men perustamista valmisteleva hallintokomitea on julkaissut artiklassa viitatus työjärjestyksen ja taulukon, jossa on määritelty asian intressistä riippuvat korvauskatot eri tilanteisiin (Preparatory Committee for the Unified Patent Court – Rules on Court Fees and Recoverable Costs, 25.2.2016).

Ympäristöoikeuden alalla Euroopan unionin oikeudessa on sääntelyä ja oikeuskäytäntöä kohtuullisista oikeudenkäyntikuluista. Teollisuuden päästöistä (2010/75/EU) sekä tiettyjen julkisten ja yksityisten hankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnista (2011/92/EU) annetuissa direktiiveissä säädetään, että jäsenvaltioiden on turvattava yleisölle oikeus hakea muutosta tuomioistuimessa eräistä luparatkaisuista. Tällaisen menettelyn tulee direktiivien mukaan olla oikeudenmukainen, tasapuolinen ja nopea, eikä se saa olla niin kallis, että se olisi esteenä menettelyyn osallistumiselle.

Euroopan unionin tuomioistuin on lausunut menettelyjen kustannuksia koskevan säännöksen kannalta merkityksellisistä arviointiperusteista ratkaisussaan *C-260/11 Edwards ja Pallikaropoulos* (ks. myös *C-530/11 Euroopan komissio v. Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistynyt kuningaskunta* ja *C-427/07 Euroopan yhteisöjen komissio v. Irlanti*). Tuomioistuin on katsonut, ettei säännöksellä kielletä sitä, että tuomioistuimet saavat määrätä oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta, kunhan kulujen määrä noudattaa tätä vaatimusta. Kysymystä menettelyn liiallisesta kalleudesta on arvioitava kokonaisuutena, ja tässä arvioinnissa on otettava huomioon kaikki kyseiselle asianosaiselle aiheutuneet kulut. Kansallisen tuomioistuimen tulee ratkaistessaan oikeudenkäyntikulukysymystä ottaa huomioon sekä sen henkilön etu, joka haluaa puolustaa oikeuksiaan, että ympäristönsuojeluun liittyvä yleinen etu. Asianomaisen henkilön taloudellisen tilanteen tarkastelu ei voi perustua ainoastaan keskivertokantajan arviointeihin taloudellisiin voimavaroihin.

Direktiivien ja Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisujen merkitystä arvioitaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon, että niissä tarkoitetut menettelyt kuuluvat yleensä kansallisesti hallintomenettelyyn piiriin.

4 Ratkaisuvaihtoehtoja

4.1 Johdanto

Oikeudenkäyntikulujen kaltaiseen monitahoiseen ilmiöön voidaan pyrkiä vaikuttamaan lukuisin eri tavoin. Tässä pääjaksossa arvioidaan lähemmin 21 keinoa, joilla voitaisiin alentaa asianosaisten oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa. Jokaisesta keinoista esitellään lyhyesti sen puolesta ja sitä vastaan puhuvia seikkoja ja keinon toteuttamiseen liittyviä reunaehtoja.

Juuri näiden 21 keinon valikoituminen arvioitaviksi perustuu niiden oletettuun vaikuttavuuteen tai siihen, että ne ovat tällä hetkellä käytössä jossakin toisessa valtiossa. Arviotaviksi on valittu myös keinoja, jotka ovat olleet esillä julkisessa keskustelussa tai aiemmin lainvalmistelussa. Oikeudenkäyntikuluihin on mahdollista pyrkiä vaikuttamaan muillakin kuin nyt arvioiduilla keinoilla.

Tässä arviomuistiossa ei oteta kantaa siihen, millä keinolla tai keinojen yhdistelmällä oikeudenkäyntikuluriskiä olisi tarkoituksenmukaisinta puuttua. Tarkoitus on esitellä vaihtoehtoja jatkokeskustelun pohjaksi. Tässä ensimmäisessä vaiheessa lainvalmistelua ei ole myöskään pidetty tarkoituksenmukaisena käsitellä ratkaisuvaihtoehtojen edellyttämiä lainsäädäntömuutoksia yksityiskohtaisten pykäläehdotusten tasolla, vaan keinoja tarkastellaan yleisemmin mahdollisina jatkovalmistelun suuntavaihtoehtoina.

Jaksossa 4.2 arvioidaan ensin keinoja, jotka vaikuttaisivat etupäässä alan kilpailutilanteeseen (keinot 1–4), niiden jälkeen keinoja, jotka voisivat vähentää asiassa ylipäättään aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja (keinot 5–12) ja sitten keinoja, joilla puututtaisiin asiassa aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen voittaneen ja hävinneen asianosaisen välillä (keinot 13–18). Lopuksi nostetaan esille eräitä muita keinoja (keinot 19–21). Ryhmittely on löyhä ja suuntaa antava, moni arvioiduista keinoista voi vaikuttaa usealla eri tavalla.

Jaksossa 4.3 keinoja arvioidaan lyhyesti ja käsitellään myös sitä vaihtoehtoa, että oikeudenkäyntikuluihin vaikuttavaa lainsäädäntöä ei lainkaan uudistettaisi.

4.2 Keinoja alentaa oikeudenkäyntikulturiskiä riita-asioissa

Keino 1: Oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien kelpoisuusvaatimusten alentaminen

Suomessa on eurooppalaisessa vertailussa vähän juristeja, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimessa. Euroopan unionin jäsenvaltioista Suomea vähemmän tällaisia juristeja on vain Ruotsissa ja Latviassa (ks. jakso 2.3).

Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n mukaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana saa toimia eräin vähäisin poikkeuksin vain asianajaja, julkinen oikeusavustaja ja luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Heidän kelpoisuusvaatimuksiaan on käsitelty jaksossa 1.2.

Oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien määrää voitaisiin lisätä alentamalla heidän kelpoisuusvaatimuksiaan. Voitaisiin esimerkiksi säätää, että oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana voisi toimia jokainen, joka on suorittanut Suomessa oikeustieteen muun ylemmän korkeakoulututkinnon kuin kansainvälisen ja vertailevan oikeustieteen maisterin tutkinnon tai ulkomailla vastaavan oikeustieteen tutkinnon, joka on tunnustettu Suomessa.

Asianajopalveluiden tarjonnan lisääntyminen voisi edistää hintakilpailua ja siten alentaa riita-asioissa aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja.

Yksinomaan jakson 3 kansainvälisestä vertailusta ei voida päätellä, että valtioissa, joissa on paljon sellaisia juristeja, joilla on oikeus ajaa päämiehensä asiaa tuomioistuimessa, saatettaisiin myös paljon riita-asioita yleisten tuomioistuinten käsiteltäväksi. Näiden tekijöiden keskinäiseen yhteyteen viittaavat kuitenkin eräät muissa valtioissa tapahtunutta kehitystä koskevat tutkimukset.

Näitä ovat esimerkiksi Limor Zer-Gutman, *The Acceleration in the Number of Lawyers in Israel – What have Changed?* *Oñati Socio-legal Series*, 3/2013, 512–532; Juan S. Mora-Sanguinetti – Nuno Garoupa, *Litigation in Spain 2001–2010: Exploring the Market for Legal Services*. *Documentos de Trabajo No. 1505*, Banco de España 2015; Amanda Carmigiani – Silvia Giacomelli, *Too Many Lawyers? Litigation in Italian Civil Courts*. *Temi di Discussione No. 745*, Banca D'Italia 2010; Manuel Coutinho Pereira – Lara Wemans, *Determinants of Civil Litigation in Portugal*. *Banco de Portugal, Economics and Research Department 2015* ja Tom Ginsburg – Glenn Hoetker, *The Unreluctant*

Litigant? An Empirical Analysis of Japan's Turn to Litigation. *The Journal of Legal Studies* 1/2006, s. 31–59.

Toisaalta voidaan arvioida, etteivät edellytykset, jotka juristin tulee täyttää saadakseen luvan toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana, ole tällä hetkellä kohtuuttoman korkeita.

Matalimmat kelpoisuusvaatimukset ovat luvan saaneilla oikeudenkäyntiavustajilla. Luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista annetun lain 2 §:n 1 momentin mukaan lupa oikeudenkäyntiasiamiehenä ja -avustajana toimimiseen myönnetään henkilölle, joka on suorittanut Suomessa oikeustieteen muun ylemmän korkeakoulututkinnon kuin kansainvälisen ja vertailevan oikeustieteen maisterin tutkinnon taikka ulkomailla vastaavan oikeustieteen tutkinnon, joka on tunnustettu Suomessa sen mukaan kuin erikseen säädetään. Lisäksi edellytetään, että henkilö on saavuttanut riittävän perehtyneisyyden oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan tehtävään, on rehellinen eikä ilmeisen sopimaton oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan tehtävään. Vielä vaaditaan, että hän ei ole konkurssissa eikä hänen toimintakelpoisuuttaan ole rajoitettu.

Pykälän 2 momentissa säädetään, että 1 momentissa tarkoitettu riittävä perehtyneisyys on henkilöllä, joka on suorittanut asianajajatutkinnon tai tuomioistuinharjoittelun taikka toiminut vähintään vuoden ajan syyttäjän tehtävässä tai tutkinnon suorittamisen jälkeen vähintään vuoden ajan muussa tehtävässä, joka perehdyttää oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan toimeen.

Voidaan siten arvioida, ettei juristin, joka haluaa toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana, ole yleensä vaikeaa täyttää luvan myöntämisen edellytyksiä. Sen vuoksi kelpoisuusvaatimusten alentaminen tuskin lisäisi mainittavasti asianajopalveluiden tarjontaa.

Kelpoisuusvaatimusten alentaminen saattaisi johtaa siihen, että oikeudenkäyntiasiamiehinä tai -avustajina toimisi henkilöitä, joilla ei olisi siihen riittäviä valmiuksia. Nykyisistä kelpoisuusvaatimuksista säädettyä arvioitiin, että heikkolaatuinen asianajo saattaisi tarpeettomasti kuluttaa voimavaroja ja kasvattaa oikeudenkäyntien kustannuksia (HE 318/2010 vp s. 16).

Keino 2: Juristien koulutusmäärien lisääminen

Oikeudenkäyntiasiamiesten tai -avustajien vähäiseen lukumäärään (ks. keino 1 ja jakso 2.3) voitaisiin vaikuttaa myös juristien kokonaismäärää lisäämällä. Jos juristeja

olisi enemmän, todennäköisesti myös nykyistä useampi juristi olisi halukas toimimaan oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana. Se voisi lisätä kilpailua ja alentaa hintoja.

Toisaalta keinon vaikuttavuutta vähentää se, että vain vähemmistö juristeista työskentelee asianajopalalla. Olisikin mahdollista, että juristien koulutusmäärien lisääminen lisäisi muuta juristityöttömyyttä.

Koulutusmäärät ovat jo nyt kasvussa. Ylemmän oikeustieteellisen korkeakoulututkinnon suorittaneiden määrä on Opetushallinnon tilastopalvelu Vipusen mukaan kasvanut noin kymmenen vuoden ajan. Vuonna 2019 ylemmän oikeustieteen korkeakoulututkinnon suoritti 654 opiskelijaa. Vuonna 2020 on sovittu korkeakoulujen aloituspaikkojen lisäämisestä.

Työ- ja elinkeinotoimistot ylläpitävät Ammattibarometria, joka sisältää arvioita työvoiman kysyntänäkymistä ja työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasapainon kehityksestä seuraavan puolen vuoden aikana. Ammattibarometrin mukaan ammattiluokassa ”asianajajat”, joka sisältää ”syyttäjät, asianajajat, järjestölakimiehet, yrityslakimiehet, hallintolakimiehet ja muut asianajajat”, vallitsee lähes koko maassa tasapainotila siten, että hakijoita tehtäviin ei ole liikaa eikä liian vähän.

Kaupan, hallinnon ja oikeustieteiden alan ylemmän korkeakoulututkinnon hinta on opetus- ja kulttuuriministeriöstä saadun tiedon mukaan noin 27 000 euroa. Arvio ei sisällä opiskelijoille kuuluvia opintososiaalisia etuja, jotka lisääntyisivät, jos tutkintoja suoritettaisiin enemmän.

Juristien koulutusmäärien lisääminen olisi parhaimmillaankin hidas keino vaikuttaa oikeudenkäyntikuluihin. Ylemmän oikeustieteellisen korkeakoulututkinnon suorittaminen kestää viisi vuotta, minkä lisäksi lupa toimia oikeudenkäyntiavustajana edellyttää vähintään vuoden työkokemusta tietyistä laissa säädetyistä tehtävistä.

Lisäksi on mahdollista, ettei tarjonnan lisääntyminen vaikuttaisi asianajopalveluiden hintaan ainakaan samalla tavalla kuin monella muulla alalla. Tämä johtuu asianajopalveluiden luonteesta ja siitä, että hinnan merkitys voi näissä palveluissa olla tavallista pienempi (ks. tarkemmin jakso 2.3).

Keino 3: Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen

Oikeudenkäyntikuluarviolla tarkoitetaan oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan päämiehelleen etukäteen antamaa arviota siitä, kuinka paljon päämiehen asian ajaminen oikeudenkäynnissä tulisi maksamaan.

Oikeudenkäyntikuluarviota koskee Suomen Asianajajaliiton palkkio-ohjeen 2 kohta. Sen mukaan asianajajan on asiakkaan pyynnöstä ilmoitettava tehtävää vastaanotettaessa palkkioperusteensa ja laskutuskäytäntönsä sekä arvioitava tehtävän tai sen osan hoitamisesta veloittettava palkkio. Kuluttajasuhteissa arvio on annettava arvonsäverollisena. Arvio annetaan niillä tiedoilla, jotka ovat tuolloin asianajajan käytettävissä. Mikäli tehtävää hoidettaessa ilmenee, että arvioitu palkkio ylittyy, asianajajan on ilmoitettava siitä asiakkaalle.

Asianajajaliiton palkkio-ohjeen mukaan oikeudenkäyntikuluarvio on kuitenkin tehtävä vain asiakkaan pyynnöstä. Palkkio-ohje koskee vain asianajajia.

Oikeudenkäyntikuluarvioiden käyttämistä voitaisiin edistää asettamalla kaikille oikeudenkäyntiasiamiehille ja -avustajille velvollisuus antaa päämiehelleen ennen haastehakemuksen toimittamista kärjäoikeuteen arvio oikeudenkäynnin eri vaiheissa todennäköisesti aiheutuvista oikeudenkäyntikuluista. Lisäksi olisi mahdollista säätää, ettei oikeudenkäyntikuluarviota saisi ilman erityistä syytä ylittää kuin jollakin tietyllä prosentilla.

Koska riita-asian hävinnyt asianosainen joutuu korvaamaan myös vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, päämiehen olisi vain hänen omia oikeudenkäyntikulujaan koskevan arvion perusteella vaikea päätellä oikeudenkäyntikuriskiaan. Sen vuoksi voitaisiin säätää myös siitä, että asianosaisen tulisi toimittaa oikeudenkäyntikuluarvionsa tuomioistuimelle haastehakemuksen liitteenä. Näin asianosainen saisi tietää myös vastapuolensa arvioidut oikeudenkäyntikulut.

Tämänkaltaista sääntelyä on Alankomaissa sekä Englannissa ja Walesissa (ks. jaksot 3.6 ja 3.7).

Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen voisi parantaa päämiehen kykyä ennakoida oikeudenkäyntikuriskin määrää ja arvioida sitä, miten hän haluaa asiaansa ajettavan. Se hillitsisi oikeudenkäyntikulujen nousua ja parantaisi hintakilpailun edellytyksiä, koska se tekisi helpommaksi asianajopalveluiden tarjoajien keskinäisen vertailun.

Toisaalta oikeudenkäyntikulujen ennakoiminen on vaikeaa. Päämiehen asian ajamiseksi tarpeelliset toimenpiteet riippuvat suuresti siitä, mitä vaatimuksia ja todistelua vastapuoli esittää, eikä niistä ole yleensä etukäteen tietoa. Asia voi myös vielä valmistelussa laajentua tai supistua huomattavasti. Oikeudenkäyntikuluarviot olisivatkin todennäköisesti karkeita, eivätkä ne sen vuoksi välttämättä edesauttaisi tehokkaasti kuriskin arvioimista.

Oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen lisäisi riita-asian oikeudenkäynnin vaatimaa työtä ja tekisi prosessista raskaamman.

Koska oikeudenkäyntikuluarvio ei voisi olla poikkeuksettoman sitova, se ei voisi täydellisesti estää oikeudenkäyntikuluja nousemasta arvioitua korkeammiksi.

On myös mahdollista, ettei hintakilpailun edellytysten parantuminen vaikuttaisi asianajopalveluiden hintaan ainakaan samalla tavalla kuin monella muulla alalla. Tämä johtuu asianajopalveluiden luonteesta ja siitä, että hinnan merkitys voi näissä palveluissa olla tavallista pienempi (ks. tarkemmin jakso 2.3).

Keino 4: Hinnoittelun läpinäkyvyyden lisääminen

Asianajopalveluiden hintakilpailuun voitaisiin vaikuttaa myös lisäämällä potentiaalisen asiakaskunnan tietoisuutta asianajopalveluiden hinnoista. Voitaisiin esimerkiksi ajatella, että asianajotoimintaa harjoittavat velvoitettaisiin ilmoittamaan nykyistä täsmällisemmin esimerkiksi verkkosivuillaan, kuinka paljon minkäkinlaisen asian viemisestä tuomioistuimen käsiteltäväksi aiheutuisi oikeudenkäyntikuluja käsittelyn eri vaiheissa.

Jos asianajopalveluiden hinnat olisivat nykyistä läpinäkyvämpiä ja vertailukelpoisempia, oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan valintaa pohtivat voisivat tehdä kustannustietoisemmän päätöksen siitä, kenen antavat hoitaa asiaansa. Hintakilpailun edellytysten parantaminen voisi vaikuttaa hintatasoa alentavasti.

Toisaalta edellä oikeudenkäyntikuluarvion laatimisen (ks. keino 3) yhteydessä esitetyt huomiot oikeudenkäyntikulujen ennakoimisen vaikeudesta ja hinnan merkityksestä koskisivat myös tätä keinoa.

Keino 5: Asianajopalveluiden vapauttaminen arvonlisäverosta

Asianajopalvelut ovat arvonlisäverollisia. Niihin sovelletaan yleistä 24 prosentin verokantaa. Vero rasittaa lähinnä yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikuluja, sillä yrityksillä on oikeus arvonlisäveron vähennykseen.

Arvonlisäverolain 1 §:n mukaan arvonlisäveroa on suoritettava liiketoiminnan muodossa Suomessa tapahtuvasta tavarantoimituksesta ja palvelun myynnistä.

Arvonlisäverolaki perustuu Euroopan unionin oikeuteen. Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 113 artiklan mukaan neuvosto antaa yksimielisesti erityisessä lainsäätämisyjärjestyksessä sekä Euroopan parlamenttia ja talous- ja sosiaalikoomiteaa kuultuaan säännökset liikevaihtoveroja, valmisteveroja ja muita välillisiä veroja

koskevan lainsäädännön yhdenmukaistamisesta siltä osin kuin yhdenmukaistaminen on tarpeen sisämarkkinoiden toteuttamisen ja toiminnan varmistamiseksi sekä kilpailun vääristymien välttämiseksi. Arvonlisäverotusta koskee neuvoston direktiivi 2006/112/EY yhteisestä arvonlisäverojärjestelmästä eli niin sanottu arvonlisäverodirektiivi.

Asianajopalveluiden arvonlisäverollisuudesta luopuminen todennäköisesti alentaisi yksityishenkilöiden oikeudenkäyntikuluja. Toisaalta se edellyttäisi arvonlisäverodirektiivin muuttamista, mikä ei yksin kansallisesti ole mahdollista. Lisäksi asianajopalveluiden arvonlisäverollisuudesta luopumisen merkitys valtiontaloudelle olisi suuri.

Asianajopalveluihin ei ole arvonlisädirektiivin 98 artiklan ja liite III:n valossa mahdollista soveltaa alennettua verokantaa.

Keino 6: Oikeudenkäyntimaksun alentaminen

Riita-asian käsittelystä tuomioistuimessa peritään oikeudenkäyntimaksua. Riita-asia, jossa sovinto on sallittu, oikeudenkäyntimaksu on tällä hetkellä 510 euroa kussakin oikeusasteessa. Tällaisen riita-asian saattaminen korkeimman oikeuden käsitteilyyn maksaa siten oikeudenkäyntimaksuina 1 530 euroa.

Kuten jaksosta 3 ilmenee, oikeudenkäyntimaksut ovat Suomessa korkeammat kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa, mutta matalammat kuin esimerkiksi Saksassa ja Alankomaissa.

Riita-asiaa kantaja on velvollinen suorittamaan oikeudenkäyntimaksun, joka näin lisää hänen oikeudenkäyntikulujaan. Sen vuoksi oikeudenkäyntimaksun alentaminen vähentäisi suoraan asiassa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrää.

Kun riita-asian oikeudenkäyntimaksua korotettiin usealla sadalla eurolla vuonna 2016, riita-asioiden määrä yleisissä tuomioistuimissa laski huomattavasti (ks. jakso 2.1.1). Siitä päätellen olisi mahdollista, että oikeudenkäyntimaksun alentaminen lisäisi riita-asioiden määrää käräjäoikeuksissa ja parantaisi siten ihmisten pääsyä oikeuksiinsa.

Toisaalta oikeudenkäyntimaksu muodostaa tavallisesti vain pienen osan riita-asian oikeudenkäyntikuluista. Sen vuoksi oikeudenkäyntimaksun alentamisen merkitys yksittäisen riita-asian asianosaisten näkökulmasta olisi melko vähäinen.

Sen sijaan valtion näkökulmasta oikeudenkäyntimaksun alentaminen ei olisi merkityksentöntä. Valtion tulot riita-asioiden käsittelystä perittävistä oikeudenkäyntimaksuista ovat karkean arvion mukaan noin viisi miljoonaa euroa vuodessa.

Laskelma perustuu oletukselle, että riita-asioita, joissa sovinto on sallittu, olisi käräjäoikeudessa noin 8 000, hovioikeudessa noin 2 200 ja korkeimmassa oikeudessa noin 800 kappaletta vuodessa. Lisäksi oletetaan, että noin 10 prosentissa asioista kantaja olisi vapautettu oikeudenkäyntimaksusta.

Kaikkiaan valtion tuomioistuinmaksutulot olivat vuonna 2020 noin 41,8 miljoonaa euroa (Tuomioistuinvirasto: Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2020, s. 82).

Keino 7: Asianajopalkkioiden hintasääntely

Oikeudenkäyntiasiamies tai -avustaja ja tämän päämies voivat varsin vapaasti sopia ensin mainitun palkkiosta. Mahdollista olisi kuitenkin rajoittaa tätä sopimusvapautta oikeudenkäynnissä niin, että oikeudenkäyntiasiamiehellä tai -avustajalla olisi oikeus vain tietynsuuruiseen palkkioon päämieheltään kustakin oikeudenkäynnin vaiheesta. Säädettyä suuremmasta palkkiosta ei voitaisi sopia.

Saksassa on säädetty pitkälti tällä tavalla (ks. jakso 3.5).

Hintasääntely tarkoittaisi puuttumista sopimusvapauteen, mikä olisi perustuslain 15 §:ään sisältyvän omaisuuden suojan kannalta merkityksellistä. Perustuslakivaliokunta on kuitenkin katsonut, ettei perustuslain 15 § estä säätämästä oikeustoimien tyypeistä, tekomenettelystä, sallituista ja kielletyistä ehdoista sekä tulkintaa koskevista kysymyksistä, kun kysymys on vast'edes tehtävistä oikeustoimista (PeVL 3/1982 vp s. 2). Ehdotonta kieltoa ei ole puuttua myöskään voimassa oleviin sopimuksiin (ks. esim. PeVL 24/2020 vp s. 2 ja siinä viitatus perustuslakivaliokunnan aikaisemmat lausunnot).

Laissa on jo tällä hetkellä säännöksiä hinnoittelusta eräillä aloilla. Esimerkiksi laissa sähköisen viestinnän palveluista (917/2014) säädetään, että liikenne- ja viestintävirasto voi eräissä tilanteissa asettaa huomattavan markkinavoiman yritykselle hinnoittelua koskevia velvollisuuksia (53 ja 71 §). Lääkkeiden hinnoittelusta säädetään lääkelaisissa (395/1987). Euroopan unionissa on puolestaan annettu asetus verkkovierailujen (roaming) hinnoittelusta (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 2015/2120 avointa internetyhteyttä koskevista toimenpiteistä ja säännellyn EU:n sisäisen viestinnän vähittäishinnoittelusta sekä direktiivin 2002/22/EY ja asetuksen (EU) N:o 531/2012 muuttamisesta).

Lisäksi oikeusapulain nojalla määrätyle yksityiselle avustajalle valtion varoista maksettavasta palkkiosta ja kulukorvauksesta säädetään valtioneuvoston asetuksella oikeusavun palkkioperusteista.

Hintasääntely voitaisiin toteuttaa myös suositusluontoisilla ohjeilla eli samalla tavalla kuin tällä hetkellä vahvistettaessa konkurssilain (120/2004) nojalla määrätyn pesänhoitajan palkkio. Tässä arvioinnissa noudatetaan konkurssiasiain neuvottelukunnan laatimaa suositusta.

Pesänhoitajan palkkiosta säädetään yleisesti konkurssilain 8 luvun 7 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan pesänhoitajalla on oikeus saada tehtävästään konkurssipesän varoista työn vaativuuteen, tehtyyn työhön, pesän laajuuteen ja muihin seikkoihin nähden kohtuullinen palkkio sekä korvaus hänelle aiheutuneista, pesänhoidon kannalta tarpeellisista kustannuksista.

Konkurssiasiain neuvottelukunnan antama suositus täsmentää pykälän arviointiperusteita. Se sisältää yksityiskohtaisia suosituksia pesänhoitajan palkkion määrästä eri tilanteissa. Pesänhoitajan palkkio riippuu suosituksen mukaan muun muassa konkurssimenettelyn laadusta ja vaiheesta sekä pesän rahaksimuuttoarvosta.

Konkurssilain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan ei ole esitetty sille, että pesänhoitajan palkkiota määrättäessä noudatetaan konkurssiasiain neuvottelukunnan suositusta, jonka oli havaittu ohjanneen käytännössä merkittävästi pesänhoitajan palkkion määrää (HE 26/2003 vp s. 97–98).

Korkein oikeus on katsonut, että pesänhoitajan palkkion kohtuullisuutta arvioidessa vertailukohtana tulee pitää myös vallitsevaa palkkiotasoa. Konkurssiasian neuvottelukunnan palkkiosuosituksessa esitetyt laskentatavat ja palkkiotaulukot eivät ole velkojia tai tuomioistuimia sitovia, mikä käy ilmi myös palkkiosuosituksesta. Neuvottelukunnan suosituksen voidaan kuitenkin osaltaan katsoa kuvaavan yleisesti hyväksyttyä palkkiokäytäntöä (KKO 2020:86 kohta 14).

Suomen Asianajajaliitto ylläpiti vuoteen 1992 saakka palkkio-ohjetta, joka sisälsi suosituksia toimenpidekohtaisista enimmäispalkkioista. Palkkio-ohje tuli kumota, koska sitä pidettiin kiellettynä kilpailunrajoituksena. Tämä johtui kuitenkin siitä, että palkkio-ohjeen antoi yksin Suomen Asianajajaliitto. Kilpailunrajoitukselliset näkökohdat eivät estäisi valtiota tai sen asettamia toimielimiä antamasta asianajopalveluiden hintoja koskevia määräyksiä tai suosituksia.

Yksityisten tahojen antamien suositusten osalta tulee ottaa huomioon, että Euroopan unionin tuomioistuimen mukaan kysymys voi olla kielletystä kilpailunrajoituksesta, kun jäsenvaltio joko yhtäältä määrää yritykset tekemään yritysten välisiä yhteisjärjestelyjä, edistää tällaisten järjestelyjen tekemistä taikka

vahvistaa niiden vaikutuksia tai toisaalta poistaa omalta sääntelyltään sen valtiollisen luonteen siirtämällä yksityisille toimijoille vastuunsa tehdä taloutta ohjaavia päätöksiä.

Euroopan unionin tuomioistuin on arvioinut tästä näkökulmasta Italiassa noudatettua menettelyä, jossa asianajajia edustava ammattijärjestö oli tehnyt ehdotuksen asianajajien palkkioiden vähimmäis- ja enimmäismääriä koskevasta maksuluettelosta oikeusministeriön hyväksyttäväksi.

Tuomioistuin totesi ensin, ettei se, että jäsenvaltio antaa ammatillisen järjestön tehtäväksi palveluja koskevan maksuluetteloesityksen laatimisen, automaattisesti poista lopullisesti vahvistetulta maksuluettelolta julkisoikeudellisen säännösten luonnetta. Asia on näin silloin, kun ammatillisen järjestön jäseniä voidaan pitää asiantuntijoina, jotka ovat riippumattomia asianomaisiin talouden toimijoihin nähden ja jotka velvoitetaan laissa vahvistamaan maksut ottaen huomioon heidän edustamansa sektorin yritysten tai yritysten yhteenliittymien etujen lisäksi myös yleinen etu ja muiden sektorien yritysten tai kyseisten palvelujen käyttäjien edut.

Tässä asiassa asianajajien ammattijärjestön tekemä ehdotus ei sitonut valtiota. Jos oikeusministeriö ei hyväksynyt esitystä, se ei tullut voimaan, jolloin aikaisempi maksuluettelo jäi sovellettavaksi. Tuomioistuimilla oli myös oikeus poiketa siitä eräissä laissa säädetyissä tilanteissa. Näin ollen ei voitu katsoa, että Italian valtio olisi siirtänyt yksityisille toimijoille vastuunsa tehdä taloutta ohjaavia päätöksiä (*C-35/99 Arduino*, ks. myös yhdistetyt asiat *C-94/04 ja C-202/04 Cipolla ym.* ja yhdistetyt asiat *C-427/16 ja C-428/16 "CHEZ Elektro Bulgaria" AD*).

Hintasääntely olisi niin ikään merkityksellistä Euroopan unionin oikeuteen sisältyvien sijoittautumisvapauden ja palveluiden tarjoamisen vapauden näkökulmasta. Euroopan unionin tuomioistuin on arvioinut myös tältä kannalta Italiassa voimassa ollutta sääntelyä, jonka nojalla asianajajat on velvoitettu noudattamaan enimmäismaksuja määrittäessään palkkioitaan. Tällainen hintasääntely voi tuomioistuimen mukaan merkitä perustamissopimuksessa kiellettyä rajoitusta, jos se johtaa siihen, että toisiin jäsenvaltioihin sijoittautuneilta asianajajilta suljetaan pois mahdollisuus päästä vastaanottavan jäsenvaltion markkinoille normaaleissa ja tehokkaissa kilpailuolosuhteissa. Euroopan unionin tuomioistuin ei kuitenkaan katsonut Italian sääntelyn rikkovan sijoittautumisvapautta ja palveluiden tarjoamisen vapautta koskevia perustamissopimuksen artikloja.

Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltävänä olleessa asiassa ei ollut osoitettu, että hinnoittelujärjestelmä olisi laadittu siten, että sillä rajoitetaan pääsyä kyseisten palve-

lujen Italian markkinoille normaaleissa ja tehokkaissa kilpailuolosuhteissa. Tuomioistuimen mukaan Italian palkkiojärjestelmälle on ominaista joustavuus, joka näyttää mahdollistavan asianmukaisen korvauksen kaikenlaisista asianajajien tarjoamista palveluista. Palkkiot on siten mahdollista kaksinkertaistaa muutoin sovellettavien enimmäismaksujen määrään nähden asioissa, jotka ovat tärkeitä, monimutkaisia tai erityisen hankalia, tai nelinkertaistaa kyseisten maksujen määrään nähden asioissa, jotka ovat poikkeuksellisen tärkeitä, tai niitä voidaan korottaa jopa enemmän, jos asiaan liittyvien olosuhteiden kannalta asianajajan palvelujen ja vahvistettujen enimmäismaksujen välillä on olemassa nyt käsiteltävän tapauksen olosuhteisiin nähden olemassa ilmeinen epäsuhta. Useissa tilanteissa asianajajat saavat myös tehdä asiakkaansa kanssa erityisen sopimuksen palkkioiden määrän vahvistamiseksi (*C-565/08 Euroopan komissio v. Italian tasavalta, suuri jaosto*).

Enimmäishintojen lisäksi myös vähimmäishintoja koskevalla sääntelyllä voisi olla vaikutusta palveluiden vapaaseen liikkuvuuteen Euroopan unionissa. Silloin toiseen unionin jäsenvaltioon sijoittautuneet – ja siksi Suomeen sijoittautuneita lähtökohtaisesti huonommassa kilpailuasemassa olevat – oikeudenkäyntiasiamiehet tai -avustajat eivät voisi kilpailla Suomessa pyytämällä säädettyä pienempiä palkkioita. Lisäksi vähimmäishintasääntely kaventaisi Suomessa asuvien kuluttajien valinnan mahdollisuutta, sillä he eivät voisi turvautua palveluihin, joita tarjoavat muihin jäsenvaltioihin sijoittautuneet oikeudenkäyntiasiamiehet tai -avustajat säädettyä edullisemmalla hinnalla.

Euroopan unionin tuomioistuin on kuitenkin pitänyt asianajopalveluiden vähimmäishinnasta säätämistä mahdollisena kuluttajansuojan ja hyvän oikeudenkäytön suojaamiseksi edellyttäen, että vähimmäishintasääntelyllä voidaan saavuttaa tämä tavoite ja että sillä ei ylitetä sitä, mikä on tarpeen tavoitteen saavuttamiseksi. Tällöin on tutkittava erityisesti, korreloiko palkkioiden taso asianajopalvelujen laadun kanssa ja onko vähimmäispalkkioiden vahvistaminen asianmukainen toimenpide asetettujen tavoitteiden eli kuluttajansuojan ja hyvän oikeudenkäytön suojaamisen saavuttamiseksi. Huomioon on otettava myös kyseessä olevien markkinoiden ja palvelujen erityispiirteet ja erityisesti se, että tällä palvelujen alalla vallitsee yleensä tietojen epäsymmetria ”asiakas-kuluttajien” ja asianajajien välillä (yhdistetyt asiat *C-94/04 ja C-202/04 Cipolla ym. suuri jaosto* ja yhdistetyt asiat *C-427/16 ja C-428/16 ”CHEZ Elektro Bulgaria” AD*).

Euroopan unionin tuomioistuin on myös katsonut, ettei ollut asianajajien palvelujen tarjoamisen vapauden tehokkaan käyttämisen helpottamisesta annetun direktiivin 77/249/ETY vastaista rajoittaa hävinneen asianosaisen vastuuta vastapuolensa oikeudenkäyntikuluista oikeudenkäyntivaltiossa säädettyihin määriin silloin, kun voittanut asianosainen oli käyttänyt asianajajaa, jonka sijoittautumisvaltiossa korvattavien

oikeudenkäyntikulujen määrää oli rajoitettu oikeudenkäyntivaltiota vähemmän (C-289/02 *AMOK Verlags GmbH*).

Edellä todetusta voidaan päätellä, että hintasääntely olisi oikeudellisesti mahdollista toteuttaa.

Hintasääntely voisi rajoittaa tehokkaasti riita-asioiden oikeudenkäyntikulujen määrää ja pienentää oikeudenkäyntikuriskia, kun oikeudenkäyntikuluja ei, sääntelyn sitovuudesta riippuen, lähtökohtaisesti voisi aiheutua säädettyä enemmän.

Hintasääntely lisäisi oikeudenkäyntikulujen ennustettavuutta. Asianosainen voisi helposti päätellä, kuinka suuriksi hänen omat oikeudenkäyntikulunsa tulisivat eri tilanteissa muodostumaan. Hän voisi arvioida samalla tavalla myös vastapuolensa oikeudenkäyntikulujen määrää ja siten sitä, kuinka paljon oikeudenkäynnin häviäminen tulisi hänelle maksamaan.

Hintasääntelyllä ei puututtaisi pelkästään siihen, miten asiassa aiheutuneiden oikeudenkäyntikulujen korvausvastuu jaetaan asianosaisten välillä oikeudenkäynnin päätteeksi, vaan rajoitettaisiin jo oikeudenkäyntikulujen aiheutumista.

Näistä syistä voidaan arvioida, että hintasääntely todennäköisesti pienentäisi oikeudenkäyntikuriskia ja siten alentaisi prosessikynnystä ja lisäisi riita-asioiden määrää yleisissä tuomioistuimissa.

Toisaalta hintasääntelyn katsotaan usein sopivan huonosti markkinatalouteen. Hintasääntely rajoittaisi asianajopalveluiden tarjoajien mahdollisuutta päättää toimintavoistaan ja kilpailukeinoistaan.

Hintasääntely voisi johtaa siihen, ettei riita-asiaa aina ajettaisi parhaalla mahdollisella tavalla. Riippumatta siitä, mille tasolle enimmäispalkkio mistäkin toimesta asetettaisiin, asian ajaminen asianmukaisesti voisi joskus edellyttää enemmän työtä kuin mistä palkkioon olisi oikeus. Hintasääntelyn seurauksena päämies ei voisi edes halutessaan maksaa oikeudenkäyntiasiamiehelleen tai -avustajalleen oikeudenkäynnissä enemmän kuin on säädetty.

Hintoja voisi olla vaikea asettaa sellaiselle tasolle, joka vastaisi asian hoitamiseen käytettyä panosta. Riita-asian hoitamisen työläys ei aina korreloi esimerkiksi riidan intressin kanssa.

Hintasääntely voi johtaa siihen, että säädetystä enimmäishinnasta muodostuu käytännössä myös vähimmäishinta. Hintasääntely saattaisi siten joissain olosuhteissa myös nostaa asianajopalkkioita.

Hintasääntely voisi tehdä asianajotoiminnan harjoittamisesta taloudellisesti nykyistä vähemmän houkuttelevaa. Se saattaisi siksi vähentää juristien halukkuutta toimia oikeudenkäyntiasiamiehinä tai -avustajina, mikä voisi heikentää asianajopalveluiden tarjontaa. Se olisi ongelmallista erityisesti paikkakunnilla, joilla asianajopalveluiden tarjonta on jo nyt heikkoa. Suomessa on kansainvälisessä vertailussa vähän juristeja, joilla on oikeus ajaa toisen asiaa tuomioistuimessa (ks. jakso 2.3).

Keino 8: Oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen

Asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkio on yleensä oikeudenkäyntikulujen suurin erä. Se perustuu yleensä oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan tekemän työn tuntimäärään ja tuntiveloitukseen. Sen vuoksi palkkion määrä pienenee, jos tehtävää työtä oikeudenkäynnissä olisi vähemmän. Näin ollen riita-asiassa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrä voisi vähentyä, jos oikeudenkäyntimenettelyä uudistettaisiin niin, että tehtävää työtä olisi vähemmän.

Toisaalta riita-asian käsittelyä käräjäoikeudessa koskeva lainsäädäntö on pysynyt käytännössä muuttumattomana vuoden 1993 jälkeen. Näin ollen vaikuttaa siltä, ettei oikeudenkäyntikulujen määrän kaksinkertaistuminen tänä aikana johtuisi noudatettavasta oikeudenkäyntimenettelystä. Voimassa oleva lainsäädäntö näyttäisi päinvastoin mahdollistavan riita-asian käsittelyn käräjäoikeudessa myös oikeudenkäyntikuluja vähemmän aiheuttavalla tavalla.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on vastaavasti katsonut, etteivät riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn hitaus ja aiheuttamat korkeat kustannukset johdu niinkään prosessisäännöksistä, vaan siitä, etteivät uusien oikeudenkäyntimenettelyjen arvot ja tavoitteet ole kaikilta osin toteutuneet prosessitodellisuudessa (Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 209–210 ja 305).

Lainsäädännöllä voidaankin vain rajallisesti vaikuttaa esimerkiksi siihen, jos asianosaiset laativat oikeudenkäymiskaaren sääntelyyn nähden tarpeettoman laajoja oikeudenkäyntikirjelmiä tai jos tuomioistuimet eivät tosiasiallisesti käytä täysimääräisesti niille kuuluvaa toimivaltaa johtaa oikeudenkäyntiä. Tällaisiin epäkohtiin voidaan puuttua lähinnä koulutuksella.

Oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisessa kuluriskin alentamiseksi tulee ottaa huomioon, että oikeudenkäynnin halpuus on vain yksi oikeudenkäyntitavoitteista. Oikeudenkäynnin tulee sen lisäksi olla nopea ja varma, ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tulee toteutua. Oikeudenkäyntikulujen alentamiseen ei voida pyrkiä uudistamalla oikeudenkäyntimenettelyä niin, että muut oikeudenkäyntitavoitteet samalla vaarantuisivat.

Jotta riita-asian oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen voisi johtaa asianosaisten oikeudenkäyntikulujen vähentymiseen, sen tulisi vähentää joko valmistelussa tai pääkäsittelyssä tehtävää työtä. Käytännössä tämä tarkoittaisi, että joitain sellaisia toimenpiteitä, joita nyt tehdään, ei vastaisuudessa joko lainkaan tehtäisi tai ne tehtäisiin nykyistä tehokkaammin.

Valmistelun keventäminen voisi johtaa siihen, etteivät oikeudenkäynnin kohde ja asiassa esitettävä todistelu olisi täsmällisesti selvillä pääkäsittelyn alkaessa. Seurauksena voisi siten olla se, että pääkäsittelyn keskitetty toimittaminen vaarantuisi, että asiassa esitettäisiin tarpeetonta todistelua tai että sitä muutoin käsiteltäisiin liian laajasti. Näin valmistelun keventäminen voisi päinvastoin lisätä asianosaisten oikeudenkäyntikuluja. Lisäksi se voisi haitata mahdollisuuksia päästä asiassa sovintoon.

Vaihtoehtoisesti voitaisiin ajatella, että lisätyö valmistelussa johtaisi pääkäsittelyssä tehtävän työn vähenemiseen. Onkin selvää, että riita-asian tehokas ja perinpohjainen valmistelu voi erityisesti laajoissa asioissa lyhentää pääkäsittelyä, koska silloin oikeudenkäynnin kohde muodostuu selvemmäksi ja pääkäsittelyssä tulee esitettäväksi vähemmän todistelua kuin muutoin.

Käräjäoikeudella on kuitenkin jo tällä hetkellä toimivalta moniin tarkoituksenmukaisiksi katsomiinsa toimiin. Valmistelussa tuomioistuimien voi preklusiouhalla kehottaa asianosaisten viipymättä esittämään vaatimuksensa ja niiden perusteet, lausumaan siitä, mitä vastapuoli on esittänyt sekä ilmoittamaan todistelun todistusteemoineen. Asia tulee siirtää pääkäsittelyyn vasta, kun valmistelun tavoitteet on saavutettu tai kun valmistelun jatkaminen ei muusta syystä ole enää tarkoituksenmukaista.

Lisäksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 8 §:n mukaan tuomioistuimen on evättävä muun muassa näyttö, joka koskee asiaan vaikuttamatonta seikkaa, on muuten tarpeeton tai voidaan korvata olennaisesti vähemmällä kustannuksella tai vaivalla saatavissa olevalla todisteella. Tuomioistuimen tulee pääkäsittelyssä oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 2 a §:n mukaan myös valvoa, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta.

Pääkäsittelyssä esitettävän todistelun määrää voitaisiin vähentää laajentamalla tuomioistuimen toimivaltaa kieltää asianosaisten vetoaman todistelun esittäminen pääkäsittelyssä. Se kuitenkin vaikeuttaisi aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääsemistä, mikä olisi oikeudenkäynnin varmuuden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen vuoksi kyseenalaista. Todistelun epääminen nykyistä laajemmin voisi muutoinkin olla oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin reunaehtojen kannalta ongelmallista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei ole pitänyt asianosaisten vetoaman todistelun epäämistä riita-asiassa hyväksyttävänä silloin, kun se johtaa asianosaisten menettelyllisen tasa-arvon periaatteen rikkomiseen tai siihen, ettei oikeudenkäynti ole enää kokonaisuutena arvioiden oikeudenmukainen. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos päätös todistelun epäämisestä kohdistuu suhteettomasti toiseen asianosaiseen (ks. esim. *Dombo Beheer B.V. v. Alankomaat* 27.10.1993, kohta 31, *Ankerl v. Sveitsi* 23.10.1996, kohta 38 ja *Wierzbicki v. Puola* 18.6.2002, kohta 45).

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 8 § ei juuri poikkea siitä, miten asiasta säädetään Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 65/2012: Vertailua eräistä todistusoikeudellisista kysymyksistä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa, s. 24).

Muut kuin todistelun vähentymiseen johtavat keinot tuskin mainittavasti lyhentäisivät pääkäsittelyä.

Lähinnä common law -maissa, kuten Englannissa ja Walesissa, todistajan kuuleminen voidaan eräissä tilanteissa korvata hänen kirjallisen lausuntonsa liittämällä oikeudenkäyntiaineistoon (*affidavit*). Tällainen menettely voi lyhentää pääkäsittelyä, mutta lausuntojen laatimiseen liittyvät toimenpiteet huomioon ottaen ei ole selvää, vaikuttaisiko se oikeudenkäyntikuluja vähentävästi. Kirjalliset todistajanlausunnot eivät myöskään vaikeuksitta istuisi suomalaisen oikeudenkäyntimenettelyyn eivätkä perinteisesti hyvin suulliseen oikeudenkäyntikulttuuriin.

Pääkäsittelyn suullisuudesta tinkiminen esimerkiksi siten, että asiaesittelyt korvattaisiin mahdollisuudella viitata oikeudenkäyntikirjelmiin, tuskin vaikuttaisi mainittavasti asiassa aiheutuviin oikeudenkäyntikuluihin.

Riita-asian ratkaisemista pääkäsittelyä toimittamatta on arvioitu erikseen jäljempänä (ks. keino 10).

Valmisteluistuntoon ja pääkäsittelyyn voi jo nykysäännösten mukaan osallistua etäyhteyden välityksellä (OK 5:15d, OK 12:8, OK 17:52 ja OK 17:56).

Oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen olisi joka tapauksessa epävarma keino oikeudenkäyntikuluriskin alentamiseksi. Vaikka onkin esimerkiksi mahdollista, että riita-asioissa esitetään toisinaan tarpeettoman laajaa todistelua, ei vaikuta siltä, että kärjäoikeuksissa menetettäisiin yleisesti tehottomasti tai teetetäisiin asianosaisilla tarpeettomia toimenpiteitä. Ei ole selvää, mikä olisi sellainen muut oikeudenkäyntitavoitteet huomioon ottava toimenpide, joka johtaisi oikeudenkäynnissä tehtävän työn ja siten oikeudenkäyntikulujen vähenemiseen yleisesti kaikissa riita-asioissa tai edes suurimmassa osassa niitä.

Olisi kuitenkin mahdollista, että aktiivisemmalla prosessinjohtolla voitaisiin alentaa asiassa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrää myös nykyisten säännösten puitteissa. Koulutuksella voitaisiin parantaa kärjäoikeuksien kykyä tällaiseen prosessinjohtoon.

Useissa valtioissa sovellettava vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely on täysimittaista oikeudenkäyntiä yksinkertaisempi menettely pienille riidoille (ks. jakso 3 ja keino 12). Se on asianosaisille tavallisesti täysimittaista oikeudenkäyntiä olennaisesti edullisempi menettely. Vähäisiä vaatimuksia koskevan oikeudenkäyntimenettelyn edullisuus ei kuitenkaan johdu niinkään menettelyn yksinkertaistamisesta, vaan siitä, että menettelyyn tehtyjen muutosten ansiosta asianosaiset voivat ajaa asiaansa itse. Lisäksi tässä menettelyssä käsiteltävät asiat ovat tyypillisesti niin pieniä ja yksinkertaisia, että ne voidaan tuomioistuimen aktiivisella prosessinjohtolla ratkaista oikeudenmukaisesti esimerkiksi valmisteluistuntoa toimittamatta. Siten keinot, joilla näistä menettelyistä on muissa valtioissa tehty täysimittaista oikeudenkäyntiä yksinkertaisempia, eivät ilman muuta sopisi täysimittaiseen oikeudenkäyntiin tai johtaisi asianosaisille täysimittaisessa oikeudenkäynnissä aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen vähenemiseen.

Keino 9: Preklusiosääntelyn lieventäminen

Preklusioilla tarkoitetaan oikeudenmenetystä, joka johtuu määräajan laiminlyönnistä oikeudenkäynnissä. Jos asianosainen ei tee jotakin prosessitoimea, kuten esitä vaatimuksiaan tai nimeä todisteitaan, säädettyssä tai tuomioistuimen asettamassa määräajassa, hän voi menettää oikeutensa tehdä niin.

Preklusioista säädetään oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 22 §:ssä, 6 luvun 9 §:ssä, 25 luvun 7 §:ssä ja 30 luvun 7 §:ssä:

Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 22 §:n mukaan asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomioistuin voi tarvittaessa kehottaa asianosaista täyttämään määräajassa luvun 20 §:n 1 momentissa tarkoitettua velvollisuutensa uhalla, ettei hän määräajan jälkeen saa vedota uuteen vaatimukseen tai seikkaan taikka ilmoittaa uutta todistetta, ellei hän saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä.

Oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen seikkaan, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa, ellei asianosainen saata todennäköiseksi, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä. Pykälän 2 momentin mukaan asianosainen ei saa asiassa, jossa sovinto on sallittu, pääkäsittelyssä vedota sellaiseen todisteeseen, johon hän ei ole vedonnut valmistelussa, ellei voida olettaa, että hänen menettelynsä johtuu pätevistä syistä. Uusi todiste voidaan kuitenkin ottaa vastaan, jos asianosaiset siihen suostuvat.

Oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 17 §:n 1 momentin mukaan valittaja ei saa hovioikeudessa riita-asiassa vedota muihin seikkoihin tai todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty käräjäoikeudessa, paitsi jos hän saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen käräjäoikeudessa tai että hänellä on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin.

Oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 7 §:n mukaan muutoksenhakija ei saa korkeimmassa oikeudessa vedota muihin seikkoihin ja todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty alioikeudessa tai hovioikeudessa, paitsi milloin hakija saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen alemmassa tuomioistuimessa tai että hänellä muuten on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin.

Preklusiolla pyritään oikeudenkäynnin keskittämiseen ja nopeuttamiseen. Jos asianosainen voisi tuoda esiin kantaansa tukevia seikkoja ja todisteita vähitellen, yhtäjaksoisen ja keskitetyn pääkäsittelyn toimittaminen olisi vaikeaa, koska vastapuolelle tulee aina antaa tilaisuus lausua kaikista vaatimuksista ja todisteista.

Preklusion vaikutus oikeudenkäyntikuluihin on epäselvä. On mahdollista, että preklusio myötävaikuttaa oikeudenkäyntikulujen kasvuun. Sääntely voi nimittäin johtaa siihen, että asianosaisten tulee varhaisessa vaiheessa vedota kaikkiin mahdollisiin seikkoihin ja todisteisiin niiden prekludoitumisen välttämiseksi. Sen vuoksi oikeudenkäyntiin saatetaan panostaa varhaisessa vaiheessa tarpeettoman paljon. Jos näin on, preklusiosääntelyn lieventäminen saattaisi vaikuttaa oikeudenkäyntikuluja alentavasti.

Toisaalta on mahdollista, että preklusio ainoastaan aikaistaa prosessitoimia, jotka tulisivat joka tapauksessa ennen pitkää tehdyiksi. Näin ajateltuna preklusio jännevöittää ja siten halventaa oikeudenkäyntiä, kun asia voidaan käsitellä keskitetysti. Jos näin on, preklusiosääntelyn lieventäminen ei vaikuttaisi ainakaan oikeudenkäyntikuluja alentavasti.

Preklusiosääntelyn lieventäminen vaikeuttaisi joka tapauksessa muiden preklusion tavoitteiden saavuttamista; oikeudenkäynneistä saattaisi tulla nykyistä hitaampia ja huonommin jäsentyneitä. Juuri tällaisiin epäkohtiin haluttiin puuttua, kun preklusiosta säädettiin vuonna 1993.

Keino 10: Asian ratkaiseminen pääkäsittelyä toimittamatta

Riita-asia ratkaistaan kärjäoikeudessa joko kirjallisessa menettelyssä tai suullisessa pääkäsittelyssä.

Jos asia on riitainen, se ratkaistaan lähtökohtaisesti pääkäsittelyssä. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 27 a §:ssä kuitenkin säädetään, että riitainen asia voidaan ratkaista yksin kirjallisen valmistelun perusteella, jos asia on laadultaan sellainen, ettei sen ratkaiseminen edellytä pääkäsittelyn toimittamista eikä kukaan asianosaisista vastusta asian ratkaisemista kirjallisessa menettelyssä.

Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 27 a §:ää on perusteltu sillä, että pääkäsittely on yleensä kärjäoikeudessa paljon kustannuksia aiheuttava vaihe, eikä sen järjestäminen ole itsetarkoitus eikä perusteltua silloin, kun ratkaisu on yhtä hyvin tehtävissä yksinkertaisempaa menettelymuotoa noudattaen. Tarkoituksenmukaista siksi on, että myös sellaiset riitaiset asiat, joiden ratkaisemiseksi pääkäsittelyn järjestäminen ei ole tarpeen, voitaisiin ratkaista jo valmisteluvaiheessa kirjallisen valmistelun perusteella (HE 32/2001 vp s. 54).

Asian laadun vuoksi pääkäsittelyn järjestäminen voi säännöksen esitöiden mukaan olla tarkoituksetonta silloin, kun asiassa ei lainkaan esitetä suullista todistelua eikä pääkäsittelyyn muustakaan syystä ole tarvetta. Tällainen tilanne saattaa olla käsillä erityisesti silloin, kun jutun tosiseikasto on riidaton ja epäselvyys koskee vain asian oikeudellista arviointia. Tilanne voi olla sama silloin, kun asiassa esitetään ainoastaan kirjallisia todisteita ja epäselvyys koskee vain asian oikeudellista arviointia. Pelkästään tosiseikkojen riidattomuus ja siitä johtuva suullisen todistelun tarpeettomuus ei kuitenkaan voi yksistään merkitä sitä, että pääkäsittelyä olisi pidettävä asiassa tarpeettomana. Asian ratkaisemisen kannalta eduksi useimmiten on, että asianosaisilla ja hei-

dän avustajillaan on tilaisuus pääkäsittelyssä suulliseen argumentointiin. Samoin lisäkysymysten esittämisen helpommin mahdollistava suullinen pääkäsittely voi olla tehokkaan prosessin johdon kannalta tai asian selvittämiseksi tarpeen. Säännöksen tarkoituksena on mahdollistaa asian ratkaiseminen kirjallisen valmistelun perusteella vain silloin, kun pääkäsittelyn järjestäminen on asian ratkaisemisen kannalta selvästikin tarpeetonta (HE 32/2001 vp s. 54–55).

Riitaisen asian ratkaiseminen yksin kirjallisen valmistelun perusteella ei ole yleistä. Tämä johtuu siitä, että riitaiset riita-asiat täyttävät vain harvoin molemmat oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 27 a §:n soveltamisen edellytykset.

Riita-asiassa aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja voitaisiin pyrkiä alentamaan sallimalla riitaisten asioiden ratkaiseminen nykyistä useammin kirjallisen valmistelun perusteella. Mahdollista olisi esimerkiksi poistaa edellytys molempien asianosaisten suostumuksesta, jos asian intressi alittaisi jonkin tietyn euromäärän.

Asian ratkaiseminen kirjallisen valmistelun perusteella todennäköisesti vähentäisi oikeudenkäyntikuluja selvästi, koska silloin ei aiheutuisi suulliseen valmisteluistuntoon ja pääkäsittelyyn liittyviä kustannuksia. Asianosaisten mediaanipalkkiovaatimukset valmistautumisesta valmisteluistuntoon ja pääkäsittelyyn ja esiintymisestä niissä olivat vuonna 2019 yhteensä noin 3 300 euroa ilman arvonlisäveroa (Sarasoja – Carling 2020, s. 56–57).

Toisaalta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset rajoittavat mahdollisuuksia ratkaista asia pääkäsittelyä toimittamatta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan takaama oikeus julkiseen oikeudenkäyntiin merkitsee oikeutta suulliseen käsittelyyn ensimmäisessä oikeusasteessa, jollei käsillä ole poikkeuksellisia olosuhteita, jotka oikeuttavat asian ratkaisemisen suullista käsittelyä toimittamatta. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että poikkeukselliset olosuhteet saattavat olla käsillä kolmentyyppisissä tilanteissa. Suullinen käsittely voidaan jättää ensimmäisessä oikeusasteessa toimittamatta ensiksikin silloin, kun kysymys on pienistä ja yksinkertaisista oikeudellisista kysymyksistä ja toiseksi silloin, kun asia koskee vain hyvin teknisiä kysymyksiä. Kolmanneksi suullinen käsittely voidaan jättää toimittamatta silloin, kun asiassa ei ole kysymys kenenkään uskottavuudesta eikä tosiseikkoja ole kiistetty, vaan asia voidaan oikeudenmukaisella ja kohtuullisella tavalla ratkaista asiakirjojen perusteella. Muutoin kuin aivan poikkeuksellisissa olosuhteissa asianosaisten tulee lisäksi voida pyytää suullisen käsittelyn toimittamista (esim. suuren jaoston ratkaisut Göç v. Turkki 11.7.2002, kohta 47, Martinie v. Ranska 12.4.2006, kohdat 39–42 ja Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugali 6.11.2018, kohdat 188–192).

Oikeus suulliseen käsittelyyn ei tarkoita vain oikeutta kuulustella todistajia, vaan tärkeää on myös oikeus ajaa asiaansa suullisesti (esim. suuren jaoston ratkaisu Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugali 6.11.2018, kohta 187).

Myös asianosaisten tasavertaisuuden periaate (equality of arms) asettaa rajoja asian käsittelylle pääkäsittelyä toimittamatta ja siis suullista todistelua vastaanottamatta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut asianosaisten tasavertaisuuden periaatteen edellyttävän, että kummallakin asianosaisella on kohtuullinen tilaisuus esittää asiansa tavalla, joka ei aseta kumpaakaan merkittävästi huonompaan asemaan suhteessa toiseen (esim. suuren jaoston ratkaisut Kress v. Ranska 7.6.2001, kohta 72, Avotiņš v. Latvia 23.5.2016, kohta 119 ja Regner v. Tšekin tasavalta 19.9.2017, kohta 146).

Myöskään useissa valtioissa käytössä olevat vähäisiä vaatimuksia koskevat menettelyt eivät ole täysin kirjallisia (ks. jakso 3 ja keino 12). Esimerkiksi eurooppalaisessa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä, jota noudatetaan Suomessakin, tuomioistuimen on järjestettävä suullinen käsittely, jos se katsoo sen olevan tarpeellista tai jos asianosainen sitä pyytää. Tuomioistuin voi evätä tällaisen pyynnön, jos se katsoo asian olosuhteet huomioon ottaen, että suullinen käsittely ei selvästi ole tarpeellinen asian käsittelemiseksi oikeudenmukaisella tavalla.

Ratkaisussa Pönkä v. Viro 8.11.2016 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei oikeudenkäynti ollut oikeudenmukainen muun muassa siksi, koska Viron lain mukaisessa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä käsitellyssä riita-asiassa ei ollut toimitettu suullista käsittelyä, vaikka asian tosiseikat olivat olleet riittaiset (kohta 36).

Keino 11: Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen

Vuonna 2019 laajan riita-asian mediaanikäsitteleyaika kärjäoikeudessa oli 9,7 kuukautta. Mediaanikäsitteleyaika oli 13,3 kuukautta, jos asiassa toimitettiin pääkäsittely. Mediaanikäsitteleyajat vaihtelevat suuresti kärjäoikeuksien välillä; pisimmät käsittelyajat olivat Helsingin kärjäoikeudessa (Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2019. Oikeusministeriön julkaisuja, Toiminta ja hallinto 2020:4, s. 34).

Vuonna 2020 kärjäoikeuksissa jouduttiin keskeyttämään tuhansien asioiden käsittely koronaviruspandemian vuoksi. Tuomioistuinviraston keskeytystilastojen mukaan riita-asioita oli enimmillään toukokuun lopussa keskeytettynä 1 485 kappaletta. Keskeytykset tulevat lähivuosina pidentämään käsittelyai-

koja. Tuomioistuinvirasto on arvioinut, että tuomioistuimille osoitetuista lisäresursseista huolimatta ruuhkan purkaminen kestää arviolta vähintään kaksi vuotta (Tuomioistuinvirasto, Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2020, s. 6).

Oikeudenkäyntikulut kasvoivat ennen koronaviruspandemiaa samaa tahtia oikeudenkäyntien keston pidentymisen kanssa. Asianosaisten yhteenlasketut oikeudenkäyntikuluvaatimukset pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa kasvoivat vuosien 2004 ja 2019 välillä noin 1,6-kertaisiksi (Sarasoja – Carling 2020, s. 39). Vuosien 2004 ja 2018 välillä pääkäsittelyssä ratkaistujen riita-asioiden mediaanikäsitteilyaika nousi lähes saman verran (Siro – Aaltonen 2019, s. 770).

Jos oikeudenkäynnin eri vaiheiden välillä on pitkä aika, asianosaisten ja heidän oikeudenkäyntiasiamiestensä tai -avustajiensa tulee perehtyä asiaan joka vaiheessa uudelleen. Riita-asian oikeudenkäyntien kestoa lyhentämällä voitaisiin vähentää tällaisesta uudelleenperehtymisestä aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja.

On myös mahdollista, että oikeudenkäynnin pitkittyminen lisää oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan tarvetta olla yhteydessä päämieheensä, mikä osaltaan voi lisätä oikeudenkäyntikuluja.

Toisaalta voidaan arvioida, etteivät näiden tekijöiden aiheuttamat oikeudenkäyntikulut muodosta merkittävää osaa asianosaisten kaikista oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa. Suurin osa oikeudenkäyntikuluista aiheutuu kirjelmien laatimisesta sekä esiintymisestä suullisessa valmistelussa ja pääkäsittelyssä. Riita-asian oikeudenkäynnissä on samat vaiheet riippumatta siitä, kuinka pitkä aika niiden välillä on. Uudelleenperehtymiseen lienee jokseenkin samalla tavalla tarvetta, olipa esimerkiksi valmisteluistunnon ja pääkäsittelyn välillä kolme tai kuusi kuukautta.

Riita-asian oikeudenkäynti Suomessa ei ole kansainvälisessä vertailussa erityisen hidas. Euroopan unionin jäsenvaltioiden joukossa riitaisen siviili- tai kauppaoikeudellisen asian käsittelyaika on Suomessa suunnilleen keskitasoa niin ensimmäisessä oikeusasteessa kuin kaikki oikeusasteet huomioon ottaen (The 2020 EU Justice Scoreboard, s. 9). World Justice Project -järjestön vuosittaisessa oikeusvaltioindeksissä Suomen indeksiluku on heikoin riita-asioiden käsittelyn joutuisuudessa, mutta Suomen lukema on tältäkin osin parempi kuin keskimäärin Suomen viiteryhmissä, joita ovat yhtäältä maailman valtioiden vaurain kolmannes sekä toisaalta EU:n ja EFTA:n jäsenvaltiot, Yhdistynyt kuningaskunta, Yhdysvallat ja Kanada (World Justice Project, Rule of Law Index 2020, s. 73). Vertailutiedot eivät tue käsitystä siitä, että oikeudenkäyntikuluja voitaisiin merkittävästi alentaa oikeudenkäyntejä nopeuttamalla, vaikka siihen löydettäisiinkin keino.

Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen olisi edellä todetusta huolimatta aiheellista. Riita-asian oikeudenkäynti on asianosaisille yleensä raskas koettelemus. Asian käsittelyn pitkittyminen aiheuttaa stressiä ja haittaa liiketoimintaa. Lisäksi asiassa esitetävän suullisen todistelun laatu heikentyy ajan myötä.

Oikeudenkäynnin kesto on myös perusoikeuskysymys. Jokaisella on perustuslain 21 §:n 1 momentin mukaan oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa ilman aiheetonta viivytystä. Oikeudenkäynnin kestosta on määräyksiä myös Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdassa. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan oikeudenkäyntien viivästyminen kuuluu kymmenen keskeisen suomalaisen perus- ja ihmisoikeusongelman joukkoon (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019, s. 132).

Eduskunnan lakivaliokunta on pitänyt oikeudenkäyntien viivästyistä ja sitä, että tilannetta ei ole vuosien aikana saatu korjattua, erittäin huolestuttavana oikeusvaltion ja oikeusturvan toteutumisen kannalta. Valiokunta on katsonut, että oikeusvaltion ja oikeusturvan toteutumisesta sekä niiden turvaamiseksi ja vahvistamiseksi tarvittavista lainsäädännöllisistä ja muista keinoista on tarpeen ja perusteltua laatia laaja-alainen selvitys toimenpide-ehdotuksineen (LaVL 1/2021 vp s. 2, LaVL 8/2020 vp s. 3–4 ja niissä viitatu aikaisemmat lausunnot).

Tässä riita-asioiden oikeudenkäyntikuluja koskevassa arviomuistiossa ei ole tarkoituksenmukaista etsiä keinoja riita-asioiden käsittelyaikojen lyhentämiseksi. Aihetta on perustellumpaa tarkastella erikseen esimerkiksi lakivaliokunnan edellyttämässä selvityksessä.

Yleisellä tasolla voidaan tuoda esiin, että oikeudenkäyntien keston lyhentämiseksi esillä ovat olleet muun muassa tuomioistuinlaitoksen resurssitilanteen parantaminen, aineellisen prosessin johdon tehostaminen, oikeudenkäyntikulusanktiot viivästyä aiheuttavasta menettelystä, oikeudenkäynnin aikataulutussuunnitelmien laatiminen, tuomioistuinten työtapojen uudistaminen ja valmistelun kehittäminen.

Tällä vuosituohannella on toteutettu lukuisia lainsäädäntömuutoksia, joissa ainakin osatavoitteena on ollut oikeudenkäyntien keston lyhentäminen. Niitä ovat olleet muun muassa tuomioistuinten kokoonpanojen keventäminen, tuomioistuinverkoston uudistaminen, summaaristen riita-asioiden keskittäminen tiettyihin käräjäoikeuksiin, asian kiireelliseksi määräämisestä päättäminen (OK 19 luku), hovioikeuksien jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönotto ja oikeudenkäynnin viivästyksen hyvittämisestä annetun lain (362/2009) säätäminen.

Lisäksi eräitä toimenpiteitä on arvioitu lainvalmistelussa.

Oikeusministeriön työryhmä esitti vuonna 2006 säädettäväksi viivästyskantelusta. Jos asian käsittely olisi viivästynyt siten, että se loukkaa asianosaisten oikeutta oikeudenkäyntiin kohtuullisen ajan kuluessa tai vakavasti vaarantaa sen, ylempi tuomioistuin olisi voinut antaa asian käsittelyä koskevia määräyksiä, muun muassa asettaa määräajan tietyille toimille asian käsittelyssä (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:21: Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan). Työryhmän ehdotusta ei kuitenkaan toteutettu (HE 233/2008 vp s. 20–21).

Hallitus esitti vuonna 2006, että asioita voitaisiin siirtää ruuhkaisimmista hovi-oikeuksista vähemmän ruuhkasiin (HE 202/2006 vp). Perustuslakivaliokunta katsoi, ettei siirtäminen johtaisi oikeudenkäyntien keston yleiseen lyhentymiseen vaan lähinnä niiden tasaamiseen. Ehdotettu menettely ei perustuslakivaliokunnan mukaan ollut asianmukainen ratkaisukeino käsittelyaikojen lyhentämiseksi, vaan valtioneuvoston tulisi valiokunnan mukaan harkita pysyvämpiä ratkaisuja jutturuuhkien purkamiseksi (PeVL 55/2006 vp s. 3). Lopulta hallituksen esitys raukesi.

Keino 12: Vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely

Kasvanut oikeudenkäyntikuluriski vaikuttaa erityisesti intressiltään pienissä riita-asioissa. Mitä pienemmästä asiasta riidellään, sitä nopeammin asianosaisten oikeudenkäyntikulut ylittävät riidan kohteen arvon. Riidan oikeuteen viemistä harkitseva saattaa silloin helposti päätyä siihen, ettei hänen kannata ottaa oikeudenkäynnin häviämisen riskiä, vaikka hän kokisikin olevansa asiassa oikeassa.

Vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistujen riita-asioiden mediaani-intressi oli 25 000 euroa. Se oli kasvanut elinkustannusindeksikorjaus huomioon ottaen 11 vuodessa noin 43 prosenttia (Sarasoja – Carling 2020, s. 23).

Monissa valtioissa on säädetty erityisestä oikeudenkäyntimenettelystä, jota noudatetaan riita-asioissa, joiden intressi alittaa jonkin laissa asetetun kynnyksen, ja joka on asianosaisille täysimittaista oikeudenkäyntiä edullisempi.

Tällaisen niin sanotun vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn edullisuus perustuu siihen, että asianosaiset kykenevät ajamaan asiaansa itse, eikä heidän siten tarvitse maksaa oikeudenkäyntiasiamiehelleen tai -avustajalleen palkkiota. Sen mahdollistamiseksi oikeudenkäyntimenettelyä on yksinkertaistettu, ja tuomioistuimen prosessinjohto on aktiivisempaa kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Samalla voitaneen

asianosaisen oikeutta saada hävinneeltä asianosaiselta korvausta hänelle silti mahdollisesti aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista on voimakkaasti rajoitettu. Asian vireilepanosta veloitetaan usein alennettua oikeudenkäyntimaksua.

Jonkinlaisesta erityismenettelystä pienimpiä vaatimuksia varten on säädetty suurimmassa osassa Euroopan unionin jäsenvaltioita. Suomen lisäksi tällainen menettely puuttuu ainoastaan Bulgariasta, Kyprokselta, Slovakiasta, Tšekin tasavallasta ja Unkarista. Jaksossa 3 on tarkasteltu tarkemmin vähäisiä vaatimuksia koskevia menettelyitä viidessä Euroopan unionin jäsenvaltiossa, Norjassa sekä Englannissa ja Walesissa.

Lisäksi Euroopan unionissa on säädetty eurooppalaisesta vähäisiä vaatimuksia koskevasta menettelystä. Menettelyä sovelletaan valtion rajat ylittävissä siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa, jos vaatimuksen arvo on enintään 5 000 euroa. Eurooppalaisesta vähäisiä vaatimuksia koskevasta menettelystä on kerrottu tarkemmin jaksossa 3.8.

Vaikka Suomessa ei ole erityistä kansallista vähäisiä vaatimuksia koskevaa oikeudenkäyntimenettelyä, riita-asian intressi ei ole täälläkään ollut menettelysääntelyn näkökulmasta merkityksellisen tekijä.

Tällä hetkellä riidan intressi vaikuttaa kärjäoikeuden kokoonpanoon siten, että pienimmät asiat voi kärjäoikeudessa ratkaista tuomioistuinharjoittelua suorittava kärjänotaari. Tuomioistuinharjoittelusta annetun lain (674/2016) 16 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan laamanni voi määrätä virassa kaksi kuka olleen kärjänotaarin toimimaan yksittäisessä asiassa puheenjohtajana muun muassa silloin, jos asia on riita-asia, joka koskee asuinhuoneiston vuokrausta tai jossa riidan kohteena oleva rahamäärä taikka omaisuuden tai etuuden arvo on pääomaltaan enintään 20 000 euroa, eikä sitä ole laatunsa tai laajuutensa vuoksi pidettävä vaikeana ratkaista.

Vuosina 2003–2017 hovioikeuden kokoonpanossa saattoi olla kolmantena jäsenenä tietyt edellytykset täyttänyt esittelijä, jos riidan intressi ei ilmeisesti ollut enempää kuin 5 000 euroa (hovioikeuslain (56/1994) 9 § laissa 383/2003).

Aikaisemmin myös menettely hovioikeudessa riippui riita-asian intressin suuruudesta. Valittaja tarvitsi vuosina 2011–2015 riita-asiassa jatkokäsittelyluvan, jos kärjäoikeuden ratkaisu oli asianosaiselle vastainen vain saamisen osalta, ja valituskirjelmässä esitetyn vaatimuksen ja kärjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen välinen erotus ei ollut yli 10 000 euroa (oikeudenkäymiskaaren 25 a

luvun 5 § laissa 650/2010). Muissa riita-asioissa jatkokäsittelylupaa ei vaadittu. Vuonna 2015 lakia muutettiin niin, että kaikissa riita-asioissa tarvitaan jatkokäsittelylupa.

Tarvetta säätää vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely on arvioitu aiemmin tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnössä vuonna 2003. Komitean näkemyksen mukaan Suomessa ei ollut näköpiirissä tarvetta uudelle yksinkertaistetulle riita-asiaiden oikeudenkäyntimenettelylle. Komitea katsoi, että tuolloiset prosessisäännökset antoivat jo laajasti mahdollisuuksia toteuttaa mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja yksinkertainen riita-asiaiden oikeudenkäynti asian ominaispiirteiden sallimissa rajoissa (Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 207–210).

Kehittämiskomitean mietintö on laadittu vuonna 2003, jolloin oikeudenkäyntikuluja koskevaa oikeudenkäymiskaaren 21 lukua oli hiljattain uudistettu. Oikeudenkäyntikulujen määrä on kuitenkin uudistuksesta huolimatta jatkanut kasvuaan. Sen vuoksi voi olla aiheutta arvioida asiaa uudelleen.

Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely voidaan arvioida todennäköisesti selvästi vähentävän asianosaisten oikeudenkäyntikuluja menettelyn piiriin kuuluvissa asioissa, koska asianosaiset pystyisivät ajamaan pieniä riita-asioitaan ilman oikeudellista apua. Jos he käyttäisivätkin oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palveluita, mahdollisuutta saada vastapuolelta korvausta oikeudellisesta avusta olisi rajoitettu.

Tällainen uudistus todennäköisesti laskisi prosessikynnystä menettelyn piiriin kuuluvissa asioissa. Sen seurauksena ihmiset ja yhteisöt saattaisivat nykyistä useammin pieniä riitojaan yleisten tuomioistuinten käsittelyyn. Tähän viittaavat osaltaan jakson 3 tiedot menettelyn suosiosta eräissä muissa Euroopan valtioissa. Vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely voisi näin johtaa siihen, että riidat, joita ei tällä hetkellä käsitellä ollenkaan tai ainakaan yleisissä tuomioistuimissa, ratkaistaisiin kärjäoikeuksissa täytäntöönpanokelpoisella tuomiolla. Vaikka suora vertailu toisiin valtioihin ei ole mahdollista, jakson 3 tiedot vähäisiä vaatimuksia koskevien menettelyiden suosiosta eräissä muissa Euroopan valtioissa viittaavat siihen, että kysymys voisi Suomessa olla useista tuhansista pienehköistä riita-asioista vuodessa. Tällä hetkellä kärjäoikeuksiin saapuu runsaat 8 000 laajaa riita-asiaa vuodessa.

Prosessikynnyksen laskun vuoksi vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely voisi parantaa ihmisten ja yhteisöjen tosiasiallista pääsyä oikeuksiinsa, kun heillä olisi myös pienissä asioissa aito mahdollisuus käyttää tuomioistuinlaitoksen palveluita ja saada riitaansa täytäntöönpanokelpoinen ratkaisu. Se parantaisi tuomioistuinten edellytyksiä hoitaa yhteiskunnallista tehtäväänsä oikeussuojan antajana ja konfliktinratkaisijana.

Toisaalta asianosaisten esiintyminen oikeudenkäynnissä ilman oikeudenkäyntiasiamiestä tai -avustajaa edellyttäisi tuomarilta aktiivista prosessinjohtoa. Käytännössä se merkitsisi, että tuomari joutuisi selvittämään asiaa ja avustamaan asianosaisia olennaisesti enemmän kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Toimenpiteitä, joista tavallisesti vastaavat asianosaisten oikeudenkäyntiasiamiehet tai -avustajat, siirtyisi tuomioistuimen tehtäviksi. Vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely voisi siksi olla tuomioistuimen näkökulmasta työläs, mikä korostaisi riittävän resursoinnin merkitystä. Lisäksi asian käsittelyn koettuun oikeudenmukaisuuteen voisi joissain olosuhteissa vaikuttaa se, jos toinen asianosainen syystä tai toisesta tarvitsisi vaatimustensa esittämisessä ja perustelemisessa toista asianosaista enemmän tukea.

Periaatteellisella tasolla kysymys olisi siitä, että vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn piiriin kuuluvissa riita-asioissa siirryttäisiin kohti tutkintamenetelmää. Esimerkiksi isyyden selvittämistä koskevissa asioissa noudatettavassa tutkintamenetelmässä painotetaan tuomioistuimen vastuuta asian selvittämisestä. Sen sijaan riita-asioissa, joissa sovinto on sallittu, oikeudenkäynnin eteenpäin vieminen kuuluu asianosaisille tuomioistuimen keskittyessä enemmänkin muodolliseen prosessinjohtoon (käsittelymenetelmä ja yhteistoimintaperiaate).

Poikkeamista tavanomaisesta oikeudenkäyntimenettelystä vähäisiä vaatimuksia koskevissa riita-asioissa voidaan perustella ajatuksella, että näiden asioiden merkitys asianosaisille ei olisi suuri. Riita-asian merkittävyys ei kuitenkaan ole kiinni yksinomaan sen intressistä. Lisäksi menettelyn rajaksi asetettavan euromäärän merkitys asianosaisille riippuu heidän tuloistaan ja varallisuudestaan. Vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn piiriin tulisi väistämättä kuulumaan myös asioita, joiden merkitys toiselle asianosaiselle olisi selvästi suurempi kuin toiselle. Myöskään asian monimutkaisuus ei aina riipu sen intressistä.

Useiden tuhansien uusien riita-asioiden saapuminen käräjäoikeuksiin johtaisi käräjäoikeuksien työmäärän lisääntymiseen huolimatta siitä, että kysymys olisi pienehköistä riita-asioista, joissa menettelyä olisi kevennetty ja jotka voitaisiin usein ratkaista sovinnollisesti. Jotta käsittelyajat muissa asioissa eivät pidentyisi, käräjäoikeuksiin olisi todennäköisesti palkattava lisää henkilökuntaa. Monet vähäisiä vaatimuksia koskevat jutut todennäköisesti sopisivat kuitenkin tuomioistuinharjoittelua suorittaville käräjänotaareille, jotka esimerkiksi Ruotsissa käsittelevät tällaisia asioita. Resurssinäkökulmasta uudistus olisi yhtä kaikki merkittävä: Tuomioistuinvirastosta saadun tiedon mukaan vuonna 2021 käräjätuomarin (palkkaluokka T11) keskimääräinen vuosipalkkakustannus sivukuluineen oli valtiotyönantajalle noin 83 325 euroa, käräjänotaarin noin 35 075 euroa ja käräjäsihteerin noin 40 700 euroa.

Resurssinäkökulmasta voidaan toisaalta arvioida, että vähäisiä vaatimuksia koskevaan menettelyyn ohjautuisi todennäköisesti myös asioita, joita tällä hetkellä käsitellään kuluttajariitalautakunnassa. Sen vuoksi menettely voisi vähentää kuluttajariitalautakunnan juttumääriä ja lyhentää lautakunnan käsittelyaikoja jutuissa, jotka sen käsittelyyn yhä saatettaisiin.

Lopuksi on syytä huomata, että vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn ulkopuolelle jäisi joka tapauksessa suuri määrä riita-asioita. Tämä johtuu siitä, että vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä voitaisiin käsitellä vain asioita, joissa sovinto on sallittu. Lisäksi tällaisessa menettelyssä käsiteltävän riita-asian intressin enimmäismäärä ei voisi olla suuri, eikä menettely voisi intressirajan alittuessa olla poikkeuksettomasti pakollinen. Ei voitaisi edellyttää, että ihmiset ja yhteisöt hoitaisivat merkittäviä oikeudellisia asioitaan vähäisellä oikeudellisella avulla tai täysin ilman sitä.

Vertailukohtaa vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn kynnykselle voidaan hakea jo käytössä olevista järjestelmistä.

Suomessakin sovellettavassa eurooppalaisessa vähäisiä vaatimuksia koskevassa menettelyssä vähäisen vaatimuksen enimmäismäärä on 5 000 euroa.

Ruotsissa vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn intressiraja noin 2 350 euroa, Norjassa noin 24 700 euroa, Tanskassa noin 6 725 euroa, Virossa 4 000 euroa, Saksassa 600 euroa, Alankomaissa 25 000 euroa sekä Englannissa ja Walesissa asiasta riippuen noin 1 170 euroa tai noin 11 700 euroa.

Englannin ja Walesin, Alankomaiden ja Norjan osalta on aiheellista huomata, että niissä rajat on nostettu tälle tasolle vasta hiljattain, Englannissa ja Walesissa vuonna 2013, Alankomaissa vuonna 2011 ja Norjassa vuonna 2020. Aikaisemmin kynnykset olivat Englannissa ja Walesissa noin 5 800 euroa, Alankomaissa 5 000 euroa ja Norjassa noin 12 350 euroa. Norjan osalta voidaan panna merkille sekin, että käräjäoikeus on siellä useimmissa riita-asioissa käytännössä toinen oikeusaste.

Suomessa vuonna 2019 käräjäoikeudessa pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa intressi oli alle 4 000 euroa 18,5 prosentissa ja 4 000–10 000 euroa 16,3 prosentissa jutuista. Mediaani-intressi oli 25 000 euroa, mutta noin 31 200 euroa, jos kantaja oli yksityishenkilö (Sarasoja – Carling 2020, s. 23–27 ja 84). Luvut voivat kertoa siitä, ettei monia intressiltään vähäisiä asioita tällä hetkellä saateta käräjäoikeuteen, mutta myös siitä, että yksityishenkilöilläkin on paljon riitoja, joihin vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely tuskin voisi soveltua.

Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista esittää yksityiskohtaisia ehdotuksia siitä, millaisena vähäisiä vaatimuksia koskeva menettely tulisi ottaa Suomen oikeuteen, jos siihen päädyttäisiin. Menettelyn tulisi kuitenkin joka tapauksessa täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tällaisten menettelyiden osalta kiinnittänyt erityisesti huomiota oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiseen myös suhteessa suullisen käsittelyn toimittamiseen, menettelyä koskevien päätösten perustelemiseen sekä kysymyksiin siitä, miten ja missä laajuudessa todistelua otetaan vastaan (Pönkä v. Viro 8.11.2016, kohta 30).

Keino 13: Täyden korvauksen periaatteen lieventäminen

Eräänä syynä oikeudenkäyntikulujen kasvulle 1990-luvulta lähtien voidaan pitää niin sanottua täyden korvauksen periaatetta, jonka asemaa pääsääntönä asioissa, joissa sovinto on sallittu, vahvistettiin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun muutoksilla vuonna 1993. Periaatetta ja sen vaikutusta oikeudenkäyntikulujen kasvuun on käsitelty jaksossa 2.2.2.

Vaihtoehtona täyden korvauksen periaatteelle on sääntely, jossa riita-asian asianosaiset saavat asian lopputuloksesta riippumatta pitää oikeudenkäyntikulunsa vahinkonaan. Sitä voidaan kutsua kulujen kuittaamiseksi. Se on tälläkin hetkellä pääsääntö asioissa, joissa sovinto ei ole sallittu.

Muissa Euroopan valtioissa lähtökohta on Suomen tavoin se, että riita-asian oikeudenkäynnin hävinnyt asianosainen korvaa voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut (ks. eräiden valtioiden osalta jakso 3). Sen sijaan Yhdysvalloissa asianosaiset vastaavat yleensä omista oikeudenkäyntikuluistaan.

Koska täyden korvauksen periaate on todennäköisesti myötävaikuttanut oikeudenkäyntikulujen kasvuun, voitaisiin niiden alentamiseen pyrkiä lieventämällä sitä niin, että tuomioistuin voisi asioissa, joissa sovinto on sallittu, nykyistä useammin määrätä, että asianosaiset vastaavat itse omista oikeudenkäyntikuluistaan. Voitaisiin esimerkiksi säätää kulujen lähtökohtaisesta kuittaamisesta joissain laissa määritellyissä tilanteissa, kuten esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ssä mainittuja muistuttavissa olosuhteissa tai muutoin erityisestä syystä. Näin tuomioistuin voisi nykyistä vapaammin jakaa oikeudenkäyntikulut asianosaisten välillä.

Se, että hävinnyttä asianosaista ei veloitettaisi korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja kokonaisuudessaan, ei vaikuttaisi voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan oikeuteen saada sopimuksen mukainen palkkio päämieheltään.

Täyden korvauksen periaatteen lieventämisen kaltainen oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen puuttuva keino ei suoraan vaikuttaisi oikeudenkäyntikulujen aiheutumiseen. Se voisi silti vähentää niitä, koska asianosainen tietäisi, että hän voisi joutua korvaamaan omia oikeudenkäyntikulujaan myös voittaessaan asian. Sen vuoksi olisi asianosaisen intressissä hillitä omien oikeudenkäyntikulujensa kasvua. Oikeudenkäyntikulujen voimakas kasvu täyden korvauksen periaatteen aseman vahvistamisen jälkeen viittaa siihen, että kuluvastuun jakautumista koskevalla sääntelyllä olisi tällainen vaikutus (ks. myös jakso 2.2.2).

Toisaalta täyden korvauksen periaatteen lieventäminen merkitsisi sitä, että riita-asian voittanut – eli asiassa oikeassa ollut – asianosainen joutuisi maksamaan oikeussuojan saamisesta. Hän ei siis saisi täyttä korvausta kustannuksistaan siltä, jonka vuoksi hän on joutunut vaatimaan perusteltuja oikeuksiaan tuomioistuimessa.

Intressiltään pienissä asioissa täyden korvauksen periaatteen lieventäminen voisi johdattaa siihen, että asianosaisen itsensä maksettavaksi jäävät oikeudenkäyntikulut ylittäisivät sen, minkä hän asiassa voittaa. Riita-asian voittanut asianosainen voisi siis päätyä huonompaan taloudelliseen asemaan kuin missä hän oli ennen menestyksekkään kanteen nostamista. Se voisi vähentää ihmisten ja yhteisöjen halukkuutta saattaa pienempiä asioitaan yleisen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Edellä mainitut seuraukset olisivat yhteisiä niin täyden korvauksen periaatteen lieventämiselle kuin muillekin oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen puuttuville keinoille (ks. keinot 14–18).

Keino 14: Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n mukaan asianosainen, joka häviää asian, on velvollinen korvaamaan kaikki vastapuolensa tarpeellisista toimenpiteistä johtuvat kohtuulliset oikeudenkäyntikulut, jollei muualla laissa toisin säädetä.

Oikeudenkäyntikuluvaatimus on luonteeltaan dispositiivinen, mikä merkitsee, että asianosaiset voivat sopia siitä. Tästä seuraa, että asianosaisen myöntäessä vastapuolensa oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi tuomioistuin ei voi poiketa siitä, ellei lopputulos ole ilmeisen kohtuuton (OK 21:8b). Sen vuoksi silloin, kun hävinnyt asianosainen on myöntänyt voittaneen asianosaisen (muun kuin ilmeisen kohtuuttoman) oikeudenkäyntikuluvaatimuksen määrältään oikeaksi, hänet velvoitetaan korvaamaan tämän oikeudenkäyntikulut vaatimuksen mukaan.

Vuonna 2019 pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa hävinnyt asianosainen oli riitauttanut voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluvaatimuksen noin joka kolmannessa pääkäsitellyssä ratkaistusta riita-asiasta (Sarasoja – Carling 2020, s. 66). Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n sääntelyä vain tarpeellisista toimenpiteistä johtuvien kohtuullisten oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta oli siis ylipäättään mahdollista soveltaa vain noin kahdessa riita-asiassa kolmesta.

Ainakin Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Virossa tuomioistuin voi ratkaista kysymyksen hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrästä viran puolesta (ks. jaksot 3.1, 3.2, 3.3 ja 3.4). Toisin sanoen tuomioistuin ei näissä valtioissa velvoita hävinnyttä asianosaista korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikuluja täysimääräisesti vain sillä perusteella, että tämä ei ole niitä paljoksunut.

Vastapuolelle korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä todennäköisesti vähenisi, jos asianosaisen myöntäminen ei enää estäisi tuomioistuinta soveltamasta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluihin. Jos pykälää voitaisiin soveltaa viran puolesta, kohtuuttomilta kulukorvaustilanteilta saatettaisiin nykyistä useammin välttyä.

Toisaalta olisi periaatteellisella tasolla poikkeuksellista, jos asianosainen voitaisiin vapauttaa korvaamasta vastapuolelleen summaa, jonka hän on itse myöntänyt olevansa tälle velkaa. Oikeudenkäyntikuluvaatimus olisi tällöin eri asemassa kuin kaikki muut yksityisoikeudelliset vaatimukset riita-asiassa, jossa sovinto on sallittu. Se olisi poikkeuksellista myös yleisestä velvoiteoikeudellisesta näkökulmasta.

Muutoin keino todennäköisesti vaikuttaisi samalla tavalla kuin muutkin keinot, joilla puututtaisiin voittaneen asianosaisen oikeuteen saada hävinneeltä asianosaiselta täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan. Niistä on kerrottu tarkemmin edellä keinon 13 yhteydessä.

Keino 15: Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen

Edellä on käsitelty mahdollisuutta soveltaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää viran puolesta (ks. keino 14). Tuomioistuin voi kuitenkin jo tällä hetkellä eräissä tilanteissa puuttua viran puolesta hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittaviin oikeudenkäyntikuluihin. Siitä säädetään oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ssä.

Lainkohdan mukaan silloin, kun asianosaisen velvoittaminen korvaamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut huomioon ottaen oikeudenkäyntiin johtaneet seikat, asianosaisten asema ja asian merkitys olisi kokonaisuutena arvioiden ilmeisen kohtuutonta,

tuomioistuin voi viran puolesta alentaa asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n soveltamisala on suppea. Se on tarkoitettu sovellettavaksi vain silloin, kun pääsäännön mukainen täysimäärinen korvausvelvollisuus olisi yksittäisessä tapauksessa ilmeisen kohtuuton lopputulos. Lainvalmistelussa on pidetty silmällä erityisesti tilanteita, joissa kulujen alentaminen olisi tarpeen sosiaaliseen tai asianosaiseen liittyvän perusteen johdosta (LaVM 26/1998 vp s. 5). Pykälän soveltaminen on ollut käytännössä harvinaista (Sarasoja – Carling 2020, s. 70).

Pykälän soveltamista voitaisiin edistää esimerkiksi poistamalla pykälän soveltamisen edellyttämä vaatimus kohtuuttomuuden ilmeisyydestä tai tekemällä kohtuuttomuuden arviointikriteereistä vaihtoehtoisia siten, että (ilmeinen) kohtuuttomuus suhteessa johonkin niistä voisi riittää kuluvastuun alentamiseksi.

Toinen vaihtoehto olisi säätää, että pykälässä tarkoitettu kohtuullisuusarviointi olisi tehtävä jokaisessa riita-asiassa, jossa sovinto on sallittu, tai aina, kun hävinneen asianosaisen maksettavaksi tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrä ylittäisi jonkin euronääräisen rajan. Kohtuullisuusarvioinnin tekeminen tämänhetkistä useammin olettavasti lisäisi ratkaisuja, joissa alentamiseen katsottaisiin olevan aihetta.

Jos oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:ää soveltamiskynnystä laskettaisiin, hävinnyt asianosainen välttyisi nykyistä useammin ilmeisen kohtuuttomalta oikeudenkäyntikulujen korvausvastuulta. Kun kohtuullisuusharkinnassa otettaisiin huomioon myös voittaneen asianosaisen asema, lopputulos ei muodostuisi kohtuuttomaksi myöskään voittaneen asianosaisen näkökulmasta.

Toisaalta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n soveltaminen edellyttäisi joka tapauksessa yksittäistapauksellista kohtuuttomuutta. Oikeudenkäyntiä harkitseva ei voisi olla varma siitä, että käräjäoikeus alentaisi sen perusteella hänen maksettavakseen tuomittavaa määrää, jos hän häviäisi asian. Se vähentäisi keinon vaikuttavuutta kohtuuttoman oikeudenkäyntikuluvastuun estämisessä.

Muutoin keino todennäköisesti vaikuttaisi samalla tavalla kuin muutkin keinot, joilla puututtaisiin voittaneen asianosaisen oikeuteen saada hävinneeltä asianosaiselta täysi korvaus oikeudenkäyntikuluistaan. Niistä on kerrottu tarkemmin edellä keinon 13 yhteydessä.

Keino 16: Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä säättäminen

Edellä on käsitelty mahdollisuutta soveltaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää viran puolesta (ks. keino 14). Silloin tuomioistuimen tulisi hävinneen asianosaisen mahdollisesta myöntämisestä huolimatta soveltaa pykälää velvoittaessaan hävinneen asianosaisen korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikulut.

Olisi kuitenkin mahdollista säätää suoraan siitä, mitä pidettäisiin erilaisissa asioissa kohtuullisena määränä korvattavia vastapuolen oikeudenkäyntikuluja.

Koska oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkio muodostaa oikeudenkäyntikuluista selvästi suurimman osan, sääntely voisi koskea yksin tätä osaa voittaneelle asianosaiselle korvattavista oikeudenkäyntikuluista.

Käytännössä tämä merkitsisi korvaustaulukkoa, jossa olisi säädetty lähtökohtaiset enimmäis- ja mahdollisesti myös vähimmäismäärät sille, kuinka paljon hävinnyt asianosainen veloitettaisiin korvaamaan voittaneelle asianosaiselle oikeudellisesta avusta erilaisissa asioissa. Kysymys olisi siis ”korvauskatosta”. Korvaustaulukko voisi perustua esimerkiksi riidan intressiin ja riippua myös siitä, missä oikeudenkäynnin vaiheessa asian käsittely päättyy.

Jos voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkio olisi korvaustaulukon mukaista suurempi, voittanut asianosainen saisi pitää ylittävän osan vahinkonaan.

Korvattavaksi tuomittaville oikeudenkäyntikuluille on jo tällä hetkellä säädetty rajat eräissä tilanteissa. Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 c §:n ja sen nojalla annetun oikeusministeriön asetuksen mukaan velkomusta tai häätöä koskevassa asiassa, joka ratkaistaan oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 13 tai 14 §:n nojalla valmistelua jatkamatta yksipuolisella tuomiolla, vastaajan maksettavaksi vaaditut oikeudenkäyntikulut tuomitaan korkeintaan velan pääoman määrän mukaan määräytyvän perustaksan tai korkean taksan määräisinä, lisättynä vaadittaessa oikeudenkäyntimaksulla.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea katsoi mietinnössään vuonna 2003, että edellä mainitun kaltaista kulutaksoitusta voitaisiin jatkossa pyrkiä laajentamaan euro-määrältään vähäisiin juttuihin. Laissa voitaisiin säätää, että esimerkiksi määrältään alle 5 000–10 000 euron vaatimusta koskevassa riita-asiassa olisi käytössä kulutaulukko, joka määräisi voittajalle näissä jutuissa tuomittavien kulujen maksimimäärän. Tarkoituksenmukainen kulumäärä edellytti kehittämiskomitean mukaan tarkempaa selvitystä, mutta esimerkiksi voitaisiin ajatella, että 5 000 euron vaatimuksen sisältävässä jutussa kuluja ei voitaisi tuomita esimerkiksi 1 000 euroa enempää. Kun kulutaksoituksen toimivuudesta olisi saatu kokemuksia, voitaisiin sen laajentamista harkita

myös muihin kuin rahamäärältään vähäisiin asioihin (Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 209–210).

Eduskunnan lakivaliokunta on arvioinut riidan arvoon suhteutettua korvauskattoa yhdistetystä patenttituomioistuimesta antamassaan lausunnossa (ks. jaksossa 3.8 tarkemmin yhdistetystä patenttituomioistuimesta). Lakivaliokunta on tässä yhteydessä pitänyt korvauskaton käyttöönottoa sinänsä hyväksyttävänä. On kuitenkin otettava huomioon, että oikeudenkäyntikulut voivat muodostua suuriksi myös intressiltään pienissä riita-asioissa. Lakivaliokunta onkin katsonut, että kulukatto ei saa johtaa kohtuuttomiin lopputuloksiin, minkä vuoksi se on pitänyt tärkeänä pyrkiä yhdistettyä patenttituomioistuinta koskevissa jatkoneuvotteluissa vaikuttamaan siihen, ettei korvattavien kulujen enimmäistaso laske intressiltään pienissäkään asioissa liian alhaiseksi (LaVL 7/2015 vp s. 4).

Hävinneen asianosaisen vastuuta voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluista on rajoitettu tällä tavoin Tanskassa ja Alankomaissa sekä eräissä tilanteissa Englannissa ja Walesissa (ks. jaksot 3.3, 3.6 ja 3.7). Aikaisemmin näin säädettiin myös Virossa (ks. jakso 3.4). Lisäksi tällainen sääntely on tyypillistä monissa valtioissa käytössä oleville vähäisiä vaatimuksia koskeville menettelyille (ks. keino 12).

Korvaustaulukko ei vaikuttaisi voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan oikeuteen saada sopimuksen mukainen palkkio päämieheltään. Korvaustaulukko koskisi vain kysymystä siitä, kuinka suuren osan tästä palkkiosta hävinnyt asianosainen velvoitetaan korvaamaan.

Hävinneen asianosaisen kuluvastuun rajoittaminen korvaustaulukolla vähentäisi asianosaisten oikeudenkäyntikuluriskiä. Se myös parantaisi kuluvastuun ennakoitavuutta, kun asianosainen voisi nykyistä paremmin arvioida, kuinka paljon oikeudenkäynnin häviäminen tulisi hänelle maksamaan.

Säättäminen siitä, mitä olisi missäkin tilanteessa pidettävä kohtuullisena määränä korvattavasta oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkiosta, johtaisi yhdenmukaisempaan ja ennakoitavampaan oikeuskäytäntöön kuin edellä käsitellyt vaihtoehdot lieventää harkinnanvaraisesti täyden korvauksen periaatetta taikka muuttaa oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ää tai 8 b §:ää (ks. keinot 13–15).

Korvaustaulukko myös todennäköisesti alentaisi asiassa ylipäätään aiheutuvia oikeudenkäyntikuluja, koska asianosaisilla olisi intressi pitää omat oikeudenkäyntikulunsa sen puitteissa. Lisäksi korvaustaulukon ansiosta päämies osaisi nykyistä paremmin arvioida oikeudenkäyntiasiamiehensä tai -avustajansa laskutuksen määrää. Olisi myös mahdollista, että monet oikeudenkäyntiasiamiehet tai -avustajat hinnoittelisivat

palvelunsa korvaustaulukon mukaan. Näistä syistä korvaustaulukko voisi laskea prosessikynnystä riita-asioissa tehokkaammin kuin edellä käsitellyt keinot 13–15.

Toisaalta korvaustaulukko voisi vaikuttaa asianajon laatuun, kun asianosaisen kannattaisi tehdä prosessitoimensa mahdollisimman lyhyessä ajassa.

Lisäksi keino voisi johtaa siihen, että oikeudenkäynnin voittanut asianosainen joutuisi maksamaan perustellun oikeussuojan saamisesta, kuten edellä keinon 13 yhteydessä on tarkemmin kerrottu.

Keino 17: Korvattavan vastapuolen tuntiveloituksen rajoittaminen

Oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan palkkio perustuu tyypillisesti toimeksiannon hoitamiseen käytettyyn aikaan kerrottuna tuntipalkkiolla. Oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien tuntiveloituksen mediaani on nykyään 220 euroa, jos oikeusapua saavia asianosaisia ei oteta huomioon (Sarasoja – Carling 2020, s. 52). Oikeusapulain nojalla määrätyle yksityiselle avustajalle valtion varoista maksettava tuntipalkkio on tällä hetkellä 110 euroa.

Mahdollista olisi säätää, että hävinnyt asianosainen veloitettaisiin maksamaan voittaneelle asianosaiselle korvausta oikeudellisesta avusta käyttäen tuntiveloitusperusteena palkkiovaatimuksesta ilmenevän sijaan jotakin säädettyä enimmäismäärää. Näin säädetään Englannissa ja Walesissa (ks. jakso 3.7).

Tämän vaihtoehdon puolesta ja sitä vastaan puhuvat seikat olisivat samankaltaisia kuin säädettäessä enimmäismäärä voittaneen asianosaiselle tämän käyttämästä oikeudellisesta avusta korvattavaksi tuomittaville oikeudenkäyntikuluille (ks. keino 16). Se ei kuitenkaan samalla tavalla rajoittaisi korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärää.

Lisäksi on huomattava, että vaikka oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien veloitus oikeudenkäynneissä on miltei aina aikaperusteinen, mahdollista on sopia muustakin palkkioperusteesta.

Keino 18: Korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen valmistelussa

Tällä hetkellä tuomioistuin arvioi oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta vasta silloin, kun oikeudenkäynti on päättynyt ja kulut aiheutuneet. Arviointia voitaisiin kuitenkin siirtää aikaisempaan vaiheeseen oikeudenkäyntiä. Olisi esimerkiksi mahdollista antaa tuomioistuimelle toimivalta vahvistaa valmistelussa, kuinka paljon asianosaisen

vastapuolelleen korvattavat oikeudenkäyntikulut voisivat mistäkin oikeudenkäynnin vaiheesta asiassa lähtökohtaisesti enimmillään olla. Ylimenevän osan asianosainen saisi pitää vahinkonaan, vaikka voittaisikin jutun.

Tuomioistuimen toimivalta antaa asian käsittelyn kuluessa määräyksiä jutussa aiheutuvista ja korvattavista oikeudenkäyntikuluista on laaja Englannissa ja Walesissa (ks. jakso 3.7).

Tuomioistuimen ennakkollisen kulukontrollin lisääminen tällä tavoin nostaisi oikeudenkäyntikulukysymyksen esille silloin, kun kulujen aiheutumiseen vielä voidaan vaikuttaa, ja lisäisi asianosaisten ja tuomioistuimen tietoisuutta asiaan liittyvästä oikeudenkäyntikuluriskistä.

Keino olisi joustavampi ja asioiden erityispiirteet paremmin huomioon ottava tapa rajoittaa korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrää kuin esimerkiksi niiden määristä säättäminen (ks. keino 16). Riski siitä, että voittaneelle asianosaiselle tuomittaisiin oikeudenkäyntikuluistaan pienempi korvaus kuin mitä hän asiassa voittaa, olisi todennäköisesti melko vähäinen.

Korvattavan enimmäismäärän vahvistaminen ennakkoon rajoittaisi oikeudenkäyntikulujen aiheutumista todennäköisesti tehokkaammin kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 ja 8 b §:n muuttamisen kaltaiset jälkikäteiseen harkintaan vaikuttavat keinot (ks. keinot 14 ja 15).

Muiden oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien keinojen tavoin tämäkään vaihtoehto ei vaikuttaisi oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan oikeuteen saada sopimuksen mukainen palkkio päämieheltään.

Toisaalta tuomioistuimen olisi asian käsittelyn alkuvaiheessa vaikea arvioida sen hoitamisen kohtuudella vaatimia oikeudenkäyntikuluja. Riita-asia voi muuttua paljon sen käsittelyn aikana, jolloin sen hoitamisen edellyttämän työn määrä voi niin ikään lisääntyä tai vähentyä.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen rajoittaisi käytännössä ennakkollisesti sitä, millä tavalla asianosaisen kannattaisi ajaa asiaansa. Se ei istuisi vaikeuksista asian ratkaisevan tuomarin rooliin riita-asiassa.

Tässä vaihtoehdossa korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärä ilmenisi asianosaiselle vasta oikeudenkäynnin alettua. Toisin kuin säädettäessä korvattavista oikeudenkäyntikuluista (ks. keino 16), asianosaisella ei olisi tätä tietoa arvioidessaan oikeudenkäyntikuluriskiään ennen oikeudenkäynnin aloittamista.

Tällainen sääntely voisi johtaa epäyhtenäiseen korvauskäytäntöön, koska enimmäismäärä perustuisi tuomioistuimen harkintaan kussakin yksittäisessä asiassa.

Korvattavien oikeudenkäyntikulujen enimmäismäärän vahvistaminen valmistelussa liittäisi riita-asian oikeudenkäynnin vaatimaan työtä ja tekisi prosessista raskaamman. Työ olisi turhaa siinä yleisessä tapauksessa, että asian käsittely päättyy sovintoon, joka kattaa myös oikeudenkäyntikulut.

Keino 19: Kuluttajariitalautakunnan toimivallan laajentaminen

Kuluttajariitalautakunta on riippumaton ja puolueeton kuluttajariita-asioita käsittelevä oikeussuojaelin, joka antaa ratkaisusuosituksia kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisiin erimielisyyksiin siten kuin kuluttajariitalautakunnasta annetussa laissa (8/2007) tarkemmin säädetään.

Asian selvittämisestä ja käsittelemisestä kuluttajariitalautakunnassa ei peritä maksuja. Omista kustannuksistaan asianosaiset vastaavat itse. Jos asianosainen on omalla kustannuksellaan hankkinut asian ratkaisemiseksi tarpeellisia asiantuntijalausuntoja tai muita selvityksiä, lautakunta voi kuitenkin suosittaa niistä aiheutuneiden kustannusten korvaamista asianosaiselle.

Tästä syystä kuluttajariita-asian käsittely kuluttajariitalautakunnassa on asianosaisille edullista. Sen vuoksi voitaisiin ajatella, että riita-asian oikeudenkäynteihin liittyvää kulluriskistä pienennettäisiin laajentamalla kuluttajariitalautakunnan toimivaltaa kattamaan muitakin asioita kuin kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisiä kuluttajariita-asioita.

Toisaalta oikeudenkäynti yleisessä tuomioistuimessa ei muutu halvemmaksi siirtämällä asioita johonkin muuhun menettelyyn. Vaikka kuluttajariitalautakunnan toimivaltaa laajennettaisiin, yhä olisi riita-asioita, joita käsiteltäisiin yleisissä tuomioistuimissa.

Näin olisi erityisesti siitä syystä, että riita-asian käsittely kuluttajariitalautakunnassa ei vastaa oikeudenkäyntiä kärjäoikeudessa. Kuluttajariitalautakunta käsittelee asiat lähikohtaisesti kirjallisesti ja voi jättää asian käsittelemättä, jos sen ratkaiseminen edellyttää suullisten todistuskeinojen käyttämistä.

Kuluttajariitalautakunnan päätökset ovat lisäksi luonteeltaan suosituksia, joilla ei ole tuomion oikeusvaikutuksia. Vaikka valtaosaa kuluttajariitalautakunnan päätöksistä noudatetaan, voittanut asianosainen ei voi saada oikeuttaan toteutetuksi pakkotäytäntöpanon keinoin, jos hävinnyt asianosainen kieltäytyy noudattamasta lautakunnan päätöstä. Kuluttajariitalautakunnan päätöksiin ei myöskään saa hakea muutosta valittamalla.

Jos kuluttajariitalautakunnan ratkaisusta tehtäisiin täytäntöönpanokelpoisia, myös menettelyä lautakunnassa tulisi uudistaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaamiseksi. Silloin asian käsittely kuluttajariitalautakunnassa alkaisi muistuttaa oikeudenkäyntiä kärjäoikeudessa. Juuri ratkaisujen täytäntöönpanokelpoisuuden puuttumisen on alun perin katsottu luovan edellytykset nopealle ja joustavalle menettelylle (HE 8/1977 vp s. 70).

Asioiden määrä kuluttajariitalautakunnassa on lisäksi jo nykyisellään suuri. Kuluttajariitalautakuntaan saatettujen juttujen määrä on 2000-luvulla enemmän kuin kaksinkertaistunut (Siro – Aaltonen 2019, s. 781). Sen seurauksena asioiden käsittely kuluttajariitalautakunnassa ei ole joutuisampaa kuin kärjäoikeudessa: vuonna 2017 keskimääräinen käsittelyaika kuluttajariitalautakunnassa oli 11,2 kuukautta (Kuluttajariitalautakunnan tulostavoiteasiakirja kaudella 2019–2022, VN 3574/2018). Käsittelyajat eivät lyhenisi, jos kuluttajariitalautakunnalle siirrettäisiin uusia asiaryhmiä yleisistä tuomioistuimista.

Keino 20: Sovittelun edistäminen

Sovittelu on vaihtoehto riita-asian ratkaisemiselle yleisessä tuomioistuimessa. Sovittelussa riidan osapuolet pyrkivät sovittelijan johdolla löytämään riitaansa ratkaisun, johon he voivat olla tyytyväisiä (sovittelusta tarkemmin ks. jakso 1.2).

Asian ratkaiseminen sovinnollisesti on asianosaisille tyypillisesti täysimittaista oikeudenkäyntiä selvästi edullisempaa. Siten voitaisiin ajatella, että riita-asioden oikeudenkäynteihin liittyvää kuluriskiä pienennettäisiin sovittelua edistämällä.

Oikeusministeriö on asettanut keväällä 2020 työryhmän, jonka tehtävänä on kartoittaa sovittelun ja vaihtoehtoisten konfliktinratkaisukeinojen tämänhetkinen tilanne, rakenteet ja mahdolliset lainsäädännölliset ja muut kehittämistarpeet oikeusministeriön hallinnonalalla, edistää sovittelutoiminnan käyttöalan laajentamista ja laadun kehittämistä, selvittää tarvetta sovittelutoiminnan kansalliseksi koordinoimiseksi, arvioida lähisuhdeväkivallan sovittelun jatkamista sekä selvittää digitalisaation tuomia mahdollisuuksia sovittelumenettelyjen kehittämisessä.

Toisaalta oikeudenkäynti yleisessä tuomioistuimessa ei muutu halvemmaksi siirtämällä asioita johonkin muuhun menettelyyn. Vaikka asioiden ratkaiseminen sovittelussa yleistyisi, yhä olisi riita-asioita, joita käsiteltäisiin yleisissä tuomioistuimissa. Tämä johtuu siitä, että kaikkia riita-asioita ei voida sovittaa. Sovittelun esteinä saattavat olla esimerkiksi riidan laatu tai toisen osapuolen haluttomuus sovittaa.

Vaikka sovittelu on usein yksittäisessä riita-asiassa asianosaisten edun mukaista, se ei voi olla riita-asioiden lähtökohtainen ratkaisukeino. Ihmisillä ja yhteisöillä tulee myös aina olla aito mahdollisuus viedä oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva asia yleisen tuomioistuimen käsiteltäväksi täytäntöönpanokelpoisen ratkaisun saamiseksi. Jos sovitteluun ryhdytään vain täysimittaisen oikeudenkäynnin aiheuttamien kustannusten pelossa, sovittelu ei ole riidan osapuolten todellinen valinta. Silloin sovittelun tavoitteet kestävän ja kohtuullisen ratkaisun aikaansaamisesta tuskin toteutuvat.

Asioiden ratkaisemisella sovittelussa ei ole myöskään sellaista käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta kuin täysimittaisella oikeudenkäynnillä ja siinä annettavalla aineellisen oikeuden mukaisella tuomiolla. Tieto siitä, että suoritusvelvollinen voidaan tuomioistuimen ratkaisulla velvoittaa täyttämään suorituksensa täysimääräisesti, ohjaa häntä sovittelua tehokkaammin tekemään niin vapaaehtoisesti. Asioiden käsittely sovittelun sijaan tuomioistuimessa mahdollistaa myös oikeutta kehittävien ja oikeustilan epäselvyyksiä hälventävien ennakkoratkaisujen antamisen.

Myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on katsonut, että samalla kun sovittelua tuomioistuimessa kehitetään, on samanaikaisesti huolehdittava perinteisen riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn toimivuudesta. Riitojen tuloksellinen ratkaiseminen tuomioistuinten ulkopuolisissa menettelyissä ja tuomioistuinten sisällä perinteiselle tuomioistuinprosessille vaihtoehtoisissa menettelyissä, kuten sovittelussa, edellyttävät nekin toimivuutta varsinaiselta riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyltä. Vaihtoehtoiset riidanratkaisumenetelmät eivät muutoinkaan voi koskaan korvata tuomioistuinmenettelyä, vaan ainoastaan täydentää sitä. Tämän vuoksi on syytä tähdentää sitä, että perinteistä riita-asiain tuomioistuinmenettelyä on edelleen kehitettävä niin, että se on aina tosiasiallisesti sitä tarvitsevien käytettävissä niin ratkaisujen laadun kuin myös menettelyn laatutekijöiden kuten nopeuden ja halpuuden suhteen (Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3, s. 304–305).

Keino 21: Oikeusavun ja oikeusturvavakuutusten kehittäminen

Oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusturvavakuutuksesta voidaan puolestaan korvata kuluja, jotka aiheutuvat oikeudenkäyntiasiamiehen tai -avustajan käyttämisestä oikeudenkäynnissä.

Oikeusapua ja oikeusturvavakuutusta on käsitelty tarkemmin jaksossa 2.1.2.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaan hallitus selvittää oikeusavun tulorajojen nostamista, keskituloisten oikeusapua ja oikeusturvavakuutusten sääntelyä (s. 88).

Oikeusapuun liittyen oikeusministeriössä on päätetty teettää selvitys julkisen oikeusavun tulorajoista. Itä-Suomen yliopiston toteuttaman selvityksen tavoitteena on arvioida väestötasoisten tietojen avulla sitä, miten erilaiset muutokset oikeusavun saamisen taloudellisiin edellytyksiin vaikuttaisivat oikeusavun piirissä olevien määrään. Lisäksi tutkimuksessa arvioidaan, minkälaisia muutoksia julkisen oikeusavun saamiseen tulisi tehdä ja onko nykyisiä tulorajoja tarvetta nostaa, jotta nykyistä useampi voisi saada julkista oikeusapua sekä miten erilaiset taloudelliset mallit vaikuttaisivat valtion talouteen. Selvityksen tuloksia käytetään sen arvioimiseksi, onko oikeusavun tulorajoja koskevia säädöksiä tarpeen muuttaa, millaisia muutosten tulisi olla ja millaisia kustannusvaikutuksia muutoksilla olisi. Selvityksen on arvioitu valmistuvan elokuussa 2021, minkä jälkeen päätetään jatkotoimista.

Toimenpiteistä oikeusturvavakuutuksia koskevan hallitusohjelmakirjauksen toteuttamiseksi päätetään erikseen.

Näistä syistä tässä yhteydessä ei käsitellä tarkemmin mahdollisuutta alentaa oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa oikeusapua tai oikeusturvavakuutuksia kehittämällä.

4.3 Arviointia

Edellisessä jaksossa on esitelty 21 keinoa, jotka voisivat pienentää oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa ja tuotu esille niihin liittyviä oikeudellisia ja muita näkökohtia.

Ensimmäisinä esiteltyt keinot liittyvät asianajoalan kilpailuedellytyksiin. Oikeudenkäyntikulujen määrään puuttuvilla keinoilla voitaisiin pyrkiä oikeudenkäynnin tekemiseen kokonaisuudessaan halvemmaksi. Oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen vaikuttavat keinot saattaisivat taas vähentää kuluja sen myötä, että asianosainen ei voisi enää luottaa siihen, että hän saisi jutun voittaessaan täyden korvauksen omista oikeudenkäyntikuluistaan, kuten näiden keinojen kohdalla on tarkemmin kerrottu. Ne voisivat lisäksi alentaa oikeudenkäynnin häviämisen hintaa ja siten pienentää oikeudenkäyntikuluriskiä.

Suurin osa esitellyistä keinoista ei ole muita poissulkevia, vaan riita-asioiden oikeudenkäyntikuluriskin pienentämiseen on mahdollista pyrkiä usealla keinolla samaan aikaan. Päämäärää voidaan myös tavoitella muillakin kuin edellä esitellyillä keinoilla.

Tässä arviomuistiossa ei oteta kantaa siihen, millä keinolla tai keinojen yhdistelmällä oikeudenkäyntikuluriskiä olisi tarkoituksenmukaisinta pienentää.

Jos keinoja arvioidaan yksinomaan niiden vaikuttavuuden näkökulmasta, yksittäisistä keinoista nousevat esille asianajopalkkioiden hintasäätely (keino 7), vähäisiä vaatimuksia koskeva oikeudenkäyntimenettely (keino 12) ja korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä säättäminen (keino 16).

Myös oikeudenkäyntikuluarvion laatiminen (keino 3), hinnoittelun läpinäkyvyyden lisääminen (keino 4), oikeudenkäyntimaksun alentaminen (keino 6) ja muut oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen vaikuttavat keinot (keinot 13, 14, 15, 17 ja 18) voisivat alentaa oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa.

Sen sijaan muiden keinojen (keinot 1, 2, 5, 8, 9, 10, 11, 19, 20 ja 21) vaikutus oikeudenkäyntikuluriskiin olisi epävarma tai mahdollisuuksiin toteuttaa ne liittyisi kysymysmerkkejä.

On syytä huomata, että keinojen vaikuttavuutta voidaan tässä ensimmäisessä vaiheessa lainvalmistelua arvioida vain yleisellä tasolla. Keinojen tosiasiallinen vaikuttavuus riippuu suuresti siitä, millaisina ne tarkalleen ottaen otettaisiin käyttöön – mikä esimerkiksi olisi vähäisiä vaatimuksia koskevan menettelyn intressiraja (keino 12) tai vastapuolelle korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrä missäkin tilanteessa (keino 16).

Oikeudenkäyntikuluriskin pienentäminen edellyttäneen joka tapauksessa lainsäätäjän toimenpiteitä. Ei ole realistista odottaa, että päämäärä voitaisiin saavuttaa esimerkiksi koulutuksella tai kehittämällä tuomioistuinten työtapoja. Oikeudenkäyntikulujen lähes 30 vuotta jatkunut kasvu ei viittaa siihen, että myöskään alalla vallitseva kilpailu voisi ainakaan ilman sen edellytyksiä parantavia toimenpiteitä johtaa oikeudenkäyntikuluriskin pienemiseen.

Jos mitään ei tehtäisi, oikeudenkäyntikulujen määrä riita-asioissa jatkaisi todennäköisesti kasvuaan. Näköpiirissä ei ole sellaista yhteiskunnallista muutosta, joka voisi katkaista tämän kehityksen. Uusimmat tiedot oikeudenkäyntikuluista ovat vuodelta 2019, jolloin havaittiin, että kantajan elinkustannusindeksillä korjatut mediaanioikeudenkäyntikulut pääkäsitellyssä ratkaistuissa riita-asioissa olivat vuoden 2008 jälkeen kasvaneet noin 22 prosenttia ja vastaajan noin 61 prosenttia (Sarasoja – Carling 2020, s. 35).

Lopuksi on aiheellista nostaa esiin, että oikeusministeriössä on tällä hetkellä vireillä hankkeita, jotka voivat toteutuessaan osaltaan vähentää riita-asian asianosaisten oikeudenkäyntikuluja.

Oikeusavun tulo rajojen nostamiseen, keskituloisten oikeusapuun ja oikeusturvavakuutuksiin liittyvistä toimenpiteistä on kerrottu edellä (ks. keino 21).

Lisäksi oikeusministeriön asettama videotallennustyöryhmä on esittänyt joulukuussa 2020, että suullisesta todistelusta tehtäisiin kärjäoikeudessa kuva- ja äänitallenne, jolta se otettaisiin vastaan muutoksenhakutuomioistuimessa (Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2020:20). Ehdotuksella voisi olla vaikutusta myös riita-asioissa aiheutuviin oikeudenkäyntikuluihin.

Kärjäoikeusvaiheessa ehdotus tuskin vähentäisi asianosaisten oikeudenkäyntikuluja. Sen sijaan muutoksenhaussa näin voisi tapahtua. Videotallennustyöryhmän mietinnössä on arvioitu, että ehdotuksen mukaisessa suullisen todistelun vastaanottamistavassa kustannukset, jotka aiheutuvat muutoksenhakutuomioistuimessa pääkäsitelyiden peruuttamisesta ja todistajille maksettavista palkkioista, oletettavasti vähenisivät tämänhetkisestä selvästi.

Edellä mainitut kuluerät muodostavat kuitenkin verraten pienen osan asianosaisten oikeudenkäyntikuluista riita-asiaissa. Ehdotuksen vaikutus asianosaisten oikeudenkäyntikuluihin muutoksenhaussa olisi suurempi sellaisissa laajoissa asioissa, joissa muutoksenhakutuomioistuin sallisi suullisen todistelun esittämisen viittaamalla kärjäoikeudessa tehtyyn kuva- ja äänitallenteseen. Näissä tilanteissa asianosaiset ja heidän avustajansa eivät olisi läsnä kuva- ja äänitallennetta katsottaessa, mikä vähentäisi olennaisesti asiassa aiheutuvien oikeudenkäyntikulujen määrää (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2020:20, s. 40).

Enemmistöstä laajoja riita-asioita ei kuitenkaan haeta muutosta, ja niissä, joista valitetaan hovioikeuteen, suurin osa oikeudenkäyntikuluista asioissa aiheutuu yleensä jo kärjäoikeusvaiheessa.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-259-897-4 (PDF)